

**ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ
ПЕРСОНАЛОМ»**

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ - 2018

**Матеріали доповідей та статей
Всеукраїнської науково-практичної конференції**

**Україна
м. Львів - 2018**

**ЛЬВІВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА
«ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»**

**«Актуальні питання
юридичної науки – 2018»
Матеріали доповідей та статей
Всеукраїнської науково-практичної конференції
м. Львів, 21 березня 2018 року**

Затверджено до друку Вченою радою Львівського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
(протокол № 05/17/18 від 04 квітня 2018 року)

УДК 34
ББК 67.0
А 43

Актуальні питання юридичної науки – 2018 : збірник доповідей та статей Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання юридичної науки – 2018» (м. Львів, 21 березня 2018 р.). – Львів : Львів. ін-т МАУП, 2018. – 207 с.

Збірник містить тези доповідей, які були оприлюднені на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Актуальні питання юридичної науки – 2018», що відбулася 21 березня 2018 року у Львівському інституті ПрАТ «ВНЗ «МАУП».

Збірник розрахований на наукових, науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів, наукових установ, студентів, аспірантів, практичних працівників.

Відповідальний за випуск:

директор Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» Лелик Л. І.

УДК 34
ББК 67.0
А 43

Повну відповідальність за зміст поданого матеріалу несуть автори

© Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП», 2018

**Шановні учасники конференції: колеги, науковці,
викладачі, студенти !**

Науково-практичні конференції на базі навчальних закладів – це довголітня традиція, що є клопіткою працею, потребує довготривалої підготовки; аналізу тем, які актуальні для суспільства, держави та права. Вже стало доброю традицією проведення науково-практичної конференції у стінах нашого інституту. Усі наші зусилля спрямовані на плекання науково обдарованої молоді, адже саме вона є тією рушійною силою, яка може вивести розвиток держави на якісно новий рівень у правовому, соціально-економічному, науковому, культурному, освітньому напрямку. Нам приємно, що до цього наукового заходу щороку все більше долучаються кращі фахівці в галузі юриспруденції, педагоги, практики, представники наукової еліти. Уся наша команда – колектив Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП» – переконані, що інтелект – найцінніший скарб нашої держави.

Конференція є одночасно мірилом ефективності існування навчального закладу на ринку освітніх послуг, стилю та якості навчального процесу, адже вона дає можливість зримо відчувати свій рівень, свою місію та роль у виконанні основного завдання – підготовки спеціалістів-правників для потреб юридичної практики.

Наука потребує подальшого обговорення проблем та фундаментальних питань права, історико-теоретичних та філософських проблем юридичної науки, проблем та перспектив розвитку галузей права в Україні, питань удосконалення законодавства, перспектив правових реформ, становлення та розвитку основних державних інститутів, економічних перспектив розвитку суспільства в умовах формування ринкових відносин та становлення правової держави, філософсько-правових та психологічних проблем реалізації правових норм в умовах сьогодення. Приємно бачити студентів, які переймаються цими проблемами, яким не байдуже майбутнє нашої держави, хто готовий вступати у дискусію із зазначених питань.

Маю надію, що Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання юридичної науки – 2018» об'єднає зусилля фахівців у галузі права та представників молоді генерції юристів з метою пошуку нових шляхів реформування вітчизняної правової системи. Бажаю нам плідної праці та інтелектуального задоволення, наукових звершень.

**Директор Львівського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
кандидат економічних наук, доцент,
професор МКА Лелик Л. І.**

СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ І ПРАВО: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

Апопій І. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ НА РИНКУ

Торгівля на ринку (базарі, ярмарку) є однією з найдавніших форм спочатку міни, а з появою грошей – купівлі-продажу. Ринки існують практично в усіх країнах світу, хоча і з певними відмінностями.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює роботу ринків в Україні є Правила торгівлі на ринках, затверджені Наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової адміністрації України, Державного комітету стандартизації, метрології та сертифікації України.

Як зазначається в самому Наказі, ці Правила носять рекомендаційний характер для затвердження правил торгівлі на ринках органами місцевого самоврядування [1].

Серед інших нормативно-правових актів можна зазначити Закони України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» та «Про основні засади державного контролю (нагляду) у сфері господарської діяльності», Постанову Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції вдосконалення функціонування ринків з продажу продовольчих та непродовольчих товарів», Положення про основні вимоги до організації діяльності продовольчих, непродовольчих та змішаних ринків, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 29 липня 2009 року, Порядок провадження торговельної діяльності і правила торговельного обслуговування на ринку споживчих товарів затверджений

Постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 2006 року, Ветеринарно-санітарні правила для ринків, затверджених наказом Головного державного інспектора ветеринарної медицини України від 4 червня 1996 № 23 [6], Положення про державну лабораторію ветеринарно-санітарної експертизи на ринку, затверджене Наказом Держветмедицини, Мінагрополітики України від 15 квітня 2002 року тощо.

Згідно п. 2 Правил торгівлі на ринках, ринок – це суб'єкт господарювання, створений на відведеній за рішенням місцевого органу виконавчої влади чи органу місцевого самоврядування земельній ділянці і зареєстрований в установленому порядку, функціональними обов'язками якого є надання послуг та створення для продавців і покупців належних умов у процесі купівлі-продажу товарів за цінами, що складаються залежно від попиту і пропозицій [1].

Договору роздрібної купівлі-продажу на ринку притаманні як загальні риси роздрібної купівлі-продажу, так і спеціальні. Щодо спеціальних рис договору, то слід виділити наступне:

1) Особлива роль ринку у відносинах купівлі-продажу. Хоча ринок безпосередньо задіяний у торгівлі і є самостійним суб'єктом господарювання, проте – не виступає стороною договору роздрібної купівлі-продажу. Продавцями є фізичні та юридичні особи, які безпосередньо здійснюють торгівельну діяльність на ринку і сплачують за це ринковий збір. Ринок – це організатор торгівлі, що має чітко визначені функції. Так, відповідно до п. 35 Правил торгівлі на ринках, адміністрація ринку зобов'язана: забезпечувати продавців на ринку торговельними місцями за профілем торгівлі, спеціальним одягом залежно від виду харчової продукції, що реалізується, засобами вимірювальної техніки і торговельним інвентарем, зберігання харчової продукції на складах, у холодильниках та інших приміщеннях ринку відповідно до санітарних норм і правил; узгоджувати свою роботу з органами з попередження та

недопущення порушень санітарних норм і правил; не допускати до продажу товари, що заборонені, створювати належні умови для додержання продавцями правил торгівлі, санітарного і протипожежного стану, правильного використання засобів вимірювальної техніки, інвентарю ринку, підвищення рівня культури торгівлі та безпечних умов праці тощо[1];

2) Згідно п. 34 Правил адміністрація ринку не несе відповідальність за укладений на ринку договір між продавцем і покупцем [1]. Ця норма, однак є спірною, у випадку порушення вимог щодо якості та безпеки продуктів харчування (наприклад м'яса, молока), з огляду на обов'язковість висновків лабораторії ветеринарно-санітарної експертизи на ринку [2; 3]. Ринкове підприємство як самостійний господарюючий суб'єкт виконує низку контрольних-забезпечуючих функцій: ветеринарний і санітарно-епідеміологічний контроль якості товарів і продуктів, що доставляються на ринок з метою реалізації; наведення чистоти і відповідного санітарно-гігієнічного стану та контроль за його дотриманням ринковими продавцями; контроль за дотриманням усіх правил торгівлі на ринках; забезпечення заходів протипожежної безпеки; тощо;

3) Адміністрація торгового ринку виступає гарантом захисту прав споживача. Зокрема, ринкові торговці (продавці) під контролем адміністрації ринку повинні на вимогу покупців надавати відомості про свій товар, бути ввічливими й охайно одягненими, упаковувати товар у власну або тару покупця. Правилами торгівлі на ринках встановлено, що, придбавши на ринку неякісний товар, товар з вадами або дефектами, покупець має беззастережне право повернути його продавцю, змінивши його на рівноцінний якісний або отримавши назад сплачену суму;

4) Договірні відносини між ринком і продавцем. Набуваючи права продати товар, продавець на ринку орендує у ринкового підприємства

частину належних йому основних фондів за встановлену плату. Крім цього, продавець на ринку за додаткову плату може отримати також низку торговельних і побутових послуг, що пропонуються ринком. Відносини продавців з адміністрацією ринку формуються на договірній основі. Відкритим залишається питання щодо обов'язковості реєстрації продавця як суб'єкта підприємницької діяльності.

Роз'яснення Держкомпідприємництва стосовно необхідності державної реєстрації фізичної особи–підприємця для подальшого обслуговування торгового прилавку не дає чіткої відповіді і зрештою зазначає, що встановлення відповідно до законодавства правил торгівлі на ринках належить до виключної компетенції сільських, селищних, міських рад [4];

5) Нормативно-правовими актами встановлена заборона та обмеження реалізації окремих груп товарів на ринку;

6) Договір роздрібною купівлі-продажу на ринку, на відміну від інших видів роздрібною купівлі-продажу не є договором приєднання, оскільки покупець має можливість впливати на ціну шляхом торгу.

Договір роздрібною купівлі-продажу на ринку укладається за правилами публічної оферти. Публічна оферта, висловлена продавцем полягає в тому, що він виставляє демонстраційні зразки товарів на спеціально обладнаних вітринах, прилавках і пропонує невизначеному колу осіб укласти договір. Щодо акцепту покупця, то він може взяти товар у руки, попросити продавця зважити, відкласти його, але укладеним договір можна вважати лише з моменту оплати обумовленої ціни, а якщо продаж здійснюється з використанням касового апарату – з моменту касового оформлення. Покупець має право відмовитися від попередньо відкладеного товару в будь-який момент до його оплати. У нього не виникає обов'язку прийняти товар і продавець не має права вимагати

прийняття. Однак продавець зобов'язаний укласти договір з покупцем, виходячи з публічності договору.

Відповідальність сторін за порушення договору роздрібної купівлі-продажу на ринку має ту особливість, що у покупця, по-суті, є лише один обов'язок перед продавцем – оплатити товар, тоді як підстав притягнення продавця – значно більше. Крім того, покупець як споживач підлягає додатковому захисту з боку держави. Слід розмежовувати відповідальність продавця перед покупцем за договором і порушення продавцем прав покупця як споживача. В першому випадку продавець відшкодовує покупцеві збитки, моральну шкоду, шкоду завдану недоліками товару. В другому випадку – з продавця стягується штраф до державного бюджету, а також застосовуються інші санкції, наприклад конфіскація фальсифікованого або небезпечного товару.

Основними порушеннями з боку продавця на ринку є: обважування (тобто введення споживача в оману щодо кількості товару); пересортування (додавання товару нижчого сорту (і відповідно, дешевшого) до дорожчого товару при зважуванні); додавання до товару, що продається на вагу (об'єм) сторонніх домішок для їх збільшення; продаж фальсифікату, товару без документів, що засвідчують якість, зіпсутого товару та інше порушення умов щодо якості; продаж простроченого товару та товару зі зміненим строком придатності; надання недостовірної інформації про товар, зокрема про його походження та склад; продаж товару без зазначення ціни і порушення ч. 2 ст. 633 ЦК щодо встановлення однакових умов для споживачів; агресивна підприємницька практика (підприємницька практика, яка фактично містить елементи примусу, докучання або неналежного впливу та істотно впливає чи може вплинути на свободу вибору або поведінку споживача стосовно придбання продукції).

Що стосується відповідальності покупця перед продавцем за порушення умови про оплату товару, то згідно ч. 2 ст. 706 ЦК, якщо договором встановлено попередню оплату товару, прострочення покупцем оплати товару є відмовою покупця від договору, якщо інше не встановлено договором. Тобто, якщо покупець попросив привезти якийсь товар під замовлення, але не вніс передоплати, він не несе відповідальності за це. Проте і продавець звільняється від обов'язку привезти товар, оскільки покупець відмовився від договору.

Характерною особливістю договору роздрібної купівлі-продажу на ринку є відсутність у покупця обов'язку прийняти товар і відповідно права продавця вимагати прийняття товару за раніше укладеним договором. Неприйняття товару покупцем тлумачиться законом як відмова від договору, згідно ч. 2 ст. 701 ЦК.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про затвердження Правил торгівлі на ринках [Електронний ресурс] : Наказ, Правила від 26.02.2002 № 57/188/84/105 / Мінекономіки, Європ. Інтеграції ; МВС України ; ДПА України ; Держкомстандартизації. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

2. Про затвердження Ветеринарно-санітарних правил для ринків [Електронний ресурс] : Наказ, Правила від 04.06.1996 № 23 / Мінагропром України ; Гол. держ. інспектор ветмедицини. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon3.rada.gov.ua>

3. Про затвердження Положення про державну лабораторію ветеринарно-санітарної експертизи на ринку [Електронний ресурс] : Наказ, Положення від 15.04.2002 № 16 / Держветмедицини ; Мінагрополітики України. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon5.rada.gov.ua>

4. Щодо надання роз'яснення (стосовно необхідності державної реєстрації фізичної особи-підприємця для подальшого обслуговування

торгового прилавку) [Електронний ресурс] : Лист від 15.03.2011 № 2569 / Держкомпідприємство. – Режим доступу до ресурсу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

Баїк О. І.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ЩО СЛІД РОЗУМІТИ ПІД ЮРИДИЧНИМИ ФАКТАМИ В ПОДАТКОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ?

Питання, поставлене автором, свідчить про наявні дискусії з цього приводу. Вони пов'язані з тим, що сьогодні відсутнє «універсальне» визначення правової категорії «юридичний факт».

Вчення про юридичні факти цікавило вчених радянського періоду. Про це свідчать наукові доробки з даної проблематики провідних науковців цього часу, які слугують підґрунтям для подальших наукових досліджень.

Однак юридичні факти в основному досліджувалися у цивільному, трудовому, житловому, сімейному праві, частково у конституційному та праві соціального забезпечення, а теоретики публічних галузей права (кримінального, адміністративного, податкового, митного тощо), у свою чергу, в цілому не зверталися до проблеми зазначених фактів [1, с. 115].

На сучасному етапі розвитку права в Україні вчення про юридичні факти розвивається та не втрачає актуальності для дослідження. Вивченню питання про юридичні факти присвячено праці як вітчизняних, так і зарубіжних теоретиків права. Однак, зважаючи на динамічність норм національного законодавства дана проблема потребує постійного опрацювання.

Слід зазначити, що у сучасній юридичній літературі зберігся підхід до визначення юридичних фактів як: 1) передбачених гіпотезою правової норми конкретних обставин, з настанням яких виникають, змінюються та припиняються правові відносини [2, с. 1104]; 2) передбачених в законі певних життєвих обставин чи ситуацій, з якими пов'язують виникнення, зміну або припинення конкретних правовідносин. Юридичними називаються лише ті факти, які зумовлюють певні правові наслідки, конкретизують зміст взаємних прав та обов'язків відповідних суб'єктів права [3, с. 1010].

У теорії права продовжує існувати визначення юридичних фактів як конкретних життєвих обставин, з якими норми права пов'язують виникнення, зміну або припинення правових наслідків. Без юридичних фактів, які фіксуються у гіпотезах норм права, правовідносини неможливі. Цілеспрямований рух правовідносин є головним наслідком юридичний фактів [4, с. 160]. Юридичні факти визначаються гіпотезою, побічно диспозицією чи санкцією правової норм, як тільки з'являються фактичні обставини, виникають правові відносини, що конкретизують правову норму, поширюючи її дію на певну життєву ситуацію [5, с. 201].

Потрібно зауважити, що визначення юридичного факту у теорії права слугує основою для його закріплення у галузевих науках. Зокрема, у теорії податкового права дослідження юридичних фактів також не втрачає своєї актуальності та є доцільним для опрацювання, що спричинено стрімкими економічними та законодавчими змінами у сфері оподаткування. Про це свідчать наукові розробки вітчизняних та зарубіжних учених даної сфери, серед яких Ю. Бабанова, В. Баландіна, Ю. Крохіна, М. Кучерявенко, І. Пасічна, І. Самсін, Н. Хатнюк та інші.

На наше переконання, визначення юридичних фактів в податковому праві ґрунтується на загальнотеоретичних поняттях щодо цього питання, однак з урахуванням специфіки податкової сфери, зокрема податкового

законодавства, яким регулюються податкові правовідносини. Отже, у теорії податкового права юридичні факти визначають як:

– конкретну життєву обставину, з якою норми права пов’язують появу, зміну або припинення податкових правовідносин.

Вони є, по-перше, фактами реальної дійсності; по-друге, фактами, передбаченими нормами податкового права; по-третє, спричиняють певні юридичні наслідки (М. Кучерявенко) [6, с. 99];

– певні обставини реального життя (умови, ситуації, стани, вчинки), з якими юридичні приписи (норми і принципи податкового права, індивідуально-правові акти) пов’язують виникнення, припинення або зміну податкових правовідносин (Ю. Крохіна) [7, с. 92];

– обставини об’єктивної дійсності, що існують у формі подій або дії (або бездіяльності), які призводять до виникнення, зміни та припинення податкового правовідношення та характеризуються здатністю до юридичної кваліфікації, що є підставою для використання, дотримання, виконання чи застосування норм права з метою регулювання породженого цими обставинами податкового правовідношення (Н. Хатнюк) [8, с. 111]. Нам видається, що дане термінологічне визначення хоча і є слушним, однак містить у собі об’ємне смислове навантаження та є важким для сприйняття;

– нормативно закріплені факти (факти-моделі), що не припускають договірних засад у їх визначенні, зафіксовані у формі індивідуальних податкових актів (актів реалізації й актів застосування податкового права), з якими норми податкового права пов’язують виникнення, зміну і припинення податкових правовідносин (І. Пасічна) [9, с. 191];

– конкретні обставини реальної дійсності, що визначені в нормах права та з якими пов’язують виникнення, зміну та припинення податкових

правовідносин, а також виникнення певних прав та обов'язків у їх суб'єктів (В. Баландіна) [10, с. 15].

Підсумовуючи огляд наведених дефініцій, приходимо до висновку, що сьогодні хоча й відсутнє його єдине термінологічне визначення, однак серед науковців цієї сфери переважає сприйняття юридичних фактів як життєвих обставин, закріплених законодавчо, які впливають на виникнення, зміну та припинення податкових правовідносин.

У контексті аналізованої проблематики юридичних фактів, зокрема у податковому праві, пропонуємо юридичні факти у податковому праві визначати як сукупність об'єктивних і суб'єктивних ознак, що характеризують обставини, закріплені в нормах податкового законодавства України, які впливають на виникнення, зміну та припинення податкових правовідносин, сприяючи настанню певних прав та обов'язків для суб'єктів цих правовідносин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Завальний А. Юридичні факти: історичні та сучасні аспекти розуміння / А. Завальний // Право України. – 2006. – № 1. – С. 113-116.
2. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / відп. ред. : Ю. І. Римаренко, Я. Ю. Кондратьєв, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко. – Київ : Вид. Дім «Ін Юре», 2003. – Т. 1: Теоретико-методологічні та концептуальні засади поліцейського права та поліцейської деонтології. – 2003. – 1231 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Київ : Вид-во «Юридична думка», 2012. – 1020 с.
4. Ведерніков Ю. А. Теорія держави і права : навч. посіб. / Ю. А. Ведерніков, А. В. Папірна. – Київ : Знання, 2008. – 333 с.

5. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. / Р. А. Калюжний, С. М. Тимченко, Н. М. Пархоменко, С. М. Легуша. – Київ : Вид. ПАЛИВОДА А. В., 2007. – 296 с.
6. Кучерявенко М. П. Податкове право : підручник / М. П. Кучерявенко. – Харків : Право, 2013. – 536 с.
7. Крохина Ю. А. Налоговое право : учебник для студентов вузов, обучающихся по направлению «Юриспруденция» и по специальностям «Юриспруденция», «Правоохранительная деятельность». Серия «Dura lex, sed lex» / Ю. А. Крохина. – Москва : ЮНИТИ-ДАНА, 2012. – 463 с.
8. Хатнюк Н. С. Юридичний факт як підстава виникнення податкових правовідносин / Н. С. Хатнюк // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2016. – № 6. – Т. 1. – С. 107-111.
9. Пасічна І. О. Проблеми визначення поняття юридичних фактів у податковому праві / І. О. Пасічна // Держава та регіони. – Сер. : Право. – 2012. – № 1. – С. 187-192.
10. Баландіна В. Г. Юридичні факти в податковому праві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / Вікторія Григорівна Баландіна ; Державний науково-дослідний інститут Міністерства внутрішніх справ України. – Київ, 2009. – 22 с.

Гулій А. М.
*старший викладач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»,
заступник директора з безпеки та ділової інформації*

**СПІВВІДНОШЕННЯ КАНОНІЧНОГО ТА
ЦЕРКОВНОГО ПРАВА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ
(З ПОЗИЦІЇ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ)**

Досліджується питання співвідношення понять «канонічного» і «церковного» права Православної Церкви з позиції сучасного правознавства та їхнє місце і значення в національній правовій системі.

Вивчаючи канонічне (церковне) право як систему норм, що регламентує особливу сферу соціальних відносин, не можна не зауважити одну важливу обставину. Право, яким регламентується життєдіяльність Церкви в державі, має назву як канонічного, так і церковного. Потреба наукового дослідження співвідношення «канонічного» та «церковного» права Православної Церкви зумовлена плюралізмом наукових підходів щодо розуміння, розмежування чи ототожнення понять «церковне право» та «канонічне право», а також їхнім суттєвим впливом на суспільне життя вірних, які у XVIII-XIX ст. проживали на українських землях, що входили до складу Російської імперії, де значну роль відігравала Православна Церква. Аналіз чинного законодавства України дає підстави стверджувати, що церковні канони певною мірою вплинули і далі впливають на формування вітчизняної правової системи та юридичної науки.

Дослідженню проблеми церковного права Православної церкви присвятили ряд публікацій такі вчені: Е. Аннерс, І. Бурмило, В. Кавчак, С. Місевич, С. Мудрий, Г. Муромцев, Ю. Павленко, А. Павлов, В. Певцов, Е. Петер, І. Ситар, В. Ципін та ін.

В авторитетних колах спеціалістів цієї сфери питання про тотожність понять «канонічного» та «церковного» права вирішується неоднозначно. У

західній юридичній літературі прийнято розрізняти церковне і канонічне право як два різних поняття.

Дискусії з цього приводу точаться у російській науці. Так, відомий дослідник-каноніст А. С. Павлов притримується протилежної думки, і ототожнює канонічне і церковне право [7, с. 21]. На думку ще одного росіянина, авторитетного дореволюційного вченого-каноніста Н. С. Суворова, різниця канонічного і церковного права є цілком прийнятна і для Православної Церкви. Він посилається при цьому на ту обставину, що «церковні відносини як в автокефальних церквах Східного Православ'я, так і на Заході, тільки частково визначаються канонічним правом, головним чином визначаються нормами пізнішого походження, як церковного, так і державного» [1, с. 84]. Сучасний російський каноніст В. А. Ципін вважає, що «цей аргумент є вірним, проте лише в тому відношенні, що кількісно законодавчий матеріал пізнішого походження переважає канонічний звід. У цьому розумінні «канонічне право» – лише частина усїєї сукупності церковно-правових норм. Однак канони утворюють основу і серцевину церковного права, для пізнішого церковного законодавства вони служили незаперечним авторитетом і критерієм» [9, с. 342].

Як стверджує Павленко Ю., починаючи з другої половини XVIII ст. і до другої половини XIX ст. погляди на канонічне право на українських землях в складі Російської імперії розвивалися приблизно в одному напрямку – історико-богословському [6, с. 231]. Наслідком цього стало вивчення і викладання канонічного (церковного) права впродовж тривалого часу як історичної і богословської науки, а не юридичної. І лише на початку XX ст. канонічне право було віднесено до предмету вивчення юристів і зараховано до юридичних дисциплін, хоча його викладання як і раніше велося в духовних освітніх закладах. Насамперед це пояснюється тим, що серед дослідників-каноністів в минулому було недостатньо

професійних юристів-практиків. Тобто тих, які б займалися юридичними аспектами канонічного (церковного) права як системи норм, що регулює особливу сферу соціальних відносин [9, с. 93].

В останні роки діяльність Православної Церкви, церковне право почало приваблювати увагу юристів. Саме тому помітно зросла кількість спроб інтеграції положень церковного права в сферу сучасної юридичної науки.

Розглядаючи філософсько-теоретичні аспекти функціонування права в державі, можна зауважити, що шлях вивчення канонічного права в рамках юридичної науки лежить через праворозуміння. Зауважимо, що думки вчених минулого і сучасних правознавців різняться з цих питань.

З позицій юристів минулого століття, канонічне (церковне) право, в об'єктивному змісті, - сукупність усіх норм чи законів, якими керується життя по відношенню до Церкви, як видимого самостійного суспільства. В суб'єктивному розумінні канонічне право – це сукупність різних прав і обов'язків, які належать членам Церкви відносно їх становища (положення) в церковному суспільстві [5, с. 235]. Однак подібне розуміння не в повній мірі відповідає сучасним поглядам на канонічне право.

В сучасній правовій теорії одне з перших місць займає розуміння права в позитивно-нормативному аспекті. Між тим розуміння права виключно в позитивному ключі має низку особливостей, в силу яких подібний підхід до феномену права є теоретично вузьким і не може у повній мірі відобразити усю його сутність. При такому підході, коли право розглядається невідривно від держави, за рамками права залишається звичаєве право спільнот, що перебувають на додержавній патріархальній стадії розвитку цивілізації, корпоративне право і право канонічне (церковне), зокрема [3, с. 35].

Сучасна правова ситуація не може не враховувати тієї обставини, що вплив релігійних норм на життя суспільства став цілком реальним.

Внаслідок цього, у сфері правової науки виник перехід від строго позитивістського розуміння права як сукупності загальнообов'язкових правил поведінки, встановлених державою, що виражають волю пануючого класу до природно-правового, соціологічного, а в останній час і до інтегративного розуміння права. Відповідно, нові підходи в праворозумінні відкривають нам сьогодні можливість по-новому поглянути на таке соціально-правове явище як канонічне (церковне) право.

У цьому випадку деякими вченими (С. А. Муромцев, Р. О. Халфіна, Д. А. Керімов, М. Ю. Вар'яс та ін.) відзначається необхідність вивчення додаткових соціальних зв'язків, які за своєю суттю є правовими незалежно від того чи регулюються вони нормами права чи ні [4, с. 123].

Відштовхуючись від проведених в останні роки доступних нам досліджень, відзначимо, що значення даної правової сфери для юридичної науки значно ширше від його історичного і богословського розуміння. При цьому треба мати на увазі, що у сучасному розумінні канонічне (церковне) право – це є діюча корпоративна система, що регулює конкретні, реально існуючі відносини людей всередині особливого релігійного суспільства – Церкви.

Зовнішнє життя Церкви як корпоративної спільноти передбачає існування відповідного порядку, що узгоджується з її внутрішнім існуванням та призначенням. З таким порядком Церква вступає у сферу права, і при цьому, як зауважував А. С.Павлов, двояким чином:

1) як носій свого власного права, тобто тих норм свого життя, які мають свою підставу у факті самого існування Церкви і якими визначаються її внутрішні правовідносини;

2) як суспільний союз, що існує в світі поруч з іншими людськими союзами, політичними і релігійними, й, відповідно, вступає з ними у певні відносини [7, с. 68].

З цього випливає, що юридичному нормуванню підлягають як внутрішньо-церковні відносини, так і зовнішні, що породжені необхідністю відносин Церкви як суспільного союзу з іншими суспільними союзами і окремими особами.

Усе зазначене лежить у межах сфери регулювання канонічного (церковного) права. Відповідно, останнє містить у собі безпосереднє відображення правових начал християнської релігії. Релігійні установлення набули формально-визначеної правової форми. Саме тому на питання про сумісність чи не сумісність церкви і права, відомий сучасний російський дослідник-каноніст В. А. Ципін відповідає: «...для нас, православних, перекази й звичаї мають бузумовний авторитет, оскільки вони включають у себе і Правила Апостолів, правила Вселенських і Помісних Соборів і настанови святих отців. Сумніватися в правовому, юридичному характері цих правил немає розумних підстав» [9, с. 432].

Розглядаючи канонічне (церковне) право в контексті теорій правознавства, відзначимо, що дана сфера, поза сумнівом, відноситься до правової сфери. Вона з'явилася в суспільстві з метою упорядкування певної групи відносин, що виникала з приводу суспільної організації – Церкви (як всередині, так і зовні) через специфічні норми, що стосуються певних сторін життя суспільства і мають ознаки соціально-правових регуляторів. Відповідно, канонічне (церковне) право можна розглядати як нормативно-правову систему соціально-правового регулювання.

При розгляді загальних ознак права виявляється, що канонічному (церковному) праву як системі норм в позитивно-об'єктивному сенсі притаманні: нормативність, зовнішнє і внутрішнє вираження, системність, функціональність, механізми забезпеченості. Крім того, існують теоретичні передумови виділення канонічного (церковного) права як корпоративної правової системи.

Для правильного розуміння сутності канонічного (церковного) права як регулятора суспільних відносин, необхідно враховувати, що особливістю соціального регулювання взагалі і права зокрема є його вплив через систему влади на волю і поведінку суб'єктів з тим щоб привести волю і поведінку у відповідність з волею законодавця.

Звідси випливає, що будь-яке право, в тому числі і звичаєве, і корпоративне, і канонічне (церковне), полягає у регламентації поведінки людей, їхніх дій, основується на санкціях стосовно порушників встановленого порядку. Завдання права полягає у регулюванні відносин у суспільстві шляхом встановлення обов'язкових для всіх правил поведінки.

Розглядаючи примус як механізм захисту норми права, можна віднайти значні особливості в структурі канонічної норми, а саме в санкції канонічного права. Справа в тому, що взаємні відносини між членами Церкви регулюються не лише внутрішніми мотивами людей і моральними заповідями, але й загальнообов'язковими нормами, порушення яких тягне за собою застосування санкцій, саме санкцій, хоча і цілком особливого характеру, що не співпадають із санкціями, які передбачаються правом держави. Суттєвою особливістю церковних санкцій є те, що навіть найбільш тяжкі з них застосовуються не лише заради підтримання церковного порядку, а в більшій мірі для духовного блага порушника церковних законів. Світське право також не ігнорує мету виправлення правопорушника, однак воно не виділяє її як головну, оскільки виходить, насамперед, із завдання охорони громадського порядку і спокою.

Церковні канони, будучи першоосновою усього церковного законодавства, дають можливість провести деяку класифікацію канонічного (церковного) права, яка дещо відрізняється від загальноприйнятої в середовищі відомих каноністів, і, відповідно, дати чітке розмежування понять «канонічне» і «церковне» право. Для більшої

ясності наведемо загальноприйняті положення, які стосуються даного питання.

Відомі каноністи, зокрема Місевич В., поділяють канонічне (церковне) право, в залежності від його джерела, на Божественне (*jus divinum*), котре окремі вчені називають ще й природнім (*naturale*). Воно ґрунтується на ясно вираженій Божественній Волі, і позитивне (*positivum*), чи церковне право у вузькому смислі слова. Останнє ґрунтується на точно встановлених законодавчих актах самої Церкви [2, с. 28].

В залежності від того, чи йде мова про право, що регулює внутрішнє життя Церкви чи її відносини з іншими громадськими і політичними утвореннями, насамперед державою, розрізняють внутрішнє (*internum*) і зовнішнє (*externum*) церковне право.

Церковне право розділяють також на писане (*scriptum*), коли відомі закони видані, затвержені і письмово викладені компетентною законодавчою владою, і звичаєве, або неписане (*nonscriptum*, *Per consuetudinem*), якщо воно зберігалось в Церкві шляхом переказів чи звичаю.

Нарешті існують загальне (*commune*) і приватне (*particulare*) церковне право. Під першим розуміються основні закони, що є обов'язковими для Вселенської Церкви, друге складають законодавчі акти, які діють в окремих Помісних Церквах.

Звичайно, наведена класифікація, що склалася давно за участі відомих юристів-каноністів, доволі повно відображає структуру і склад церковного законодавства, яке лежить в основі канонічного (церковного) права. Доцільність такої градації канонічного (церковного) права за джерелами, об'єктами регулювання та іншим підставам не викликає ні найменших сумнівів.

Однак додаткова класифікація Божественного (*divinum*) чи природного (*naturale*) закону за першоджерелом, що лежить в основі

самого природного закону, допоможе відмежувати канонічне право від церковного і, звичайно, релігійно-догматичні норми від правових [2, с. 29].

При такому підході канонічним правом (*jus canonicum*) лише ту частину права церкви, яка є «першоосновою і критерієм її позитивного права», іншими словами, - охоплює усі канонічні настанови, зазначені в першоджерелах, в тому числі в джерелах, в яких церква об'єктивно виступає у ролі тлумача норм *jus divinum*. За своєю сутністю, канони носять не правовий, а чисто релігійно-догматичний характер, тобто вони містять постулати християнського віровчення, які об'єднані в систему, що складає саме канонічне право.

До церковного права (*jus ecclesiasticum*) будуть відноситися усі церковно-правові норми, позначені в законодавчих актах церкви і в державних законах у справах Церкви, що оснований на вказівках канонічного права. Іншими словами, церковне право – це право, яке має своїм предметом регулювання церковно-правових відносин у державі, при цьому будучи результатом не лише Церкви як джерела свого права, але й держави як влади, що визначає правовий статус церковної організації, з урахуванням історичних особливостей розвитку держави до моменту відділення Церкви від держави і втрати своєї юридичної актуальності.

Якщо уявити співвідношення канонічного і церковного права в широкому розумінні, то: з одного боку, канонічне право, в буквальному розумінні цього слова представляє значно меншу частину в об'ємі права церкви, порівняно з церковним, що охоплює собою усе церковне законодавство до теперішнього моменту; з другого – канонічне право є більш об'ємним поняттям по відношенню до церковного, проникаючи за межі церковного законодавства, оскільки останнє є його невід'ємною складовою, інструментом, що виражає принципи і приписи канонів, в виконання основного призначення права.

Викладена вище позиція дозволяє усунути певну невизначеність, що виникнула у застосуванні понять – «канонічне» і «церковне» право, а також встановити однозначне розуміння, чітке відмежування релігійно-догматичних норм від церковно-правових і правильне використання цих термінів в процесі вивчення права Православної Церкви.

Говорячи про науковий підхід до права Церкви, російський професор В. Певцов відзначає, що справа науки церковного права: «...вивчати зміст церковних законів в їх основі і в історичному розвитку, представити їх у систематичному порядку і у взаємному зв'язку, показати відповідність діючих правил цілям і властивостям Церкви, основним законам її життєдіяльності, а також – їх практичну застосовність» [8, с. 125].

Не зважаючи на те, що наведена класифікація є доволі умовною, це, однак, не заважає її безпосередньому практичному використанню з метою детального вивчення вітчизняного канонічного (церковного) права у рамках юридичної дисципліни. Запропоноване розмежування понять канонічного і церковного права дає можливість:

- більш чітко відмежувати правові норми, що використовуються при регулюванні церковно-правових відносин, які складають найбільший інтерес для вивчення, від релігійно-догматичних норм;

- вибудувати структуру і визначити функції, що притаманні канонічному (церковному) праву;

- визначити співвідношення і церковно-правових норм у взаємодії з нормами державного, і цивільного права як особливої корпоративно-нормативної системи у вітчизняному праві, а також прояснити роль соціально-правових регуляторів у житті церкви, суспільства в цілому.

Перспективою подальших наукових розвідок у напрямі порушених проблем може бути використання отриманих результатів у подальших дослідженнях, а також розкриття поняття, ознак та специфічних рис церковного (канонічного) права Православної Церкви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ерде Петер. Церковне конституційне право / Петер Ерде. – Львів, 1998. – 158 с.
2. Місевич С. В. Біблія як джерело канонічного права / С. В. Місевич // Наук. вісник Чернівецького ун-ту. – 2000. – Вип. 75. Правознавство. – С. 27-31.
3. Мудрий С. Публічне право церкви і конкордат / С. Мудрий. – Івано-Франківськ, 2002. – 150 с.
4. Право и культура / Нерсесянц В. С., Муромцев Г. И., Мальцев Г. И., Лукашева Е. А. – Москва, 2002. – 303 с.
5. Павленко Ю. В. Історія світової цивілізації. Соціокультурний розвиток людства : навч. посіб. / Ю. В. Павленко. – Київ, 1996. – 444 с.
6. Павленко Ю. В. Передісторія давніх русів у світовому контексті / Ю. В. Павленко. – Київ : Фенікс, 1994. - 400 с.
7. Павлов А. С. Курс церковного права / А. С. Павлов. – Санкт-Петербург, 2002. – 187 с.
8. Певцов В. Г. Лекции по церковному праву / В. Г. Певцов. – Санкт-Петербург, 1914. – 330 с.
9. Цыпин В. А. Курс церковного права / В. А. Цыпин. – Клин, 2002. – 490 с.

Задорожна М. І.

*кандидат наук з держ. управління,
доцент кафедри права Львівського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

МОРАЛЬ ЯК ОСНОВА ПРАВОСВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН

У демократичних державах невід'ємним правом громадян є право на інформацію щодо політики, яка проводиться державою, що включає не лише гласність та відкритість влади, але і право на донесення до влади

громадської думки стосовно суспільно важливих рішень влади. Необхідною умовою прозорості та відкритості органів влади, а відповідно й підвищення ефективності її діяльності в процесі вироблення державної політики, пошуку розв'язання невідкладних проблем Українського народу виступає співпраця органів державної влади та органів місцевого самоврядування з інститутами громадянського суспільства.

Реальними кроками в удосконаленні механізмів забезпечення зворотнього зв'язку органів влади та суспільства стали Закони України «Про звернення громадян», «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації», Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості діяльності органів державної влади», постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання щодо забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики», «Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства», в яких визначено стратегічні напрямки цієї співпраці на основі принципів співпраці, відкритості у діяльності, взаємної відповідальності та соціального партнерства.

Проте недостатня реалізація механізмів діалогу в управлінні державою, зміщення центру взаємодії в цьому процесі на суб'єкти влади, відсутність з боку держави ефективного зворотнього зв'язку з інституціями громадянського суспільства «створили внутрішньо суперечливу ситуацію в державі і породили високий рівень невдоволеності діяльністю органів влади всіх рівнів, при цьому чим вищим є рівень влади, тим вище невдоволеність її діяльністю».

За ситуації, що склалася в Україні, можна стверджувати: на рівні відносин «влада – громадянин» зворотній зв'язок ще діє, а ось на рівні «регіони – центр», і особливо на рівні місцевого самоврядування, механізму забезпечення центральної влади об'єктивною інформацією

фактично не існує. Серед основних причин цього становища – висока особиста залежність представників «виконавчої вертикалі» від центру; формування бюджету зверху до низу; підпорядкованість центральних ЗМІ столичним групам впливу, тому позиції керівників регіональних органів влади можуть бути доведені до центрального керівництва за допомогою преси лише фрагментарно, з вузького кола питань і нечасто.

Державне управління є процесом, що здійснюється через регулювання діяльності певного соціуму як поєднання елементів, що має властивості, яких не має жодна з частин при будь-якому членуванні. Соціум можна назвати системою, тому ефективно впливати на соціальну систему (і, особливо, на суспільну свідомість) неможливо без урахування такого явища як зворотній зв'язок.

Дослідник системного підходу до процесів у природі та суспільстві Ю. Білодід характеризує систему як сукупність якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія. Він переконаний, що будь-яка самоорганізуюча система для реалізації певної мети вмикає реактивність (стабілізацію) та адаптацію (динаміку), а також канал зворотнього зв'язку, в тому числі й демпферний канал від'ємного зворотнього зв'язку. У суспільстві ці функції виконують відповідно: бюрократія, інтелігенція, громадська думка [1].

Для підтримання стабільності живого організму (гомеостазу) природа винайшла зворотній зв'язок, продовжує тему М. Мойсєєв [2]. Він, (як вже наголошувалось), сформувався і у суспільстві. Тут (як і в будь-якому живому організмі) значними є дія і вплив випадкових факторів, які не можливо передбачити. Живий організм здатен змінювати свої стани, поведінку відповідно до зовнішніх обставин, що складаються і не підвладні його волі, тим впливам, що справляє на нього зовнішнє середовище. У цьому і полягає принцип зворотнього зв'язку, відкритий в суспільному житті порівняно нещодавно.

Оптимальний режим функціонування самоорганізуючої системи суспільства – це рівновага її елементів (стверджує Ю. Білодід) [3]. Та на практиці в системі час від часу настають кризи, і тоді канал зворотнього зв'язку набуває особливого значення. Його дія забезпечує гласність, демократизм, всебічне обговорення і глибокий розгляд проблем, вироблення оптимальних рішень. Інформацію з каналу зворотнього зв'язку дозволяють відслідковувати вільна преса, чесні журналісти різних засобів масової інформації. Без цього втрачаються суспільні зв'язки, громадяни переносять свою активність і зацікавленість виключно в приватну сферу, зникає можливість контролю влади, затягується прийняття рішень, (які втрачають актуальність), надходить необ'єктивна і неправдива інформація про стан системи. Без зворотнього зв'язку, врахування вільно сформованої громадської думки будь-яка система, котра наближається до бездоганної операційності, опиняється перед лицем своєї смерті, писав Ж. Бодріар [4].

В організації зворотнього зв'язку має проявлятися поєднання направленою розвитку економіки і ринкової діяльності, глибокий науковий аналіз “сигналів” суспільної системи, і міра напруженості, накопичення протестних настроїв у суспільстві. Принцип зворотнього зв'язку є визначальним для демократичних політичних режимів. Правлячі еліти відстежують настрої в суспільстві і враховують їх у процесі прийняття рішень і корегування політики держави.

Правова свідомість і пов'язані з нею правова ідеологія, правовий світогляд – це одна з основних сфер духовного життя суспільства і особистості, яка визначає престиж права, його цінність та ефективність в даному суспільстві. В якості правової ідеології і правового світогляду правосвідомість є стрижнем правової культури суспільства. Рівень правосвідомості проявляється в інтерналізації права як вищої соціальної цінності.

Правосвідомість, правова культура виникають не самі по собі, не даються при народженні, а є результатом процесу соціалізації індивіда. Правова соціалізація неповнолітнього передбачає включення в його ціннісно-нормативну систему тих цінностей, що охороняються правом, оволодіння правомірними способами поведінки, формування почуття соціальної відповідальності і солідарності з правом. Отже, правова соціалізація підлітків пов'язана з присвоєнням соціальних цінностей, створенням спеціальної системи правових уявлень і навиків правовиконавчої поведінки, формуванням правосвідомості. Також правова соціалізація нерозривно пов'язана з моральним формуванням особистості.

Мораль і право виступають взаємопов'язаними формами регуляції поведінки людей в суспільстві. Мораль виражає базові потреби соціуму, право для соціалізованої особистості виступає моральною цінністю. Моральна поведінка – це вищий критерій людської поведінки та основна передумова правовиконавчої поведінки.

Право належить до соціальних норм, тобто до норм, що регулюють відносини між людьми і їхніми організаціями (суспільними утвореннями й об'єднаннями). Усі соціальні норми в залежності від їхньої ролі і місця в системі соціальної регуляції розділяються на правові (чи юридичні), моральні, релігійні, корпоративні, політичні норми, естетичні, звичаї і традиції.

Право і мораль доповнюють один одного, вони мають як загальні риси, так і відмінні.

Мораль і право пов'язані також з політичною і правовою культурою.

Політична культура – це сукупність політичних поглядів, переконань, цінностей, норм, традицій, що знаходять прояв в участі громадян у суспільно-політичному житті, у діяльності державних органів, політичних, державних діячів, політичних партій, рухів, об'єднань громадян.

Правова культура є системою правових цінностей, частиною духовної культури, що відображає якісний рівень розвитку і досконалість правових відносин, дотримання законності. Правові цінності відображають рівність, справедливість, стан свободи особи, повага до права в суспільстві. Прояву правого нігілізму є проявами низької правової культури, вони послаблюють вплив права на суспільство, перешкоджають зміцненню законності.

Правове виховання, предметом якого є право і мораль, – один з найважливіших засобів впливу на поведінку людей, формування правової культури і зміцнення законності.

Хоча в основі розуміння людини як розумної істоти лежить свобода волі, однак сама по собі абсолютна, нічим не обмежена свобода автоматично призводить до анархії, безладдя, хаосу, тобто в кінцевому підсумку – до несвободи. Тому зовсім природним доповненням позитивної свободи є принцип підпорядкування. Свобода може бути зрозуміла й адекватно реалізована тільки в системі певного порядку, що визначається, по-перше, фізичними законами устрою Всесвіту, які діють на безальтернативній основі та у межах невеликих відхилень досить жорстко й однозначно детермінують послідовність явищ і процесів. Другою характеристикою об'єктивного порядку є етичні закони, що поширюються тільки на людину як на унікальне створіння, і мають такий же обов'язковий характер, як і фізичні. Моральний вимір людського буття природно впливає з самого факту соціальності і свідомості людини, яка найбільш ефективно керується (на відміну від тварин) не інстинктами, а моральним законом. Замість того, щоб бути запрограмованими роботами на сліпе підкорення, люди наділені свободою волі, для реалізації якої їм надане надійне керівництво у вигляді моральних законів і принципів. Отже, людина як моральна істота (*Homo morales*), що свідомо прагне до щастя (блага), була створена з потребою в керівництві і з необхідністю в

підпорядкуванні моральним законам, у рамках яких вільний свідомий вибір міг би сприяти благополуччю всіх і кожного.

Конкретно історично самоврядування людського суспільства відбувається через такі етичні форми, як мораль і право, які, будучи двома засобами регулювання суспільних відносин, у своєму ідеальному визначенні мають єдину сферу і мету застосування: це – свобода особистості і благо суспільства. І якщо мораль ґрунтується на добровільному особистому волевиявленні, то правове регулювання відбувається через формальну впорядкованість за допомогою юридичних норм, авторитет яких підтримується силою держави.

Мораль стосується внутрішньої свободи людини, де панує совість («закон, що написано в серці»), і як така не може бути предметом зовнішнього примусу – людина має сама вільно і свідомо підкорятися вимогам моральності. Право ж виникає із практичних потреб суспільного життя, величезної маси відносин, що з'являються на ґрунті взаємного прагнення людей до задоволення їхніх різноманітних інтересів. Регулювання та улаштування цих численних відносин і інституцій породжує відповідні юридичні норми, які регулюють зовнішню свободу членів спільноти, розподіляючи сфери влади. І як такі вони мають самостійний, незалежний від моралі характер. В ідеальному вигляді мораль і право співвідносяться один з одним як абсолютне і відносне (ціль і засіб): мораль висвітлює ідеальні орієнтири, які потім конкретно реалізуються за допомогою окремих регуляторних рішень. У такому вигляді дійсний прогрес у праві відбувається як невинне тяжіння правових норм до морального ідеалу, яким є встановлення справедливості та виправлення зла.

На сучасній масовій правосвідомості дуже позначається та обставина, що значна кількість людей перебуває сьогодні у стані фрустрації, внутрішньої неупевненості, тривоги, страху стати жертвою злочину.

Деструктивно позначається на правосвідомості також аномія – розрив із соціальною солідарністю внаслідок падіння права й моралі в організації економічного життя, розбіжність між запитами громадянина та соціальними нормами, зокрема правовими, котрі він мусить поважати й виконувати. Внаслідок цього зростає фактор «злочинної насиченості» суспільного середовища.

Чи враховуємо ми достатньою мірою згадані обставини як у правотворчій роботі, так і при формуванні масової правосвідомості?

Негативна відповідь на сформульоване питання напрошується з деяких фактів, зафіксованих сучасними соціолого-правовими дослідженнями, які засвідчують суперечливість масової правосвідомості або ж її малорозвинутість.

Так, з одного боку, зріс інтерес громадян до проблеми захисту прав і свобод людини, з іншого – вкрай неоднозначне сприймається сам зміст цих прав. Красномовним є ставлення до основного права людини – на життя: можливість скасування смертної кари досі не знайшла позитивного відгуку серед мас населення, тут переважає морально-побутове уявлення, що збільшення жорстокості покарання є найефективнішим у боротьбі із злочинністю.

Слід враховувати, що будь-які недоліки правозастосування – надмірна суворість або м'якість покарання, соціально невиправдана криміналізація або декриміналізація певних діянь – мають своїми наслідками негативні морально-психологічні стани, які виникають незмірно швидше, ніж долаються. Велике значення має спрямування покарання на виховання та у зв'язку з цим – чітке дотримання адресності покарання (котре видається мені проблематичним, зокрема, у випадкові застосування смертної кари).

Тому так важливо враховувати суспільні настрої і стан суспільної свідомості при формуванні правосвідомості і поваги до права як основи демократії та гуманізму.

Індикаторами суспільних настроїв слугують результати виборів, опитувань громадської думки тощо, а можливість відкритого прояву поглядів і ставлення до дій і рішень влади забезпечується свободою слова, преси, спілок, зборів і реальною багатопартійністю. Але в тоталітарних системах, де свободи доступу до інформації та свободи висловлювання не існує, не може сформуватись і плюралістична громадська думка. Правителі і таких держав мають потребу в інформації про відгук народу на їх політику. Наприклад, у гітлерівській Німеччині було задіяно розгалужену мережу державних партійних і поліцейських органів, які поставляли рейху «звіти про настрої». Подібна мережа існувала і в сталінському Радянському Союзі (т. зв. «сексти», КДБ і т. п.). Однак, в державах, де панують диктаторські режими, навіть закрита службова інформація іноді препарується відповідно до уявлень і смаків можновладців, не доходить до перших осіб або ж ігнорується ними. Для диктаторів важливо не те, чи схвалюють маси їхню політику в силу переконаності в її правильності, а недопущення відкритих виражень невдоволення і публічної критики, оперативне відстеження впливу пропаганди [5].

У демократичних державах зворотній зв'язок використовують, щоб враховувати і не порушувати розгалужені інтереси кожного громадянина, а не формувати гомогенну спільноту. Свобода слова заміняє «звіти про настрої». Слушно стверджує П. Слотердаjk, що «у культурі, де заскнілі ідеалізми перетворюють облуди на форму життя, пошук істини залежить від того, чи знаходять люди в собі сили бути достатньо агресивними і вільними, щоб її висловити» [6].

А висловити свою думку в демократичному суспільстві можна різними способами. Якщо ж це будуть певні громадські обговорення, дискусії, статті асоціацій і громадських організацій (думка організації через уповноважених), то допомогти відчитати всі можливі сигнали з такого каналу зворотнього зв'язку можуть теорії комунікації (зокрема і

описані Г. Почепцовим) [7]. «Ефективна комунікація, – писав Г. Почепцов, – базується на об'єктивних методах дослідження, серед яких контент-аналіз, пропагандистський аналіз і аналіз чуток» [8]. Всі ці методи вже мають за собою не тільки теорію, але й певний досвід практичного застосування.

На нашу думку, найбільш можливим у застосуванні для вивчення і використання інформації зворотнього зв'язку є метод контент-аналізу, що дозволяє переводити вербальну інформацію в більш об'єктивну невербальну форму (квантитативна (статистична) семантика, техніка для об'єктивного кількісного аналізу змісту комунікацій, техніка висновків з систематичного встановлення характеристик повідомлень, що надходять). Об'єктивність отриманої від такого аналізу інформації забезпечується чітко визначеними процедурами і правилами його проведення. Наявний результат перевіряється і підтверджується, коли цей результат є однаковим у двох різних дослідників, які виконували однакові процедури над одним і тим же матеріалом. Одиницями контент-аналізу (за Г. Почепцовим) є слово, тема, характер повідомлення (значимі, однозначні, ідентифіковані).

Якщо виникають сумніви щодо джерела інформації (і, відповідно, щодо рівня її важливості, потреби врахування), то можна запропонувати пропагандистський аналіз, що визначає текст за ідеологічною спрямованістю, контекстом особи пропагандиста, структурою пропагандистської організації, цільовою аудиторією, використанням засобів масової комунікації, інші реакції громадськості (контрповідомлення), ефектом повідомлення і оцінками. Г. Почепцов цілком слушно наголошує, що «правильно побудована комунікація вигідна і економічно (окрім політичної вигоди), оскільки отримати потрібні результати від неї можна за рахунок затрати меншого об'єму фінансових та інтелектуальних ресурсів» [9].

Вивчаючи працю з масовою свідомістю і способи, що роблять її успішною, важливо проявляти найбільший інтерес (зацікавленість) у перейманні досвіду масової комунікації і масової культури. У масовому комунікативному просторі, що сконструйований первинними і вторинними комунікативними процесами, вторинні (післякомунікативні) процеси, пов'язані з первинними. Тільки тоді взаємодія між людьми є успішною.

Серед численних досліджень соціального впливу варто звернути увагу на працю Ф. Зімбардо і М. Ляйппе. Ці дослідники наголошують, що «існує багато технік соціального впливу, однак всі вони вкладаються в рамки порівняно небагатьох основних процесів, які залежать від того, як саме люди думають, запам'ятовують, відчувають і приймають рішення» [10].

Середовище, в якому здійснюється соціальний вплив, може бути міжособистісним, штучно створеним і середовищем засобів масової інформації (межа між цими середовищами може пролягати в різному рівні індивідуалізованості впливу, різній широті охоплення цільової аудиторії).

Ф. Зімбардо і М. Ляйппе стверджують, що «процес соціального впливу передбачає таку поведінку однієї людини, яка має своїм наслідком – або ціллю – зміну того, як інша людина поводить себе, що вона відчуває, чи думає стосовно певного стимулу» [11]. В якості стимулу може виступити будь-яка соціально значима проблема, продукт, дія.

Соціальний вплив включає переконання, поступливість, конформність, підкорення авторитету, дисонанс і самоатрибуцію, соціальне навчання і обмовлення, взаємозв'язок установок і поведінки, суб'єктивну значимість установки, упередженість, невербальну комунікацію, підпороговий вплив. Як пишуть Ф. Зімбардо і М. Ляйппе, «мати становище в суспільстві для нас означає брати участь в процесах «соціального обміну», бути вплетеним в тканину соціального контексту, що наповнює сенсом наше життя» [12].

Звичайно, у цього явища є і зворотній бік – та частина нашої особистості, що виявляється джерелом впливу і сама прагне впливати на інших. Ця сітка повсюдного соціального впливу розкриває широкі можливості інтеграції в суспільство гуманістичних ідей і принципів через авторитети.

Ще однією причиною для детального вивчення і здійснення можливого (і етичного) впливу на суспільну свідомість є та, що сфера суспільної свідомості – це сфера формування потреб людей, що відмічені інтересами групи, спільноти, суспільства, (а їх задоволення – основа стабільності і гармонії в суспільстві). Тут доречно згадати застереження Ф. Зімбардо і М. Ляйппе, що «методика здійснення соціального впливу видається неетичною, якщо вона заснована на обмані, передбачає цензуру протилежних думок або знищує мотивацію чи здатність захищатись від впливу» [13]. Попри повсюдне наголошення на негативному, корисливому (передвиборчому) впливові на суспільну свідомість варто звернути увагу на можливість позитивного використання багатого арсеналу маніпулятивно-пропагандистських засобів, щоб, не змінюючи і не руйнуючи суспільну свідомість, природно інтегрувати гуманістичні принципи заради гарантії забезпечення прав людини, стабільності й гармонії в суспільстві.

Емоції приязні чи неприязні, наприклад, викликаються різними стимулами і часто формуються з допомогою неусвідомлюваних процесів. Один з них – класичне обмовлення (багаторазове поєднання нейтрального і значимого стимулу) дає таку ж реакцію нейтральному стимулу, як і значимому. Ось це і можна використати для впливу на упередження, які панують в будь-якому суспільстві стосовно певних груп, (конкретно - певних представників «татуйованих» груп), негативні й несправедливі установки можна і треба міняти (наприклад, змінюючи мотивації), щоб не виникало проблеми дискримінації людини за будь-якою ознакою (релігії,

нації, раси, статі), бо такі стосунки руйнують довіру в суспільстві, утруднюють взаємодію людей, сприяють порушенню прав і свобод людини та громадянина (не говорячи вже про психологічний дискомфорт приниженої людини, неможливість самореалізуватись і використати свій потенціал на користь собі і суспільству, пробудження злоби і ненависті до кривдників).

З метою гуманізації суспільної свідомості, держава повинна з увагою і повагою ставитись до своїх громадян, сприяти їх моральному, фізичному і психологічному комфорту, робити все можливе, щоб ніхто не залишився відкинутим суспільством, а отже не заслужено покараним через неправильні установки – це ціннісна диспозиція стосовно того чи іншого об'єкту, як визначають Ф. Зімбардо і М. Ляйппе [14]. Негативна оцінка когось (чи чогось) може призвести до багатьох деструктивних дій значної потужності.

Важливою складовою успішного впливу на гуманізацію суспільної свідомості є ораторські вміння, здібності й навички владних осіб. Двома основними факторами, що визначають успіх переконання Ф. Зімбардо і М. Ляйппе вважають вміння оратора створити у слухачів враження, що він «свій», а також сконструювати позитивні асоціативні зв'язки в свідомості людей (додатковими факторами є недвозначність і доступність повідомлення, відповідна атмосфера, місце, оформлення, символіка).

Важливо для нашої теми зауважити, що дослідження впливу на підсвідомість широко розвинулись і здобули популярність не лише завдяки З. Фрейду, але і Густаву Лебону, який особливо гостро наголошував, що «організований натовп грав завжди велику роль в житті народів, але роль ця ще ніколи не мала такого важливого значення, як в дану хвилину» [15], однак у натовпі свідомо діяльність індивіда замінюється безсвідомою діяльністю натовпу. «Авторитетність і нетерпимість, – писав Г. Лебон, – являють собою такі визначені почуття, які легко усвідомлюються і

засвоюються натовпом і так само легко впроваджуються ним в практику, як тільки вони будуть натовпу нав'язані» [16]. Це покладає велику відповідальність на лідера, але й полегшує інтеграцію доброзичливих почуттів, застосовуючи виявлений «ефект натовпу». Адже, «діючи на індивіда в натовпі, легко можна змусити його пожертвувати навіть своїм життям, якщо викликати у нього почуття слави, честі, релігії чи патріотизму» [17].

Г. Лебон стверджує, що «натовп спрямовує почуття та ідеї кожного в одному напрямку». Так виникає організований чи одушевлений натовп, що підкоряється законам духовної єдності. І якщо аудиторію засобів масової інформації, наприклад, можна вважати масою (чи своєрідним натовпом), як вважають деякі дослідники, то її теж можна «заразити» не лише негативними, а й позитивними емоціями чи ідеями.

Отже перевіреним і визнаним методом впливу (у нашому випадку суто позитивного) на гуманізацію суспільної свідомості є пропаганда, (яка вже давно і успішно використовується владними структурами, дозволяючи досягати численних державно важливих цілей). Саме пропаганда, яка найчастіше все ж використовувалась для досягнення короточасних результатів і поверхневого впливу на суспільну свідомість, (не зачіпаючи усталених норм і традицій), може підтримати найбільш цінні й здорові глибинні пласти суспільної свідомості, розвиваючи спільне для всього світу і особливе для конкретної країни етичне ядро, «золотий стандарт» моральності. Це дасть змогу яскравіше втілювати те, що робить кожного окремого індивіда людиною – істотою, яка виділяється з тваринного світу і є унікальним явищем на землі, здатним творити духовні надбання, а не тільки матеріальні цінності.

Не так техніка, як інтелект і духовність рухають культуру (та й цивілізацію) вперед, примножують гармонію, красу і добро. Тому суспільна свідомість має бути пріоритетом і основою владної

управлінської діяльності. Моральний кодекс кожного політика, службовця, чиновника має бути непорушною гарантією проти зловживань, перевищення повноважень, корупції та інших негативних явищ, які ще не облишили повністю жодну державу і політичну систему.

Саме такі високі морально-етичні принципи на найвищих щаблях владної ієрархії здатні уможливити потребу і повне використання того, що В. Матвієнко називає «петлею зворотнього зв'язку», запровадженою для позначення зворотної інформації і способів використання її переваг [18]. У свою чергу відчуття соціумом реакції влади на його потреби сприятиме консолідації громадян, чого так не вистачає державі на етапі зміни політико-економічної системи.

Врахування зворотнього зв'язку в державному управлінні задля гуманізації суспільної свідомості усуває суспільну напругу лише за умови, що влада вчасно реагує на імпульси, що надходять від системи. Цей механізм, як вважає В. Матвієнко, «має властивість регулювати спосіб дій в майбутньому з урахуванням минулого досвіду, дає уявлення про наближеність до мети і необхідні зміни» (втілення принципу послідовності та кумулятивності) [19].

Зворотній зв'язок надає інформацію про характер системи, зовнішнє середовище, опір системи, наявні ресурси. Ця інформація особливо важлива при впровадженні в систему широких інновацій. З усього вищезазначеного можна зробити висновок, що дослідження в системах зворотнього зв'язку стверджують виключну важливість цього механізму в сучасному управлінні, політичній і громадській діяльності.

Варто згадати спостереження В. Полосіна, який досліджував сприйняття нацією глави держави і його ролі в самозбереженні, єдності, розвитку народу: «Оскільки в суспільстві зберігається хоча б моральний контроль за відповідністю людини при владі міфу про главу держави, жодну структуру влади не можна назвати абсолютним

самодержавством» [20]. Він пояснював свою думку тим, що міфологічне сприйняття нацією лідера як надлюдини (святенність посади) важливе не лише для аналізу критеріїв легітимності політичної влади, (що містяться в цій національно-політичній міфології), а й для прогнозування стійкості цієї влади з точки зору її опори на здоровий глузд і прагматичний розрахунок.

Закінчити розгляд зворотнього зв'язку варто зауваженням А. Уледова: «Громадська думка може виконувати регулятивну функцію тому, що в ній публічно оцінюється поведінка соціального суб'єкта, який не може не рахуватися з оцінкою» [21]. Громадська думка приписує суб'єкту визначений спосіб дій, оскільки за нею стоїть колектив, клас, народ.

Зворотній зв'язок як своєрідний регулятор влади виконує функції контролю, консультування, припису. Саме виконання побажань громадськості є гарантом, що владний вплив на суспільну свідомість буде не маніпуляцією, а актуалізацією здібностей і можливостей кожного громадянина, пробудженням гуманістичного потенціалу суспільної свідомості.

Отже, мораль і право виступають взаємопов'язаними формами регуляції поведінки людей в суспільстві.

Право належить до соціальних норм, тобто до норм, що регулюють відносини між людьми і їхніми організаціями (суспільними утвореннями й об'єднаннями). Усі соціальні норми в залежності від їхньої ролі і місця в системі соціальної регуляції розділяються на правові (чи юридичні), моральні, релігійні, корпоративні, політичні норми, естетичні, звичаї і традиції.

Моральні норми вказують на принципи поведіння, мають ідейне обґрунтування в ідеалах справедливості і несправедливості, добра і зла, честі, совісті, обов'язку і забезпечуються визначеним духовним впливом, суспільною оцінкою у формі схвалення або осуду. Головне в моралі – це уявлення про добро і зло. Моральним є те, що приносить добро людям, і

навпаки – дії, що спричиняють зло, аморальні. Правове виховання, предметом якого є право і мораль, – один з найважливіших засобів впливу на поведінку людей, формування правової культури і зміцнення законності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білодід Ю. Гуманістична філософська традиція. Український акцент / Ю. Білодід // Віче. – 1995. – верес. – С. 92.
2. Мойсеев Н. Н. Пути к созиданию / Н. Н. Мойсеев. – Москва : Республика, 1992. – С. 41.
3. Білодід Ю. Гуманістична філософська традиція. Український акцент / Ю. Білодід // Віче. – 1995. – верес. – С. 52.
4. Бодріяр Ж. Символічний обмін і смерть / Ж Бодріяр. – Львів : Кальварія, 2004. – С. 17.
5. Мадієвський С. Як це робилося в третьому рейху / С. Мадієвський // Дзеркало тижня. – № 6 (635). – 2007. – 17 лют. – С. 20.
6. Слотердайк П. Критика цинічного розуму / П. Слотердайк ; пер. з нім. – Київ : Тандем, 2002. – С. 58.
7. Почепцов Г. Г. Теория и практика коммуникации / Г. Г. Почепцов. – Москва : Центр, 1998. – 352 с.
8. Там же. – С. 204.
9. Там же. – С. 204.
10. Зимбардо Ф. Социальное влияние / Ф. Зимбардо, М. Ляйппе. – Санкт-Петербург : Питер, 2001. – С. 16.
11. Там же. – С. 16.
12. Там же. – С. 15.
13. Там же. – С. 44.
14. Там же. – С. 45.

15. Лебон Г. Психология народов и масс / Гюстав Лебон. – Санкт-Петербург : Макет, 1995. – С. 145.
16. Там же. – С. 184.
17. Там же. – С. 185.
18. Матвієнко В. Я. Соціальні технології / В. Я. Матвієнко. – Київ : Українські пропілеї, 2001. – С. 13.
19. Там же. – С. 28.
20. Полосин В. С. Миф. Религия. Государство / В. С. Полосин. – Москва : Ладомир, 1999. – С. 175.
21. Уледов А. К. Общественная психология и идеология / А. К. Уледов. – Москва : Мысль, 1985. – С. 214.

Каблак П. І.

*кандидат юридичних наук,
Голова Апеляційного суду Львівської області*

Захарчук О. З.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права Львівського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

**ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ:
НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ**

Загалом процес розвитку судової влади в Україні можна розділити на два періоди, а саме до здобуття Україною своєї незалежності та після становлення української державності. Дані періоди, в свою чергу, поділяються на низку етапів, кожен з яких характеризується своїми особливостями та нововведеннями.

Зважаючи на те, що додержавний період формування системи судоустрою до середини другої половини ХХ століття, здебільшого, характеризувався тоталітарними принципами та відступами від демократичних ідей, відтак актуальність дослідження даного періоду, задля пошуку шляхів реформування та створення цілком нової системи

судоустрою України, є надзвичайно низькою так, як судова гілка влади в тогочасному розумінні, а саме станом на 60-ті роки ХХ століття, є абсолютно протилежною сучасному уявленню про неї, в контексті становлення концепції правової держави.

Відтак, було б доречним охарактеризувати основні етапи розвитку судової влади в Україні з моменту проголошення її незалежності і до умов сьогодення.

1. Перший етап формування судової системи України, в умовах незалежності, бере свій початок з прийняття Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет України, яка закріпила положення про те, що державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову.

Окрім того, 28 квітня 1992 року Верховною Радою України було схвалено Концепцію судово-правової реформи в Україні, якою визначено основні напрямки реформування судової системи.

У ході реформи визнано за необхідне гарантувати самостійність і незалежність судових органів від впливу законодавчої і виконавчої влади шляхом ефективного розмежування повноважень; реалізувати демократичні ідеї правосуддя, вироблені світовою практикою і наукою; створити систему законодавства про судоустрій, яке б забезпечило незалежність судової влади; поступово здійснити спеціалізацію судів; максимально наблизити суди до населення; чітко визначити компетенцію різних ланок судової системи; гарантувати право громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом.

2. Наступний етап реформування судової системи бере свій початок від 28 червня 1996 року, після прийняття Конституції України, у якій окреслено нову систему судоустрою, закріплено гарантії права на судовий захист, визначено основні засади здійснення судочинства. За

історію судової реформи в Україні Конституція стала найрадикальнішим документом у цій галузі.

Варто вказати, що за тиждень до п'ятої річниці Основного Закону України, 21 червня 2001 р., ухвалено пакет законів, якими вносилися зміни до низки законів, що регулювали питання судоустрою, статусу суддів та судочинства. Ці зміни отримали назву **«малої судової реформи»** і пов'язані насамперед з утворенням єдиної системи судів загальної юрисдикції шляхом включення до неї арбітражних судів, які були перейменовані на господарські.

Запроваджувалися нові процедури оскарження судових рішень (апеляція і касація, замість радянської касації і перегляду у порядку нагляду), санкціонування судом арешту, тримання під вартою і затримання осіб, підозрюваних у вчиненні злочину, проведення огляду та обшуку житла або іншого володіння особи.

3. Третім етапом реформування судової системи було прийняття 7 лютого 2002 року, на заміну Законів «Про судоустрій України» 1981 р., «Про господарські суди», «Про кваліфікаційні комісії, кваліфікаційну атестацію і дисциплінарну відповідальність суддів судів України», «Про органи суддівського самоврядування», які, незважаючи на неодноразові зміни й доповнення, частково застаріли і не забезпечували повноту законодавчого регулювання значного обсягу відносин у галузі судоустрою, нового Закону України «Про судоустрій України».

Новий Закон «Про судоустрій України» став вагомим, але не завершальним кроком до утворення нової системи правосуддя. Його прийняття, а також ухвалення нових Кримінального, Цивільного, Сімейного кодексів та інших кодифікованих актів матеріального права дало можливість перейти до наступного етапу правової і судової реформ – оновлення процесуального законодавства.

4. Четвертий етап реформування судової системи розпочинається з затвердження Президентом України в 2006 році Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, розроблену Національною комісією зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права.

У Концепції констатовано, що українські суди ще не стали дієвим інститутом захисту прав людини, а рівень довіри до них з боку суспільства вкрай низький.

Задля досягнення незалежності, безсторонності та компетентності суду Концепцією передбачено добір суддів за наслідком відкритої конкурсної процедури, заснованої на іспитах у формі анонімного тестування; рекомендації на посаду судді за наслідками конкурсу Вищою кваліфікаційною комісією суддів.

У напрямку гарантування справедливості судової процедури у Концепції констатовано необхідність створити умови для надання якісної правової допомоги, зокрема й за рахунок держави для малозабезпечених людей, і не лише у кримінальних, але й в усіх інших справах.

Робота над Концепцією вдосконалення судівництва та законопроектами щодо її втілення у життя дозволила виявити низку недоліків у Конституції України.

Зокрема, експерти Ради Європи висловили зауваження щодо деяких положень цих документів, які засновувалися саме на нормах Конституції України.

5. З прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів» в 2010 році розпочався важливий п'ятий етап становлення судової системи в Україні, який суттєво змінив ситуацію у сфері здійснення правосуддя. Зокрема, відповідно до зазначеного закону:

1) завершено створення вертикалі системи судів загальної юрисдикції на чолі з вищими спеціалізованими судами;

2) утворено Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ;

3) ліквідовано військові суди;

4) з метою забезпечення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні впроваджено інститут слідчого судді;

5) функції з добору кандидатів на посади суддів та притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності зосереджені у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України;

6) впроваджено процедуру добору кандидатів на посади суддів на засадах конкурсності та, теоретично, прозорості;

7) запроваджено механізм притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності;

8) скорочено терміни розгляду справ в апеляційній та касаційній інстанціях;

9) впроваджена автоматизована система документообігу та розподілу справ.

6. I, наостанок, шостий етап в реформуванні судової системи України, характеризується прийняттям Верховною радою України змін до Конституції щодо правосуддя та нового закону про судоустрій та статус суддів.

З поміж ключових змін:

1. перетворення чотирирівневої судової системи на трирівневу;
2. створення Вищої ради правосуддя замість Вищої ради юстиції;
3. новий порядок добору та призначення на посаду судді;
4. кваліфікаційне оцінювання суддів;
5. істотне підвищення суддівської винагороди;

6. впровадження обов'язку суддів подавати декларацію родинних зв'язків та декларацію доброчесності;
7. обмеження суддівської недоторканості;
8. розширення дисциплінарної відповідальності суддів;
9. визначення нових підстав для звільнення та припинення повноважень судді;
10. уведення нового інституту конституційної скарги громадянина до Конституційного Суду;
11. поступове впровадження адвокатської монополії на представництво в судах;
12. обов'язковість досудового врегулювання спору, якщо така можливість встановлена законом.

З дня початку роботи нового Верховного Суду припиняють діяльність та ліквідовуються у встановленому законом порядку Верховний Суд України, Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, Вищий господарський суд України, Вищий адміністративний суд України.

У системі судоустрою створюватимуться й вищі спеціалізовані суди, що діють як **суди першої інстанції** з розгляду справ окремих категорій:

Вищий антикорупційний суд – розглядатиме справи, що перебувають у компетенції Національного антикорупційного бюро;

Вищий суд з питань інтелектуальної власності – розглядатиме справи у сфері інтелектуальної власності.

Відбір та призначення суддів по-новому. На посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший 30-ти та не старший 65-ти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше 5 років, є компетентним, доброчесним та володіє державною мовою. Порядок добору і призначення на посаду судді визначається Законом і є багатоетапним – від рішення Вищої

кваліфікаційної комісії суддів України про оголошення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів до видання указу Президента України про призначення на посаду судді. Аби забезпечити стандарт незмінюваності суддів, як одну з гарантій незалежності, судова реформа передбачає скасування інституту призначення судді на посаду вперше (п'ятирічний, так званий «випробувальний», термін для суддів) та обійняття посад суддями лише безстроково.

Суддів зобов'язано подавати декларації родинних зв'язків і доброчесності. Для уникнення корупційних ризиків і забезпечення принципів відкритості та прозорості діяльності суддів удосконалено положення щодо моніторингу способу життя судді. Зокрема, вперше закріплено обов'язок судді подавати декларацію родинних зв'язків та декларацію доброчесності.

Конституційна скарга до Конституційного Суду – нове право громадян. Відповідно до Закону № 1401 Конституцію України доповнено новою статтею 151-1. Вона передбачає право особи звернутися з конституційною скаргою до Конституційного Суду України, якщо, на її думку, остаточне судове рішення в її справі суперечить Конституції України. Конституційна скарга може бути подана за умови, що інші національні засоби юридичного захисту вичерпано. Раніше відповідним правом наділялися: Президент України; не менш як сорок п'ять народних депутатів України; Верховний Суд України; Уповноважений Верховної Ради України з прав людини; Верховна Рада Автономної Республіки Крим.

Поступове впровадження адвокатської монополії на представництво в судах. Зміни, внесені Законом № 1401 до статті 59 Конституції України, передбачають: кожен має право на професійну правничу допомогу. До цього часу в означеній статті застосовувалось поняття «правова допомога» – гарантована державою можливість будь-

якої особи (незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами) вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі та формах, як вона того потребує (згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 30.09.2009 № 23-рп/2009). Відповідно, Конституцію України доповнено статтею 131-2, яка встановлює: тільки адвокат здійснює представництво іншої особи в суді, а також захист від кримінального обвинувачення. Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, стосовно виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також щодо представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена.

Виняткове представництво адвокатами здійснюватиметься: у судах апеляційної інстанції – з 1 січня 2018 року; у судах першої інстанції – з 1 січня 2019 року, у касаційній інстанції таке правило застосовувалось вже в 2017 році.

Досудове врегулювання спору, у разі законодавчо установлені можливості. Черговою новелою судової реформи стали зміни до статті 124 Конституції України: законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору. На думку авторів цієї законодавчої ініціативи (пояснювальна записка від 26.01.2016), конституційне закріплення можливості встановити на рівні закону обов'язковий досудовий порядок урегулювання спорів у конкретно визначених випадках не лише зменшить навантаження на суди, а й забезпечить належне підґрунтя для розвитку альтернативних методів урегулювання спорів, таких як медіація тощо. До внесення відповідних змін деякі закони України передбачали спочатку досудове врегулювання відповідних спорів, а потім звернення до суду.

Безумовно, як і будь-які системні зміни, реформа правосуддя в Україні не позбавлена і певних недоліків. Серед них критики вказують на нечіткі критерії відбору суддів, невизначеність конкретних строків утворення антикорупційного суду, звільнення лише частини працюючих суддів, а не всіх одразу, адвокатська монополія на деякі види послуг тощо.

При цьому окремі зауваження щодо посилення президентського впливу на судову гілку влади навряд можна назвати обґрунтованими. Наприклад, зміни до Конституції в частині правосуддя передбачають позбавлення президента права створювати і ліквідовувати суди.

Інше зауваження, яке можна почути щодо реформи судоустрою, стосується підвищеного впливу президента на з'їзд суддів, який обиратиме найбільше членів Вищої ради правосуддя. Але одразу постає питання: про який вплив йде мова, якщо цих же суддів відбиратимуть на скрупульозних відкритих конкурсах? Тобто насправді питання полягає в тому, щоб забезпечити справедливі конкурсні відбори, які повністю контролюватимуться представниками громадськості. І сприяти цьому мають абсолютно всі, для кого важливим є створення професійних некорумпованих судів у нашій країні.

Насамкінець, слід наголосити, що запущена судова реформа має свої недоліки, проте слід відзначити, що ці вади здебільшого затьмарюються на фоні її переваг.

Котормус Т. І.

*аспірант кафедри адміністративного та інформаційного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

**СИСТЕМА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ
ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В РАЙОНАХ ПРОВЕДЕННЯ
АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ**

Нормативно-правові гарантії досліджувалися багатьма представниками вітчизняної юридичної науки, серед яких Г. Г. Абасов, Т. М. Заворотченко, О. М. Стаднік, В. С. Єгорова, В. М. Кравчук та інші. На жаль, у наукових працях немає єдності щодо змісту нормативно-правових гарантій загалом та нормативно-правових гарантій адміністративно-правового захисту права власності громадян України в районах проведення антитерористичної операції зокрема.

В системі галузевих нормативно-правових гарантій особливе місце займають нормативно-правові гарантії адміністративно-правового захисту прав людини. Наявність саме таких гарантій є важливою передумовою для реалізації прав особи.

Нормативно-правові гарантії адміністративно-правового захисту права власності громадян України в районах проведення антитерористичної операції є різновидом нормативно-правових гарантій прав особи та складною системою адміністративно-правових норм, нормативних актів, тощо.

Г. Г. Абасов вважає, що нормативно-правові гарантії прав включають сукупність правових норм, за допомогою яких забезпечується реалізація, визначається порядок охорони та захисту прав. Разом з тим, цей автор до нормативно-правових гарантій відносить й усі правові акти, що забезпечують здійснення та охорону прав, а також сприяють їхній реалізації і усуненню можливих порушень. Він розрізняє нормотворчі

гарантії органів державної влади та нормотворчі гарантії органів місцевого самоврядування [1, с. 89].

Зважаючи на потребово-інструментальний підхід до пояснення права, весь механізм державно-юридичного впливу (зокрема, об'єктивне юридичне право загалом) є, в певному сенсі, засобом, інструментом для задоволення потреб суб'єктів суспільства, для досягнення їхніх відповідних цілей [2, с. 77].

З огляду на цей підхід, нормативно-правові гарантії адміністративно-правового захисту права власності громадян України в районах проведення антитерористичної операції охоплюють такі субстанційні явища правової форми і правового змісту, як адміністративно-правові норми, нормативні акти, в яких ці норми вміщено, інтерпретаційні адміністративно-правові акти, індивідуально-документальні адміністративно-правові акти (правозастосувальні акти, роз'яснювальні акти індивідуального характеру).

Нормативно-правові гарантії адміністративно-правового захисту права власності громадян України в районах проведення антитерористичної операції закріплюють право громадян на захист їх правових можливостей володіти, користуватися та розпоряджатися майном, обов'язки носіїв владних повноважень в районах проведення антитерористичної операції щодо захисту права власності, адміністративно-правові засади реалізації цього права, процесуальний порядок попередження, припинення адміністративних правопорушень у сфері власності, відшкодування заподіяної шкоди, відновлення порушеного права власності, тощо.

Нормативно-правові інструменти становлять складну систему, що об'єднує різні за своїм змістом елементи (матеріальні, процедурні, процесуальні).

Найважливіше місце у цій системі належить адміністративно-правовим нормам. Адміністративно-правова норма може набувати значення спеціальної адміністративно-правової гарантії захисту права

власності громадян України в районах проведення антитерористичної операції за умови, що встановлене чи санкціоноване державою правило поведінки, яке вона вміщує, пов'язане з протидією порушенням правових можливостей щодо володіння, користування та розпорядження майном громадян України на цій особливій території Донецької та Луганської областей.

Адміністративно-правові норми, набуваючи рис адміністративно-правових гарантій захисту права власності громадян України в районах проведення антитерористичної операції, можуть бути різними за предметом правового регулювання. Матеріальні адміністративно-правові норми визначають комплекс завдань, прав, обов'язків, відповідальності учасників адміністративно-правових відносин щодо захисту права власності. Серед таких, визначені у п. 3 Положення про Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. , основні завдання МТОТ щодо захисту прав і свобод осіб, які порушено внаслідок тимчасової окупації частини території України або втрати контролю над її частиною.

Також цими адміністративно-правовими нормами визначається юридичний обов'язок держави захищати право власності громадян, закріплене виключне право органів публічного управління України здійснювати будь-які адміністративні, правовстановлюючі заходи щодо власності громадян України в районах проведення антитерористичної операції, можливість застосування адміністративно-запобіжних заходів.

Статтею 11 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15 квітня 2014 р. визначаються нормативно-правові засади гарантування права власності та правовий режим майна на тимчасово окупованій території. Важливою гарантією законодавцем визнано те, що право

власності охороняється виключно законодавством України. За фізичними особами, незалежно від набуття ними статусу біженця чи іншого спеціального правового статусу, підприємствами, установами, організаціями зберігається право власності та інші речові права на майно, у тому числі на нерухоме майно, включаючи земельні ділянки, що знаходиться на тимчасово окупованій території, якщо воно набуте відповідно до законів України. На тимчасово окупованій території будь-який правочин щодо нерухомого майна, у тому числі щодо земельних ділянок, вчинений з порушенням законів України, вважається недійсним з моменту вчинення і не створює юридичних наслідків, крім тих, що пов'язані з його недійсністю.

Процесуальні адміністративно-правові норми регламентують порядок притягнення правопорушників до відповідальності за порушення права власності громадян (ст. 246 КУпАП). Ними визначається порядок реалізації заходів у межах здійснення контрольної та наглядової діяльності за законністю володіння, користування та розпорядження майном в районах проведення антитерористичної операції, порядок скасування або визнання повністю або частково недійсними (нечинним) рішень органів влади у сфері власності, юрисдикційної діяльності, процедур судового характеру, які реалізуються з метою адміністративно-правового захисту права власності в районах проведення антитерористичної операції, тощо.

За адресатом приписів ці норми бувають такими, що визначають права і обов'язки фізичних, юридичних осіб, недержавних об'єднань, громадських формувань, державних службовців, тощо.

Такі норми можуть бути різними за змістом. Уповноважуючі – наділяють суб'єкта правом вибору одного з різних варіантів дозволеної законом поведінки. Зобов'язуючі – встановлюють конкретні адміністративно-правові вимоги, забороняючі – забороняють вчинення протиправних діянь.

Наприклад, відповідно до ст. 5 Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 03 лютого 2015 р. військово-цивільні адміністрації на відповідній території за погодженням з Антитерористичним центром при Службі безпеки України уповноважені встановлювати обмеження щодо перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без визначених документів; тимчасово обмежувати або забороняти рух транспортних засобів і пішоходів на вулицях, дорогах та ділянках місцевості; організовувати перевірку документів, що посвідчують особу, у фізичних осіб, а в разі потреби – огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, крім обмежень, установлених Конституцією України, тощо.

За юридичною силою норми-гарантії можуть бути нормами законів (Закону України «Про військово-цивільні адміністрації» від 03 лютого 2015 р.) чи підзаконних нормативно-правових актів (Положення про Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р.).

Нормативно-правові гарантії адміністративно-правового захисту права власності громадян України в районах проведення антитерористичної операції набувають форму законів та підзаконних нормативно-правових актів.

Подекуди залежно від ступеня конкретизації такі гарантії можуть бути універсальними, стосуватися захисту прав громадян у різних сферах суспільного життя (наприклад, гарантії, визначені КУпАП), або спеціальними адміністративними нормативно-правовими гарантіями захисту права власності громадян України в районах проведення антитерористичної операції (гарантії Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій

території України» від 15 квітня 2014 р. та «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року).

Гарантуюче значення мають КУпАП, КАСУ, закони України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 року, «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» від 16 вересня 2014р., «Про здійснення правосуддя та кримінального провадження у зв'язку з проведенням антитерористичної операції» від 12 серпня 2014 р. та інші.

Важливою складовою нормативно-правових гарантій адміністративно-правового захисту права власності громадян України в районах проведення антитерористичної операції є нормативно-правові акти, які визначають компетенцію та порядок функціонування органів публічного управління, які є суб'єктами захисту права власності громадян України у цих особливих районах Донецької та Луганської областей. Серед них Закон України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р.; Положення про Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р., Положення про Національну поліцію, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р.; укази Президента України «Про утворення військово-цивільних адміністрацій населених пунктів» від 19 листопада 2016 р., «Про утворення військово-цивільних адміністрацій» від 05 березня 2015 р.; «Про внесення змін до мережі адміністративних судів України» від 12 листопада 2014 року; Положення про Департамент патрульної поліції, затверджене наказом Національної поліції України від 06 листопада 2015 р. та інші.

Гарантуюче значення мають інтерпретаційні адміністративно-правові акти, які містять роз'яснення змісту і порядку застосування норми адміністративного права.

Максимальне використання правозахисного потенціалу державних інституцій в районах проведення антитерористичної операції можливе лише за умови формування ефективних нормативно-правових гарантії захисту прав людини у цих особливих районах Донецької та Луганської областей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Абасов Г. Г. Проблеми визначення нормативно-правових гарантій прав місцевого самоврядування та їх класифікація / Г. Г. Абасов // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 88-92.
2. Пашук Т. І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Пашук Тарас Ігорович. – Львів, 2006. – 210 с.

Лепех Ю. С.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права Львівського інституту
ПраТ «ВНЗ «МАУП»*

ПИТАННЯ ПРО ПРИНЦИП ДЕМОКРАТИЗМУ У ПРАВОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Павотворчість органів публічного управління – це діяльність, пов'язана із створенням, зміною чи припиненням правових норм, які регулюють правові відносини. Поточне управління державою здійснюється органами виконавчої влади.

Принципи правотворчості – це основні начала здійснення правотворчої діяльності [1, с. 304].

О. Скакун виділяє дві групи принципів правотворчості: загальні і спеціальні. Загальні принципи правотворчості – незаперечні основні вимоги, що виражають її сутність. До них автор відносить: гуманізм, демократизм, гласність, законність, науковість, системність. До

спеціальних принципів правотворчості О. Скакун відносить: оперативність, поєднання динамізму і стабільності, плановість, старанність і скрупульозність підготовки нормативних актів, відсутність скоростиглих і непродуманих проектів, професіоналізм, техніко-юридична досконалість, урахування місцевого досвіду [1].

Слід зауважити, що у сучасній юридичній літературі відсутні комплексні дослідження принципу демократизму у правотворчості органів публічного управління. Це питання вивчали лише частково.

Розділ VI Конституції України визначає, що вищим органом у системі органів виконавчої влади є Кабінет Міністрів України [2].

Систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади [3].

Виконавчу владу в областях і районах, містах Києві та Севастополі здійснюють місцеві державні адміністрації [2].

Організація, повноваження і порядок діяльності Кабінету Міністрів України, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади визначаються Конституцією і законами України.

Так, згідно Закону України «Про Кабінет Міністрів України» діяльність Кабінету Міністрів України ґрунтується на принципах верховенства права, законності, поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості [4].

Діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності. Міністерства діють за принципом єдиноначальності. Інші центральні органи виконавчої влади діють за принципом єдиноначальності, якщо інше не передбачено законом [3].

Стаття 3 Закону України «Про місцеві державні адміністрації» визначає принципи діяльності місцевих державних адміністрацій.

Місцеві державні адміністрації діють на засадах:

- відповідальності перед людиною і державою за свою діяльність;
- верховенства права;
- законності;
- пріоритетності прав людини;
- гласності;
- поєднання державних і місцевих інтересів [5].

Звернемо увагу, що такі принципи як верховенство права, законність, відповідальність, відкритість та прозорість, гласність дотримуються у діяльності органів виконавчої влади на будь-якому рівні. Тому їх можна віднести до групи основних принципів.

Принцип демократизму, який на нашу думку також необхідно віднести до основних принципів, відстежується у таких нормах закону: «Кабінет Міністрів України регулярно інформує громадськість через засоби масової інформації про свою діяльність, залучає громадян до процесу прийняття рішень, що мають важливе суспільне значення».

Місцева державна адміністрація забезпечує розгляд звернень громадян та їх об'єднань, контролює стан цієї роботи в органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в організаціях і установах, розташованих на відповідній території [5].

Місцева державна адміністрація має право залучати вчених, спеціалістів, представників громадськості до проведення перевірок, підготовки і розгляду питань, що входять до компетенції місцевих державних адміністрацій, а також залучати громадян, суб'єктів господарювання, їх об'єднання, наукові установи та консультативно-дорадчі органи, що створені при органах державної влади та органах місцевого самоврядування і представляють інтереси громадян та суб'єктів

господарювання, до підготовки аналізів регуляторного впливу та виконання заходів з відстеження результативності регуляторних актів [5].

Громадяни звертаються до місцевих державних адміністрацій у вирішенні питань, що належать до сфери повноважень місцевих державних адміністрацій [5].

Посадові особи місцевих державних адміністрацій зобов'язані розглянути звернення громадян і не пізніше ніж у визначений законом термін прийняти рішення або дати обґрунтовану відповідь. Посадові особи проводять особистий прийом громадян у порядку, визначеному законом [5].

Рішення посадових осіб місцевих державних адміністрацій можуть бути оскаржені Президенту України, органу виконавчої влади вищого рівня, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини або до суду [5].

Акти місцевих державних адміністрацій, що суперечать Конституції України, законам України, рішенням Конституційного Суду України, актам Президента України та постановам Верховної Ради України, прийнятим відповідно до Конституції та законів України, актам Кабінету Міністрів України або інтересам територіальних громад чи окремих громадян, можуть бути оскаржені до органу виконавчої влади вищого рівня або до суду [5].

Так, відповідно до світових демократичних стандартів, громадяни України та їх об'єднання можуть брати участь у підготовці органами виконавчої влади проектів державних рішень. З цією метою органи виконавчої влади проводять консультації з громадськістю з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, проектів державних і регіональних програм економічного, соціального і культурного розвитку, нормативно-правових актів про права, свободи і законні інтереси громадян, звітів про витрачання бюджетних коштів [6].

При цьому консультації можуть проводитися у формі зустрічей з громадянами, публічних слухань, «круглих столів», письмових консультацій, а також через мережу Інтернет [6, с. 192].

Для прикладу, на веб-сторінці Львівської обласної державної адміністрації можна з повідомленням звернутися до приймальної голови, прес-служби, сектору звернення громадян. Проте, варто зауважити, що веб-сторінка є консультативною, інформація, яка надсилається в електронному вигляді не є офіційним зверненням [7]. Також вказано, що можна ознайомитися з результатами аналізу та узагальнення роботи із зверненнями громадян, що надійшли до облдержадміністрації за звітний період. Ця інформація розміщена в розділі «Підсумки роботи». Проте, зауважимо, що станом на березень 2018 року, у розділі «Підсумки роботи» є інформація про звернення громадян лише за 2015 рік. І, варто наголосити, що найбільше звернень є щодо питань соціального захисту та земельних відносин [7].

На виконання п. 9 ст. 1 Указу Президента України від 7 лютого 2008 року та з метою оперативного реагування на гострі проблеми громадян у відділі роботи із зверненнями громадян апарату облдержадміністрації запроваджено телефон довіри, а також гарячу телефонну лінію за телефоном, які працюють щоденно, крім вихідних та святкових днів [7].

За особистої ініціативи голови облдержадміністрації з 5 березня 2015 року в області запрацювала служба екстреної допомоги населенню [7].

Отже, ми дійшли до висновку, що принцип демократизму є невід'ємним елементом у правовідносинах між державою та громадянином.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Скакун О. Ф. Теория государства и права : учебник / О. Ф. Скакун. – Харьков : Консум ; Ун-т внутр. дел, 2000. – 704 с.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Про центральні органи виконавчої влади в Україні : Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 38. – Ст. 385.
4. Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 13. – Ст. 222.
5. Про місцеві державні адміністрації : Закон України від 9 квітня 1999 року № 586-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 20–21. – Ст. 190.
6. Харчук Р. С. Основні принципи правотворчої діяльності органів виконавчої влади в Україні / Р. С. Харчук // Наук. вісник Херсон. держ. ун-ту. – 2014. – Вип. 2. – Т. 3. – С. 190-193.
7. Звернення громадян [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://loda.gov.ua>

Мандюк О. О.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»*

**СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС»
ТА «АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА» В КОНТЕКСТІ
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРИЙНЯТТЯ
ІНДИВІДУАЛЬНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ АКТІВ**

В Українській науці адміністративного права питання прийняття індивідуальних адміністративних актів є достатньо актуальним і найчастіше розглядається як вид або частина адміністративного процесу, хоча останнім часом усе частіше вчені у галузі адміністративного права висловлюють позицію, що це питання має розглядатися як складова адміністративної процедури. У зв'язку з цим, ключове значення для

детального та глибокого аналізу питання прийняття індивідуальних адміністративних актів має з'ясування співвідношення понять: «адміністративний процес» та «адміністративна процедура».

Питанням, пов'язаним з дослідженням адміністративного процесу були присвячені численні праці відомих вітчизняних і зарубіжних учених, проте не зважаючи на тривале дослідження вказаної проблеми досі не має загально визнаного підходу до розуміння категорії адміністративний процес.

Вченими у сфері адміністративного права розроблено цілу низку підходів до розуміння поняття «адміністративний процес», з-поміж яких можна виділити принаймні три найпоширеніші.

Перший підхід має назву «юрисдикційний» і передбачає, так зване, вузьке розуміння адміністративного процесу. Відповідно до такого підходу, адміністративний процес – це діяльність з розгляду справ про адміністративні правопорушення та застосування заходів адміністративного примусу. У такому розумінні адміністративний процес наділений лише правоохоронним (юрисдикційним) змістом і, тому, часто позначається терміном «адміністративно-юрисдикційний процес» [1, с. 196]. Практично аналогічне визначення адміністративного процесу у вузькому розумінні закріплено у Юридичній енциклопедії, а саме як регламентований законом порядок діяльності органів (службових осіб) адміністративної юрисдикції та судових установ з розгляду справ про адміністративні правопорушення» [2, с. 53]. Прихильниками вказаного підходу є такі науковці як Н. Г. Саліщева, А. Ю. Якімов, А. П. Ключниченко та інші.

Більшість вітчизняних науковців у сфері адміністративного права дотримуються, так званого, широкого підходу до розуміння поняття «адміністративний процес». Можна стверджувати, що широке розуміння адміністративного процесу було обґрунтовано С. С. Студенікіним [3, с. 5-

60] ще в 1949 році та в подальшому знайшло свій розвиток у численних працях вчених у галузі адміністративного права, зокрема таких як: В. Д. Сорокін, Д. М. Бахрах, М. М. Тищенко, О. М. Бандурка, Ю. П. Битяк, В. К. Колпаков та інших.

Відповідно до широкого підходу адміністративний процес – фактично охоплює собою всю діяльність органів публічної адміністрації, тобто управлінський підхід передбачає поширення поняття адміністративного процесу не тільки на юрисдикційну, а й на регулятивну, тобто на всю нормотворчу та правозастосовну діяльність адміністративних органів [4, с. 165].

Оскільки, наведене вище визначення не охоплює вирішення адміністративно-правових спорів судами, в науковій літературі таку концепцію часто називають управлінською концепцією адміністративного процесу.

Прихильником такого підходу виступає В. К. Колпаков, який зазначає, що власне широке розуміння адміністративного процесу відповідає сучасним нормам розвитку правової науки і втіленим у Концепції адміністративної реформи України принципам трансформації публічного управління в дієвий інструмент реалізації громадянами своїх прав і свобод, інструмент захисту людини від неправомірних дій і адміністративних актів із боку органів управління і їхніх службовців [5, с. 363].

Тривалий час основна увага вчених у сфері адміністративного права зосереджувалась на дискусії з приводу доцільності розглядати адміністративний процес у широкому чи в вузькому розумінні, проте упродовж останніх років серед науковців сформулювався третій підхід до розуміння адміністративного процесу, який умовно можна назвати судочинним. Сутність такого підходу полягає в тому, що адміністративний процес ототожнюється з адміністративною юстицією, формою правосуддя.

Таке розуміння адміністративного процесу закріплено в працях Ю. С. Педька, В. П. Тимощука та Т. О. Коломoeць. На користь саме такого підходу до розуміння адміністративного процесу свідчить те, що термін «процес» традиційно вживається для позначення судового розгляду справ, до прикладу, цивільний процес, кримінальний процес. У зв'язку з цим, при застосуванні такої правової категорії як «процес» необхідно враховувати не лише специфіку адміністративного права, а й брати до уваги те, що право повинно становити єдину систему і правові категорії в різних галузях права не повинні суперечити один одному та загальній теорії права.

Отже, як правило у вітчизняній адміністративно-правовій науці питання прийняття індивідуальних адміністративних актів розглядалося в межах адміністративного процесу у його широкому значенні. Проте, на нашу думку, найбільш обґрунтованим та доцільним є вживання категорії «адміністративний процес» для позначення судового розгляду адміністративно-правових спорів, тобто адміністративного судочинства.

З цього випливає, що інші види діяльності публічної адміністрації, зокрема прийняття індивідуальних адміністративних актів, не входять у структуру адміністративного процесу, в зв'язку з чим необхідним є використання інших категорій для позначення цієї діяльності.

На нашу думку, такою категорією може бути – «адміністративна процедура». Про доцільність використання саме цього терміна свідчать доктрина та законодавство багатьох зарубіжних країн і тенденції розвитку вітчизняного адміністративного законодавства, зокрема, проект кодексу від 3 грудня 2012 року, предметом регулювання якого є відносини, щодо прийняття та виконання адміністративних актів, який мав назву – Адміністративно-процедурний кодекс України [6].

Заслуговує на увагу позиція висловлена В. О. Тарасовим, який вважає, що процесуальна форма діяльності є характернішою для судових органів.

Діяльність інших державних органів і правоохоронна, й оперативно-виконавча, містить лише деякі риси процесу і тут правильно говорити не про процес, а про процедуру в їх діяльності. Між поняттями «процес» і «процедура» різниця не тільки в термінології, а й у тій формі, в якій підлягає розв'язанню конкретна справа. Процедура – це тільки початкова форма урегульованості в діяльності відповідних органів, яка за наявності об'єктивної необхідності може перерости у форму, яка називається процесом. Якщо допустити змішування питань, які розглядаються, то знецінюється поняття «процес» у тому соціальному, юридичному сенсі, який історично склався в законодавстві, на практиці і в науці [7, с. 41].

З огляду на вищевикладене, питання прийняття індивідуальних адміністративних актів повинно розглядатися не в межах адміністративного процесу, а як складова адміністративної процедури. З системного аналізу пропонованих в науці адміністративного права визначень поняття «адміністративна процедура», можна дійти висновку, що більшість вітчизняних науковців у сфері адміністративного права погоджуються, що адміністративна процедура це: по-перше, – діяльність органів публічної адміністрації, по-друге, – це діяльність врегульована нормами права, по-третє це діяльність, яка стосується лише вирішення індивідуальних адміністративних справ, тобто прийняття нормативно-правових актів виключається з адміністративної процедури. Повністю погоджуючись з першими двома характеристиками адміністративної процедури, вважаємо, що прийняття нормативно-правових актів також повинно включатися в це поняття.

На нашу думку, найбільш вдалим та повністю виправданим є формулювання поняття адміністративної процедури запропоноване А. М. Школиком, як закріпленого нормами адміністративного права порядку вчинення дій органами публічної адміністрації [8, с. 123]. Проте, необхідно відзначити, що прийняття індивідуальних адміністративних

актів сьогодні є основним видом адміністративної процедури, адже такі форми діяльності як прийняття нормативно-правових актів та укладення договорів є не настільки поширеними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – Київ : Факт, 2003. – 384 с.
2. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – Київ : «Українська енциклопедія» імені М. П. Бажана, 1998. – Т. 1. – 672 с.
3. Студеникин С. С. Социалистическая система государственного управления и вопрос о предмете советского административного права / С. С. Студеникин // Вопросы советского административного права : сб. статей / отв. ред. В. Ф. Коток. – Москва : Изд-во АН СССР, 1949. – С. 5-60.
4. Галіцина Н. В. Адміністративна процедура як інститут адміністративного процесу [Електронний ресурс] / Н. В. Галіцина // Форум права. – 2010. – № 4. – С. 163-177. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua>
5. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія / В. К. Колпаков. – Київ : Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
6. Адміністративно-процедурний кодекс України : проект Закону України від 3 груд. 2012 р. № 11472 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua>
7. Тарасов В. А. Охрана прав граждан в пенсионном обеспечении / В. А. Тарасов. – Москва : Изд-во МГУ, 1978. – 104 с.
8. Школик А. М. Порівняльне адміністративне право : навч. посібник для юридичних факультетів та факультетів міжнародних відносин / А. М. Школик. – Львів : ЗУКЦ, 2007. – 308 с.

Марунин І. В.
*старший викладач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ

Революційні події кінця 2013–початку 2014 років стали потужним каталізатором процесу впровадження першочергових невідкладних заходів, які б забезпечили необхідні позитивні зрушення та зміни у функціонуванні судових та правоохоронних органів нашої держави.

Із метою визначення пріоритетних напрямів та упорядкування цього процесу указом Президента України від 20 травня 2015 року було затверджено Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки. Стратегія передбачала здійснення реформування у два етапи. Перший полягає в оновленні законодавства, спрямованого на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів, а другий – у системних змінах до Конституції України та комплексній побудові інституційних спроможностей відповідних правових інститутів.

Своєрідним запуском змін у судовій системі можна вважати внесення змін до розділу «Правосуддя» Конституції України в червні 2016 року й ухвалення Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та «Про Вищу раду правосуддя». Указаний закон передбачив зміни не лише в системі судоустрою держави, але й докорінно змінив підходи до призначення суддів на посади. Прикінцеві та перехідні положення до закону стали своєрідною дорожньою картою подальших змін у судовій системі, впровадження яких відбувалось протягом 2017 року. Разом із тим варто зазначити, що 2017 був багатим на події у сфері впровадження реформи правоохоронних органів.

10 головних змін у функціонуванні судових, правоохоронних органів та суміжних правових інститутів у 2017 році:

1. Ухвалення Закону України «Про Конституційний Суд України», яким запроваджується новітній інститут конституційної скарги – важливої гарантії у механізмі судового захисту основних прав і свобод людини та громадянина.

2. Завершення першого відкритого конкурсу до Верховного Суду, що полягав у проходженні кандидатами новітньої процедури – кваліфікаційного оцінювання. У результаті Президентом України було призначено 113 суддів нового найвищого суду держави.

3. Оголошення Вищою кваліфікаційною комісією України добору кандидатів на посади суддів місцевих судів, із заявами про участь в якому звернулось 5336 осіб. 4942 кандидати допущені до добору, а майже 4600 з них – до складення відбіркового іспиту. Стадію іспиту успішно пододало 700 осіб.

4. Ухвалення Закону України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», що гармонізує правила цивільного, господарського та адміністративного судочинства та впроваджує систему «електронного правосуддя».

5. Утворення Вищого суду з питань інтелектуальної власності та оголошення конкурсу на обіймання 21 вакантної посади цього суду.

6. Завершення конкурсу на посади приватних виконавців у рамках впровадження реформи системи виконання судових рішень. У результаті складення шести іспитів для приватних виконавців переможцями було оголошено 94 особи.

7. Обрання органів прокурорського самоврядування – Ради прокурорів України та Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, початок діяльності цих органів.

8. Завершення конкурсу на посади Директора Державного бюро розслідувань, першого заступника та заступника Директора Державного бюро розслідувань. Переможцем конкурсу на посаду Директора Державного бюро розслідувань було визнано Трубу Романа Михайловича.

9. Завершення конкурсу на посаду керівника Національної поліції та оголошення переможця, Сергія Князева. Конкурс був організований комісією з відбору кандидатів на посаду голови Національної поліції та проходив у декілька етапів.

10. Початок роботи дорожньої патрульної поліції, що забезпечуватиме порядок на десяти основних автомагістралях України.

Таким чином, 2017 рік можна сміливо назвати реформаторським. Це підтверджується зокрема висновками останнього звіту Європейської служби зовнішньої дії та Єврокомісії. Потужна динаміка перетворень пояснюється дотриманням затвердженого плану.

Позаяк про якість цих змін об'єктивно можна буде судити лише за декілька років, коли повноцінно запрацюють новоутворені інституції та почне застосовуватися оновлене законодавство.

Зважаючи на зміст Перехідних та прикінцевих положень до Конституції України, Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Закону «Про внесення змін до процесуального законодавства», за умови стабільної політичної обстановки, можна спрогнозувати наступні 10 найбільш очікуваних подій 2018 року у сфері реформування системи судоустрою, судочинства, правоохоронних органів та суміжних інститутів.

Насамперед, варто зазначити, що це саме той випадок, коли форма прямим чином впливає на зміст. Положеннями ч. 1 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що місцевими загальними судами є окружні суди, які утворюються в одному або декількох районах чи районах у містах, або в місті, або в районі (районах) і місті (містах). Прикінцевими та перехідними положеннями до закону передбачено, що

районні, міжрайонні, районні в містах, міські, міськрайонні суди продовжують здійснювати свої повноваження до початку діяльності місцевих окружних судів, які можуть бути утворені Президентом України до впровадження нового адміністративно-територіального устрою України, але не довше ніж до 31 грудня 2017 року. Відповідно, з першого дня 2018 року ці повноваження перейдуть до Верховної Ради. Наближеність парламентських виборів – чи не найкращий мотиватор для політиків долучитись до процесу реформування системи судоустрою, адже дуже часто саме суд перетворюється на майданчик політичного протистояння. Тому не виключено, що Гарант скористається передбаченим законом правом сформувати систему судів у державі.

За найбільш вірогідним з варіантів оптимізації судової системи, нинішні районні суди невдовзі припинять своє існування як юридичні особи, однак до скорочення штатної чисельності суддів це не призведе. У результаті утворення судових округів очікується зменшення кількості судів-юридичних осіб, скорочення адміністративних посад та, на відміну від того, як це відбувається зараз, окружні суди будуть в змозі самостійно утворювати колегії для розгляду справ без необхідності залучення суддів із сусідніх округів. Із презентованої Державною судовою адміністрацією України інтерактивної карти вбачається, що замість чинних 663 районних, міськрайонних, районних у містах судів планується утворити 266 окружних судів. Нормативний старт процесу було закладено ще в 2016-2017 роках, тоді, коли його повноцінна реалізація припадає саме на 2018 рік.

Очевидно, що реорганізація судової системи на перших етапах призведе до плутанини в офіційних документах, бюджетних витрат, проблеми дотримання процесуальних строків, адже справи повинні надходити до умовно центрального приміщення судів округу, розподілятися автоматизованою системою та передаватися суддям, які

працюють в інших приміщеннях, відстань між якими може сягати понад півсотні кілометрів. Разом із тим за умови належної інформаційної політики серед населення, наявності процесуального механізму, налагодження внутрішньої і зовнішньої міжсудової логістики, з великою долею вірогідності можна сказати, що вказані недоліки матимуть тимчасовий характер.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 жовтня 1996 року. – Київ : Просвіта, 1996.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року // Відомості Верховної Ради. – 2016. – № 31. – Ст. 545.
3. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. / В. В. Кравченко. – Київ : Атіка, 2012. – 445 с.

Мельниченко Б. Б.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Навчально-наукового Інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК УЧАСНИКА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Завданнями сучасної європейської держави є забезпечення розвитку громадянського суспільства, дотримання прав та свобод громадян та залучення їх до процедури прийняття рішень, зміцнення інститутів громадянського суспільства, зниження соціального напруження шляхом налагодження соціального партнерства органів державної влади з інститутами громадянського суспільства, формування довіри до влади, поліпшення іміджу держави у міжнародному співтоваристві [1, с. 152].

Механізми залучення і визнання важливості громадянського суспільства були закладені в основоположні договори ще Європейських Спільнот від самого початку. Так, згідно з Римськими договорами від 1957 року був створений Європейський економічний та соціальний комітет (ЄЕСК) з метою залучення економічних та соціальних груп інтересів до процесу формування спільного ринку (йшлося в основному про виробників, бізнес-асоціації та профспілки). Єдиний Європейський Акт (1986), Маастрихтський договір (1992), Амстердамський договір (1997) та Ніщський договір (2000) ще більше посилили роль ЄЕСК як консультативного / дорадчого органу у прийнятті рішень керівними інституціями ЄС [2].

На сучасному етапі діяльність громадських організацій у публічному житті країни вважається невід'ємним елементом сталої демократії. Розвиток громадянського суспільства перебуває у центрі уваги міжнародних організацій та об'єднань за участю демократій у Європі. Також, суттєво зростає роль як міжнародних організацій (ООН, МВФ, Світовий банк, СОТ), так і неурядових та громадських організацій у системі регулювання суспільних відносин. Водночас уряди в багатьох країнах світу почали вдаватися до делегування частини владних повноважень на нижчі рівні управління [3, с. 16].

Рада Європи постійно наголошує на необхідності посиленні ролі громадянського суспільства у становленні ефективної плюралістичної демократії і розвиває необхідні для цього інструменти. Так, Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. (Статті 10 та 11) [4], Європейська соціальна хартія від 18 жовтня 1961 р. (Стаття 5) [5], Європейська Конвенція щодо визнання юридичними особами міжнародних неурядових організацій від 24 квітня 1986 р. [6], Конвенція щодо участі іноземців у громадському житті на місцевому рівні від 05 лютого 1992 р. [7], Рамкова конвенція захисту

національних меншин від 01 лютого 1995 р. (Статті 3, 7 та 8) [8] забезпечують юридичні підстави для діяльності громадських організацій та право громадян на зібрання.

У жовтні 2007 року Комітет Міністрів Ради Європи затвердив «Рекомендації щодо юридичного статусу громадських організацій у Європі», де визначено мінімальні стандарти щодо створення, управління та загальної діяльності громадських організацій у країнах-членах Ради Європи [9]. Даний документ свідчить не просто про визнання важливої ролі громадських організацій як основоположного елементу демократичного суспільства, а про зобов'язання, що країни-члени Ради Європи мають на себе взяти у створенні відповідних умов для розвитку та залучення громадських організацій до прийняття рішень. Відповідні норми та зобов'язання поширюються і на Україну як члена Ради Європи [2].

Відносини державних органів та інститутів громадянського суспільства мають базуватися на розумінні та сприйнятті таких основоположних засад:

– участь компетентних, організованих та відповідальних інститутів громадянського суспільства в процесі формування державної політики (підвищує рівень застосованості законодавства та обґрунтованість управлінських рішень);

– стимулювання інститутів громадянського суспільства до участі в урядових і квазіурядових механізмах діалогу, консультуванні та обміні інформацією (є необхідною передумовою втілення найкращих способів задоволення потреб суспільства, така участь відмінна від ролі політичних партій і не заміняє її; вона не повинна ні гарантувати, ні скасовувати урядові субсидії, контракти або пожертви окремим інститутам громадянського суспільства чи їх групам);

– консультування (воно не розцінюється виконавчою владою як інструмент поглинання інститутів громадянського суспільства завдяки сприйняттю ними урядових пріоритетів, а також не розглядається інститутами громадянського суспільства як спонукання до відмови від своїх цілей і принципів);

– співпраця на принципах взаємоповаги – виконавча влада співпрацює з інститутами громадянського суспільства для досягнення цілей державної політики, але не намагається заволодіти ними чи змусити їх працювати під своїм контролем [1, с. 154].

У деяких країнах ЄС законодавство загального характеру (*general legislation*), що регулює діяльність уряду, органів державного управління та держадміністрацій, містить конкретні положення і вимоги щодо проведення публічних консультацій, особливо це стосується процесу розроблення й прийняття підзаконних актів (похідне законодавство, *secondary legislation*) та інших регуляторних інструментів / механізмів для реалізації державної політики, визначеної і впроваджуваної урядом або парламентом. Якщо порушуються визначені положення чи вимоги щодо проведення публічних консультацій, такий регуляторний інструмент скасовується в судовому порядку. Як правило, в таких випадках лише відповідні інститути громадянського суспільства (а не окремі громадяни) мають право звертатися до суду з позовом щодо скасування таких механізмів реалізації політики від імені фізичних і юридичних осіб, на права й інтереси яких вони мають або можуть мати вплив. ЄС та держави-члени ЄС використовують цілий спектр більш неформальних механізмів і методів впливу: вивчення й опитування громадської думки; Зелені та Білі книги; комунікації; дорадчі комітети; ділові й громадські групи з обговорення (тест-панелі та фокус-групи); консультації *Ad hoc*; консультації в режимі он-лайн (ІКТ, Інтернет) [3, с. 23].

У 2001 році Європейською Комісією прийнято «Білу Книгу щодо врядування в Європі» («White Paper on European Governance»), в котрій зазначено, що «демократичні інституції та народні обранці, як на національному, так і загальноєвропейському рівнях, можуть і повинні намагатися наблизити Європу до її громадян. Це є вихідною умовою для більш ефективної політики» [10]. Даний документ містить п'ять основних принципів ефективного врядування, що підтримують демократію та принцип верховенства права у державах-членах ЄС і можуть бути застосовані на усіх рівнях влади – світовому, Європейському, національному, регіональному і місцевому, а саме: відкритість (*openness*), участь (*participation*), підзвітність (*accountability*), ефективність (*effectiveness*) та злагодженість / зв'язок (*coherence*).

Як бачимо, громадянське суспільство в ЄС має чималий вплив на розвиток публічного управління. Значною мірою це відбувається завдяки тому, що ЄС історично був і є досить відкритим для участі громадянського суспільства у забезпеченні його функціонування. Це обумовлено значним за розміром громадським сектором у країнах Західної Європи і його історичною співпрацею з національними владами [11, р. 19]. Таким чином, розвиток громадянського суспільства, ефективність механізму реалізації захисту прав і свобод людини та громадянина, демократизація суспільного життя та владних інститутів має бути метою та основним напрямом інтеграційних процесів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Взаємодія органів державної влади та громадянського суспільства : навч. посіб. / за наук. ред. д-ра соц. наук, проф. Ю. П. Сурміна, д-ра іст. наук, проф. А. М. Михненка ; авт. кол. : Ю. П. Сурмін, А. М. Михненко, Т. П. Крушельницька та ін. – Київ : НАДУ, 2011. – 388 с.

2. Громадянське суспільство в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС / Солоненко І., Хорольський Р., Шаповалова Н., Лациба М. – Київ : Громадська рада при Українській частині Комітету з питань співробітництва між Україною та ЄС, 2008. – 21 с.

3. Європейський досвід державного управління : курс лекцій / уклад. : О. Ю. Оржель, О. М. Палій, Ю. Д. Полянський, С. М. Гладкова, С. В. Соколик, П. І. Крайник, Т. О. Гусаченко ; за заг. ред. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна, А. О. Чемериса, С. В. Загороднюка, О. Л. Приходько, Л. О. Воронько. – Київ : Вид-во НАДУ, 2007. – 76 с.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 лист. 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

5. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 18 жовт. 1961 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_062.

6. Європейська конвенція про визнання юридичними особами міжнародних неурядових організацій : Міжнародний документ від 24 квіт. 1986 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_683.

7. Конвенція про участь іноземців у суспільному житті на місцевому рівні від 5 лют. 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_318.

8. Рамкова конвенція про захист національних меншин : Міжнародний документ від 01 лют. 1995 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_055.

9. Recommendation CM/Rec(2007)14 of the Committee of Ministers to member states on the legal status of non-governmental organisations in Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.coe.int/t/e/ngo/public/legal_standards/Legal_standards_en.asp.

10. European Commission (2001). European Governance. A White Paper. Brussels, 25.7.2001, COM(2001) 428 final [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravo.org.ua>

11. Heidbreder E. G. Civil society participation in EU governance [Електронний ресурс] / E. G. Heidbreder // Living Reviews in European Governance. – 2012. – Vol. 7. – № 2. – 42 p. – Режим доступу : <http://europeangovernance.livingreviews.org>

Неборачок О. І.

*викладач кафедри права
Львівського інституту
ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ

В Україні триває процес проведення ряду демократичних реформ, серед яких значної уваги приділено судово-правовій реформі з метою реального забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Відповідно до положень Концепції судово-правової реформи в Україні, головною метою реформи виступає реальне забезпечення самостійності та незалежності судових органів, реалізація демократичних ідей правосуддя, вироблених світовою наукою і практикою, гарантування права громадянина на розгляд його справи компетентним, незалежним і неупередженим судом у змагальному процесі.

Одним з важливих інструментаріїв у виконанні поставлених завдань є залучення пересічних громадян до розгляду разом з професійними суддями окремих категорій судових справ. Конституція України ст. 124 гарантує, що народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних [1]. Кваліфікована професійність суддів за участю присяжних помножена на повагу до людської гідності – це гарант успіху у роботі суду. Саме тому обговорення цієї теми є актуальною на даний час.

У даному дослідженні ми спробуємо розкрити проблеми законодавчо визначених підстав для участі присяжних у певних категоріях справ у процесі відправлення правосуддя, ознайомлення із досвідом органів місцевого самоврядування у формуванні списків присяжних по регіонах країни, визначення індивідуальних та групових потреб корпусу присяжних в Україні задля їх ефективної участі у відправленні правосуддя, ознайомлення із досвідом інших країн щодо функціонування інституту присяжних.

Розглянемо проблемне питання про інститут присяжних, які в Україні беруть участь у цивільному судочинстві (Розділ IV ЦПК України) з розгляду питань обмеження цивільно-правової дієздатності, визнання особи безвісно відсутньою, усиновлення, примусової госпіталізації і т. п. [2].

Крім того, приділимо окрему увагу питанню зокрема щодо додаткових гарантій функціонування інституту присяжних в Україні: збереження за ними робочих місць, виплата за рахунок держбюджету винагороди присяжним, добових, компенсація їх витрат на проїзд і наймання житла.

Дослідження даної теми торкалися у своїх працях багато відомих вчених, зокрема: І. Р. Волоско, Л. Р. Шувальська, В. Ю. Шепітько, В. Т. Маляренко, В. І. Шишкін.

Присяжними визнаються громадяни України, які у випадках, передбачених процесуальним законом, залучаються до здійснення правосуддя, забезпечуючи згідно з Конституцією України безпосередню участь народу у здійсненні правосуддя.

Статтею 127 Конституції України передбачено, що правосуддя здійснюють професійні судді та, у визначених законом випадках, присяжні. Участь присяжних у розгляді справ спрямована на реалізацію принципу колегіальності у правосудді. Забезпечення їх участі у функціонуванні органів судової влади є ознакою демократичності, являє

собою один із заходів соціального контролю за законністю і справедливістю діяльності суддів [1].

Відповідно до коментованої статті присяжні залучаються до розгляду справ у випадках, передбачених процесуальним законом [3].

Присяжні як представники народу, залучені для здійснення правосуддя, є носіями судової влади в Україні і здійснюють правосуддя незалежно від законодавчої та виконавчої влади. Присяжні, як і професійні судді, під час здійснення правосуддя незалежні і підкоряються лише Конституції України і закону [1].

Суд присяжних закликаний забезпечити реалізацію конституційних засад судочинства: незалежності суддів, змагальності, гласності тощо. Суд присяжних позитивно впливатиме на якість досудового слідства (слідчі розумітимуть, що всі недоліки слідства викриватимуться в ході змагального процесу і суд не візьме на себе роль слідчого, тому вони вживатимуть заходів до виявлення всіх обставин – як тих, що викривають, так і тих, які виправдовують особу, притягнуту до відповідальності); на покращення роботи прокурорів, які в судових засіданнях повинні вміти проводити допити підсудних, потерпілих, свідків, аналізувати докази, виступати в дебатах.

Присяжний – це серйозний контролер діяльності професійного судді при розгляді конкретної справи. За допомогою життєвого досвіду вони забезпечують правосуддя в реальному житті. Участь присяжних допомагає зрозуміти систему правосуддя людям які звертаються до суду, щоб їх потім краще зрозуміли. Це не обов'язково кваліфіковані юристи – це люди різних професій, яких об'єднує глибоке переконання у справедливому правосудді.

Для затвердження списку присяжних, територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідних місцевих рад, які формують і затверджують список громадян,

які постійно проживають на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду, та які відповідають вимогам законодавства і надали свою згоду бути присяжними. Список присяжних затверджується на три роки і переглядається в разі необхідності для заміни осіб, які вибули зі списку, за поданням територіального управління Державної судової адміністрації України. Після затвердження списку присяжних, список передається до відповідного окружного суду [5].

Присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку і постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду [4].

Не включаються до списків присяжних громадяни:

- 1) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними;
- 2) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного;
- 3) які мають незняту чи непогашену судимість;
- 4) народні депутати України, члени Кабінету Міністрів України, судді, прокурори, працівники правоохоронних органів (органів правопорядку), військовослужбовці, працівники апаратів судів, інші державні службовці, посадові особи органів місцевого самоврядування, адвокати, нотаріуси, члени Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Вищої ради правосуддя;
- 5) особи, на яких протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення;
- 6) громадяни, які досягли шістдесяти п'яти років;
- 7) особи, які не володіють державною мовою [4].

Особа, включена до списку присяжних, зобов'язана повідомити суд про обставини, що унеможливають її участь у здійсненні правосуддя, у разі їх наявності. У разі наявності обставин, що перешкоджають виконанню обов'язків присяжного, голова суду повинен увільнити особу,

яку було включено до списку присяжних, від виконання обов'язків присяжного.

Суд до початку судового засідання надсилає присяжному письмове запрошення для участі у здійсненні правосуддя. Одночасно із запрошенням надсилається письмове повідомлення для працедавця про залучення особи як присяжного. Работодавець зобов'язаний увільнити присяжного від роботи на час виконання ним обов'язків зі здійснення правосуддя. Відмова в увільненні від роботи вважається неповагою до суду. Неприбуття присяжного вчасно в судове засідання без поважних причин також вважається неповагою до суду.

Присяжним за час виконання ними обов'язків у суді виплачується винагорода, розрахована виходячи з посадового окладу судді місцевого суду з урахуванням фактично відпрацьованого часу. Присяжним відшкодовуються витрати на проїзд і наймання житла, а також виплачуються добові. Зазначені виплати здійснюються за рахунок коштів бюджетної програми на здійснення правосуддя територіальними управліннями Державної судової адміністрації України за рахунок коштів Державного бюджету України [5].

Час виконання присяжним обов'язків у суді зараховується до всіх видів трудового стажу. Звільнення присяжного з роботи або переведення на іншу роботу без його згоди під час виконання ним обов'язків у суді не допускається.

Участь присяжних у цивільному судочинстві.

З внесенням змін до – процесуального законодавства, замість народних засідателів у цивільному процесі будуть брати участь присяжні.

Цивільно-процесуальним законодавством встановлено, що цивільні справи у судах першої інстанції розглядаються колегією у складі одного судді і двох присяжних, які при здійсненні правосуддя користуються всіма правами судді.

Суд у складі одного судді і двох присяжних розглядає справи про:

- 1) обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;
- 2) визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою;
- 3) усиновлення;
- 4) надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- 5) примусову госпіталізацію до протитуберкульозного закладу [2].

Важливим також є те, що присяжні не можуть бути допитані як свідки, яким стало відомо про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, або про інформацію під час врегулювання спору за їх участю.

Участь присяжних у кримінальному судочинстві.

Кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, за клопотанням обвинуваченого здійснюється судом присяжних у складі двох суддів та трьох присяжних. Кримінальне провадження стосовно кількох обвинувачених розглядається судом присяжних стосовно всіх обвинувачених, якщо хоча б один з них заявив клопотання про такий розгляд [3].

Прокурор, суд зобов'язані роз'яснити обвинуваченому у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, можливість та особливості розгляду кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Усі питання, пов'язані з судовим розглядом, судді і присяжні вирішують спільно, крім питання доцільності продовження тримання обвинуваченого під вартою до спливу двомісячного строку з дня надходження до суду обвинувального акта, клопотання про застосування

примусових заходів медичного або виховного характеру чи з дня застосування судом до обвинуваченого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, незалежно від наявності клопотань.

Письмове роз'яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості і правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних додається до обвинувального акту і реєстру матеріалів досудового розслідування, які передаються до суду.

Обвинувачений у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у виді довічного позбавлення волі, під час підготовчого судового засідання має право заявити клопотання про розгляд кримінального провадження стосовно нього судом присяжних.

Після призначення судового розгляду судом присяжних головуючий дає секретарю судового засідання розпорядження про виклик присяжних у кількості семи осіб, які визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа осіб, які внесені до списку присяжних.

Письмовий виклик має бути вручений присяжному під розписку не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання.

Відбір присяжних здійснюється після відкриття судового засідання. Кожен із присяжних має право заявити про неможливість його участі в судовому розгляді, вказавши на причину цього, та заявити собі самовідвід. Для з'ясування обставин, що можуть перешкоджати участі присяжного в судовому розгляді, прокурор, потерпілий, обвинувачений з дозволу головуючого можуть ставити присяжним відповідні запитання. Кожному з присяжних, який з'явився, учасники судового провадження можуть заявити відвід.

Усі питання, пов'язані зі звільненням присяжних від участі в розгляді кримінального провадження, а також із самовідводом і відводом присяжних, вирішуються ухвалою суду у складі двох суддів, що постановлюється після проведення наради на місці без виходу до нарадчої

кімнати, крім випадків, коли вихід до нарадчої кімнати буде визнаний судом необхідним. У разі, якщо судді не прийшли до одноголосного рішення щодо вирішення питання, пов'язаного зі звільненням присяжного від участі в розгляді кримінального провадження або самовідводом чи відводом присяжного, присяжний вважається звільненим від участі в розгляді кримінального провадження або відведеним.

У разі, якщо присяжних залишилося більше необхідної кількості для участі в судовому розгляді, присяжні визначаються автоматизованою системою документообігу суду з числа присяжних, що не були звільнені або відведені від участі в розгляді кримінального провадження. Якщо в результаті виконання дій, пов'язаних зі звільненням присяжних від участі в розгляді кримінального провадження, а також із самовідводом і відводом присяжних, присяжних залишилося менше необхідної кількості для участі в судовому розгляді, секретар судового засідання за вказівкою головуючого викликає присяжних додатково.

Після відбору основних присяжних, відбирається також двоє запасних присяжних.

Запасні присяжні під час судового засідання постійно перебувають на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості кого-небудь з основних присяжних продовжувати участь у судовому розгляді.

Присяжні складають присягу. Прокурору, обвинуваченому, потерпілому та іншим учасникам кримінального провадження протягом усього судового розгляду забороняється спілкуватися з присяжними інакше, ніж у порядку, передбаченому кримінально-процесуальним законодавством [6].

Присяжний може бути усунутий від подальшої участі в судовому розгляді кримінального провадження за ініціативою головуючого рішенням більшості від складу суду присяжних. У разі усунення

присяжного до складу суду включається запасний присяжний, після чого судовий розгляд продовжується, або, у разі відсутності запасного присяжного, здійснюється відбір нового присяжного, після чого судове провадження розпочинається з початку.

Нарадою суду присяжних керує головуючий, який послідовно ставить на обговорення питання що вирішуються судом при ухваленні вироку, проводить відкрите голосування і веде підрахунок голосів. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім. Ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, крім випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя чи присяжний голосував за виправдання обвинуваченого. У цьому разі голос того, хто утримався, додається до голосів, поданих за рішення, яке є найсприятливішим для обвинуваченого. При виникненні розбіжностей про те, яке рішення для обвинуваченого є більш сприятливим, питання вирішується шляхом голосування. Кожен із складу суду присяжних має право викласти письмово окрему думку, яка не оголошується в судовому засіданні, а приєднується до матеріалів провадження і є відкритою для ознайомлення. У випадку, коли серед більшості складу суду, яка ухвалила рішення, відсутні судді, головуючий зобов'язаний надати допомогу присяжним у складенні судового рішення.

Суд присяжних в Україні: французька модель і національні особливості.

Багато з нас мають уявлення, що таке суд присяжних, перш за все, завдяки таким шедеврам світового кінематографу, як «12 розгніваних чоловіків», «Убити пересмішника» та ін. У цих фільмах колегія присяжних постає перед нами у вигляді дванадцяти абсолютно різних за своїми соціальним статусом та світоглядом людей, від спільного рішення яких залежить доля обвинуваченої особи. Проте чимало людей, безперечно, досі

не мають гадки, що суд присяжних вже майже п'ять років працює і в Україні.

Український варіант суду присяжних містить значні відмінності від своїх аналогів у США, Британії, і навіть у Росії. На сьогодні у світі існує дві основні моделі суду присяжних: англійська (США, Британія) та французька (континентальна Європа). Англійська модель передбачає створення самостійної колегії присяжних засідателів з 12 осіб, які виносять вердикт незалежно від суддів. Окрім цього, за цією моделлю суд присяжних має вельми широку компетенцію. Наприклад, у Сполучених Штатах він може розглядати будь-яку цивільну або кримінальну справу за бажанням однієї зі сторін. У свою чергу, найбільшими характерними рисами французької моделі є, по-перше, склад колегії присяжних, до якої, окрім засідателів, входять ще й професійні судді. А, по-друге, суд присяжних розглядає переважно кримінальні справи щодо тяжких злочинів. Тобто в даному випадку компетенція є значною вужчою, аніж в класичній моделі. І, по-третє, за континентальної моделі присяжні мають право брати участь в дослідженні фактичних обставин справи разом із учасниками процесу, у той час як класична модель цього не передбачає.

Україною було взято за основу саме французьку модель цього правового інституту. Однак варто зазначити, що в нашій країні за участю присяжних можуть розглядатись не лише кримінальні, але й цивільні справи. У кримінальній справі колегія за участі присяжних складається з двох професійних суддів та трьох присяжних засідателів. У такому складі справа може розглядатись за двох умов: щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, та має бути клопотання обвинуваченого про розгляд його справи колегією. Тобто без бажання обвинуваченого (якщо їх декілька, принаймні одного з них) присяжні не можуть бути залучені до розгляду справи.

Щодо цивільних справ, тут колегія є дещо меншою: лише один суддя та двоє присяжних. У такому складі обов'язково слухаються такі категорії справ: обмеження цивільної дієздатності особи; визнання недієздатною або поновлення її дієздатності; визнання особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою; усиновлення; надання особі психіатричної допомоги в примусовому порядку; примусова госпіталізація до протитуберкульозного закладу.

Слід наголосити, що як в цивільній, так і в кримінальній справі рішення приймається суддями та присяжними колегіально. З одного боку, це може призвести до того, що думка присяжного буде багато в чому залежати від думки більш досвідченого у галузі права судді. Однак, з іншого боку, присяжні схильні піддаватись впливу красномовства адвоката або прокурора. Наприклад, у 1995 році у США слухалась гучна справа О. Джей Сімпсона, який обвинувачувався у вбивстві своєї дружини та її приятеля. У минулому зірка футболу і кіногерой популярної комедії «Голий пістолет» Сімпсон домігся виправдувального вердикту, зібравши для цього команду адвокатів та підібравши з їх допомогою схильних до маніпулювання присяжних. Проте через декілька років під час дослідження тих самих обставин, але в рамках вже цивільної справи, Сімпсона було визнано винним у вчиненні двох вбивств та присуджено багатомільйонний штраф [5].

Ця справа зайвий раз підтверджує справедливість слів відомого американського письменника Роберта Фроста: «Суд присяжних складається з 12 осіб, які повинні вирішити, чий адвокат є кращим». Тому розгляд справи присяжними разом із професійними суддями в рамках чинної в Україні моделі цього правого інституту повинен істотно зменшити вплив емоційності засідателів на процес винесення рішення.

Отже участь представників народу у здійсненні правосуддя слід визначити як одну із форм народовладдя. Присяжні є «чесною і совістю

громади» і судові рішення ухвалені за їхньою участю будуть вважатися суспільством найбільш правомірними та справедливими. До такої системи правосуддя буде непохитна довіра від громадськості. Суд присяжних – це «аганти змін», чисельністю будуть переважати професійних суддів. Спільне правосуддя – стань його частиною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96 ВР : ред. від 02.03.2014 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10. – Ст. 88.
4. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 // Відомості Верховної Ради України. – 2016. – № 31. – Ст.545.
5. Оверчук С. В. Інститут суду присяжних в Україні (з позиції соціального натуралізму) / С. В. Оверчук // Правова система України в умовах сучасних національних та міжнародних тенденцій розбудови державності : монографія / за заг. ред. проф. Ю. Л. Бошицького ; Київ. ун-т права НАН України. – Київ : Кондор, 2012. – С. 496-508.
6. Державна судова адміністрація України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsa.court.gov.ua/>.
7. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу <https://uk.wikipedia.org/>.

Оліховська М. В.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту організації
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Лелик Л. І.
*кандидат економічних наук, доцент,
директор Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Оліховський В. Я.
*аспірант, асистент кафедри обліку та аналізу
Національного університету «Львівська політехніка»*

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Правопорушенням згідно чинного законодавства називають протиправні дії, які призводять до невиконання суб'єктами податкових відносин установлених чинним законодавством податкових зобов'язань. Як відомо, об'єктом податкового правопорушення є суспільні правовідносини, що виникають з приводу сплати податків, інших обов'язкових платежів до бюджету та державних цільових позабюджетних фондів.

У сфері податкового права такими відносинами є відносини, які регулюють установлений порядок реалізації податкового обов'язку платником податку, порядок обчислення, сплати, стягнення податків, податкової звітності і податкового контролю.

Фактично об'єктом податкового правопорушення є фінансові інтереси держави, що охоплюють процес формування (мобілізації доходів) централізованих фондів коштів.

Згідно Податковим кодексом України основним органом контролю в сфері оподаткування є Державна фіскальна служба, яка здійснює контроль за сплатою податків, зборів та зобов'язань, єдиного соціального внеску, ввізного-вивізного мита, акцизного збору які стягуються при ввезенні товарів і предметів на митну територію України або при вивезенні їх та

інших податків і зборів.

Згідно з роз'ясненням президії Вищого арбітражного суду України відповідальність, встановлена податковим законодавством, застосовується лише до платників податків, які мають об'єкт оподаткування і зобов'язані у зв'язку з цим сплачувати відповідний податок, тобто відповідальність за правильність обчислення, своєчасність сплати податку та інших обов'язкових платежів і додержання законодавства про оподаткування покладається на платників податків та інших обов'язкових платежів [9].

Залежно від характеру протиправної дії, порушення виділяють дисциплінарну, адміністративну, фінансову та кримінальну відповідальності (див. рис.).

За порушення податкового законодавства винні особи, які вчинили дисциплінарний проступок, притягаються до дисциплінарної відповідальності у порядку, передбаченому ст. 147-152 Кодексу законів про працю України [2] до них може бути застосовано один з видів стягнення: догана або звільнення.

Адміністративні відповідальність застосовують до посадових осіб, винних у порушеннях норм податкового законодавства.

Такі штрафи накладаються:

➤ на керівників та інших посадових осіб підприємства, винних у порушенні у ведення податкового обліку, невчасному поданні податкової декларацією та іншим документів, пов'язаних з обчислення податкових платежів накладається штраф у розмірі від 5 до 10 нмдг, та за повторне порушення цих ж норм протягом року – штраф у розмірі від 10 до 15 нмдг;

➤ на посадових осіб підприємства, установ та організацій за неподання або несвоєчасне подання платіжних доручень на перерахування належних до сплати податкових платежів тягне за собою накладення штрафу у розмірі від 5 до 10 нмдг, та за повторне порушення цих ж норм протягом року – штраф у розмірі від 10 до 15 нмдг;

➤ на керівників та інших посадових осіб підприємства за невиконання, вимог посадових осіб державної фіскальної служби перелічених у ст. 20 Податкового кодексу України накладається штраф у розмірі від 5 до 10 нмдг, та за повторне порушення цих ж норм протягом року – штраф у розмірі від 10 до 15 нмдг;

➤ на посадових осіб підприємства винних у неутриманні та неперерахуванні в бюджет суми податку на доходи фізичних осіб тягне за собою штраф у розмірі від 2 до 3 нмдг, якщо дії повторюються протягом року – від 3 до 5 нмдг.

При застосуванні адміністративних покарань складаються протокол про адміністративні правопорушення. Протокол підписується особою, яка його склала та особою адміністративного порушення. У разі відмови винної особи від підписання протоколу у ньому робиться відповідний запис про це. Винна особа має право надати пояснення або зауваження до цього протоколу, а також викласти мотиви своєї відмови від підписання. Фінансові санкції можуть накладатися відповідними контролюючими органами.

Фінансова відповідальність за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства встановлюється та застосовується згідно з Податковий кодексом України та іншими законами. Фінансова відповідальність застосовується у вигляді штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) чи пені.

Законодавець визначає штрафну санкцію (фінансову санкцію, штраф) як плату у вигляді фіксованої суми чи відсотків, що справляється з платника податків у зв'язку з порушенням ним вимог податкового законодавства та іншого законодавства, а також порушення у сфері зовнішньоекономічної діяльності, контроль за дотриманням яких покладено на органи контролю.

Види відповідальності за порушення податкового законодавства

Рис. 2. Види відповідальності за порушення податкового законодавства*

*Джерело: узагальнено та побудовано за [1, 3, 7-8, 10].

Проаналізувавши графу 11 Податкового кодексу України [6] можна виділити такі основні групи штрафних санкцій, що накладаються на платників податків:

- штрафні санкції за неподання податкових декларацій;
- штрафні санкції за заниження податкових зобов'язань, виявлене в результаті перевірок податковим органом;
- штрафні санкції в результаті виявлення арифметичних або методологічних помилок у поданій податковій декларації;
- штрафні санкції у разі, коли нарахування податкового зобов'язання покладається на податковий орган;
- штрафні санкції за несплату або несвоєчасну сплату податкових зобов'язань.

Якщо платник податків не сплачує узгоджену суму податкового зобов'язання протягом встановленого терміну, то він зобов'язується сплатити штраф: при затримці до 30 календарних днів – 10 % суми податкового зобов'язання; більше 30 днів – 20 % суми податкового зобов'язання.

Узгодженим вважається податкове зобов'язання:

- податкове зобов'язання, самостійно визначене платником податків у податковій декларації, вважається узгодженим від дня подання податкової декларації;
- податкове зобов'язання, нараховане контролюючим органом вважається узгодженим у день отримання податкового повідомлення або у день закінчення процедури адміністративного або судового оскарження.

Після закінчення встановлених термінів сплати податку на суму податкового боргу нараховується пеня. Пеня нараховується на суму податкового боргу включаючи штрафні санкції за їх наявності у розмірі 120 % облікової ставки НБУ, чинної на день виникнення облікового боргу.

Нарахування пені починається з 1 робочого дня наступного за встановленим терміном та закінчується в день подання платіжного доручення на сплату податкового боргу. У разі часткової сплати податкового боргу нарахування припиняється на сплачену частку.

Притягнення до фінансової відповідальності платників податків за порушення законів з питань оподаткування, іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, не звільняє їх посадових осіб за наявності відповідних підстав від притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Рішення про міру кримінальної відповідальності приймається у судовому порядку.

Згідно статті 212 Кримінального кодексу України «Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів» [5]:

1) якщо ці діяння призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових коштів у значних розмірах – карається штрафом від 1 тис. до 2 тис. нмдг або позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, строком до 3-х років;

2) ті ж діяння, вчинені за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджету чи державних цільових фондів коштів у великих розмірах – штраф від 2 тис. до 3 тис. нмдг, або обмеження волі до 5 років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3-х років;

3) діяння, вчинені особою, раніше судимою за ухилення від сплати податків, зборів, обов'язкових платежів, якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах караються штрафом від 15 тис. до 25 тис. нмдг, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років з конфіскацією майна;

4) особа, яка вперше вчинила діяння, передбачені частиною 1 і 2 цієї статті, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори, а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня).

Відповідно до чинного законодавства платник податку може бути притягнутий до відповідальності в різних випадках (див. табл.).

Найбільш поширеними умовами, за яких настає карна відповідальність, є:

- наявність умислу;
- значний розмір суми, прихованої від оподаткування;
- подання податковим органам неправдивої інформації, з метою ухилення від сплати податків;
- попередня змова групи осіб;
- повторення фактів ухилення від податків, що призводить до збільшення суми податкового боргу до значних розмірів.

Варто звернути увагу на те, що за змістом ст. 212 Кримінального Кодексу [5] відповідальність за ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, що входять у систему оподаткування, введені в установленому законом порядку і зараховуються до бюджетів чи державних цільових фондів, настає лише в разі, коли це діяння вчинено умисно.

Тобто, притягнути до адміністративної чи кримінальної відповідальності платника податку можна лише «за умови, що буде доведено умисел на ухилення від сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів».

**Особливості випадків правопорушення,
зокрема несплати податкових платежів та інших зобов'язань***

Випадки ухилення чи несплати податків	Характеристика випадку правопорушення
Ухилення від сплати податку, іншого обов'язкового платежу	Ця група податкових правопорушень зустрічається найчастіше і є найнебезпечнішою, їх суть полягає у невиконанні чи неналежному виконанні платником податку обов'язків перед бюджетом
Несвоєчасної сплати податку, іншого обов'язкового платежу	Несвоєчасна сплата податку однією особою покривається за рахунок інших платежів: державі доводиться збільшувати ставки чи встановлювати нові види податків
Неподання (несвоєчасного подання) податкових декларацій, розрахунків, інших документів, необхідних для обчислення податків, обов'язкових платежів до податкових органів	Ухилення від оподаткування підриває основи ринкової конкуренції, ставить правопорушника у вигідніше становище порівняно з сумлінним платником податків
Неподання (несвоєчасного подання) до банку платіжних доручень на сплату податків, інших обов'язкових платежів	Небезпека цього правопорушення не зводиться лише до недоотримання бюджетом коштів і зростання дефіциту бюджету
Недопущення перевіряючих для обстеження приміщень, що використовуються для отримання доходів тощо	Податки, інші обов'язкові платежі, не оплачені у встановлені строки, а також пеня та штрафи, які застосовуються до платника, визнаються податковою заборгованістю

*Джерело: побудовано авторами за матеріалами [9].

Під значним розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів і

інших обов'язкових платежів, які в тисячу і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Під великим розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів і інших обов'язкових платежів, які в три тисячі і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Під особливо великим розміром коштів слід розуміти суми податків, зборів, інших обов'язкових платежів, які в п'ять тисяч і більше разів перевищують установлений законодавством неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Обов'язок сплатити податки, передбачений насамперед у ст. 67 Конституції України [4], відповідно до якої кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом. Адже нехтування та порушення норм податкового законодавства керівниками та посадовими особами підприємства може призвести до застосування щодо них рішень органами контролю у вигляді дисциплінарної, адміністративної, фінансової та в деяких випадках і кримінальну відповідальності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – 144 с.
2. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – Дод. до № 50. – Ст. 375.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1984. – Дод. до № 51. – Ст.1122.

4. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР, в ред. від 30.09.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua>.

7. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : закон України від 16.07.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 365.

8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

9. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com>.

10.[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com>.

Павлюк Н. М.

*старший викладач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ

Питання особливостей реалізації Національною поліцією України засобів захисту права власності були предметом дослідження багатьох вчених: М. М. Алексійчука, А. П. Головіна, О. Ю. Горбунова, С. С. Єсімова, І. О. Личенко.

Метою статті є дослідження особливостей реалізації Національною поліцією України засобів захисту права власності.

Такими засобами є адміністративно-правові норми, зафіксовані в КУпАП, законі України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р.,

постановах Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо вдосконалення охорони об'єктів державної та інших форм власності» від 10 серпня 1993 р., «Питання функціонування органів поліції охорони як територіальних органів Національної поліції та ліквідації деяких територіальних органів Міністерства внутрішніх справ» від 13 жовтня 2015 р., «Питання забезпечення охорони об'єктів державної та інших форм власності» від 11 листопада 2015 р., наказі МВС України «Про затвердження Положення про патрульну службу МВС» від 02 липня 2015 р. та інших нормативно-правових актах. Окремі питання урегульовано спеціальними (відомчими) нормативними актами, які визначають порядок адміністративно-юрисдикційної діяльності окремих служб і підрозділів Національної поліції України щодо захисту права власності.

У сфері захисту права власності правозастосовна діяльність втілюється через встановлення фактичних обставин справи, визначення переліку суб'єктів, щодо яких застосовуватимуться приписи адміністративно-правових норм, встановлення норм адміністративного права, які підлягають застосуванню, безпосереднього застосування нормативних положень шляхом прийняття індивідуальних адміністративно-правових актів щодо захисту права власності.

Об'єктом механізму правозастосування є своєрідні правовідносини між учасниками правозастосовного процесу. Саме в цих правовідносинах реалізуються права та обов'язки власників, правові можливості яких порушено, інших осіб, компетенція органів публічного управління як суб'єктів захисту права власності.

Для адміністративних правовідносин у сфері власності є характерним імперативний метод правозастосування. Орган публічного управління реалізує свій владний вплив, захищаючи право власності. Його приписи є обов'язковими для інших учасників. Правовідносини щодо захисту права власності набувають характер субординації, прямого підпорядкування.

Особливе значення щодо захисту права власності має діяльність Національної поліції України.

Національна поліція України – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки й порядку. Зважаючи на зміст ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р. поліція відповідно до покладених на неї завдань здійснює превентивну та профілактичну діяльність у сфері власності, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень щодо володіння, користування та розпорядження майном; виявляє причини та умови, що сприяють вчиненню таких адміністративних правопорушень, вживає у межах своєї компетенції заходів для їх усунення; вживає заходів з метою виявлення адміністративних правопорушень у сфері власності; припиняє такі виявлені адміністративні правопорушення; здійснює своєчасне реагування на заяви та повідомлення про них; здійснює провадження у справах про ці адміністративні правопорушення, приймає рішення про застосування адміністративних стягнень та забезпечує їх виконання; доставляє у випадках і порядку, визначених законом осіб, які вчинили адміністративне правопорушення щодо порядку володіння, користування та розпорядження майном, здійснює охорону об'єктів права державної власності у випадках та порядку, визначених законом та іншими нормативно-правовими актами; здійснює на договірних засадах охорону об'єктів права приватної і комунальної власності [1].

З прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» від 02 липня 2015 р. в національному законодавстві почав використовуватися термін «превентивні заходи». Превентивний захід Національної поліції у сфері власності – це дія або комплекс дій превентивного характеру для захисту правових можливостей володіти, користуватися та розпоряджатися

майном, запобігання загрозам і порядку реалізації права власності, припинення порушень у цій сфері.

Важливо, що адміністративно-юрисдикційна діяльність Національної поліції України у сфері власності є формою правозастосування цього органу виконавчої влади, яка реалізується через підрозділи Департаменту поліції охорони Національної поліції України, патрульну поліцію, управління (відділи) превентивної діяльності головних управлінь Національної поліції в областях (у складі патрульної поліції), відділи (сектори) превенції відділів поліції та сектори превенції відділень поліції та інші підрозділи. Ця діяльність спрямована на превентивну, профілактичну діяльність, запобігання вчиненню правопорушень у сфері власності, виявлення причин та умов, що сприяють їхньому вчиненню; застосування заходів щодо виявлення адміністративних правопорушень у цій сфері; припинення виявлених проступків.

Зовнішнім проявом правозахисної діяльності Національної поліції України у сфері власності є прийняття індивідуальних актів правозастосування, винесення індивідуальних обов'язкових до виконання приписів чи припинення протиправної діяльності.

Відповідно до Інструкції з оформлення документів у системі Міністерства внутрішніх справ України, затвердженої наказом МВС України від 27 липня 2012 р. акт застосування права – документ, що приймає уповноважений компетентний орган держави після розгляду юридичної справи. До таких організаційно-розпорядчих актів цією інструкцією віднесено накази, доручення, положення, рішення, протоколи, акти, листи тощо, які створюються в результаті діяльності органів і підрозділів внутрішніх справ.

Правозастосовні акти на відміну від нормотворчих актів державній реєстрації не підлягають.

Головними особливостями актів правозастосування Національної поліції України у сфері власності є їх нормативна визначеність форми та

порядку прийняття та обумовленість компетенцією Національної поліції України як органу публічної влади; належність процесуального оформлення, законність реалізації у конклюдентній формі; здатність забезпечити захист права власності; можливість оскарження в адміністративному та судовому порядку; забезпеченість реалізації можливістю застосування заходів юридичної відповідальності до порушників.

Засоби безпосередньої охорони майна широко використовуються як Національною поліцією України, так і суб'єктами господарської діяльності у сфері надання послуг з охорони власності та громадян.

Відповідно до Закону України «Про охоронну діяльність» від 22 березня 2012 р. охорона майна – діяльність з організації та практичного здійснення заходів охорони, спрямованих на забезпечення недоторканності, цілісності визначених власником і належних йому будівель, споруд, територій, акваторій, транспортних засобів, валютних цінностей, цінних паперів та іншого рухомого і нерухомого майна, з метою запобігання та/або недопущення чи припинення протиправних дій щодо нього, для збереження його фізичного стану, припинення несанкціонованого власником доступу до нього та забезпечення здійснення власником цього майна всіх належних йому повноважень стосовно нього [2]. 7 листопада 2015 р. відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» та Постанови Кабінету Міністрів України від 13 жовтня 2015 р. «Питання функціонування органів поліції охорони як територіальних органів Національної поліції та ліквідації деяких територіальних органів Міністерства внутрішніх справ», було створено Департамент поліції охорони, а також управління і відділи поліції охорони в областях, як територіальні органи Національної поліції.

Сьогодні поліція охорони забезпечує централізовану пультову охорону об'єктів усіх форм власності та будь-якого ступеня складності,

використовуючи технічні засоби охорони та системи тривожної сигналізації. Надійність охорони забезпечується роботою більш як 54 пультів централізованої охорони по всій території України, на сигнали з яких одночасно реагують 750-800 груп затримання поліції охорони [3]. Поліція охорони реалізує комплексне забезпечення організації систем охорони автотранспорту і вантажоперевезень – спостереження за рухомими об'єктами з використанням технологій супутникової навігації GPS, мережі GSM – 900/1800 і радіозв'язку по всій території України та за її межами.

20 жовтня 2017 р. Під час несення служби екіпаж наряду реагування «Галер-22» Маріупольського МВ поліції охорони отримав інформацію від чергової пульту централізованого спостереження – повідомлялося про спрацювання засобів охорони-пожежної сигналізації на складах металевих виробів. За вказаною адресою працівники поліції охорони виявили та затримали правопорушника.

Під час поверхового огляду в нього виявили інструменти для різання металу. Чоловік зізнався, що намагався скоїти крадіжку металу, щоб потім здати його на металолом [4].

Таким чином, реалізація Національною поліцією України засобів захисту права власності є важливою адміністративно-юрисдикційною діяльністю цього органу публічної влади, що полягає у здійсненні провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері власності, застосування заходів адміністративного попередження та припинення адміністративних проступків у цій сфері, застосуванні юридичних заходів для усунення причин та умов їхнього вчинення, адміністративних стягнень, здійсненні безпосередньої охорони об'єктів права власності. Зовнішнім проявом цієї діяльності Національної поліції України щодо захисту права власності є прийняття індивідуального акту правозастосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про Національну поліцію : закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 40-41. – С. 1970. – Ст. 379.
2. Про охоронну діяльність : закон України від 22.03.2012 р. № 4616-VI // Відомості Верховної Ради України від 11.01.2013 р. – № 2. – С. 40. – Ст. 8.
3. Національна поліція України. Поліція охорони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.guard.np.gov.ua/>
4. У Маріуполі поліцейські охорони завдяки спрацюванню охоронно-пожежної сигналізації попередили крадіжку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.guard.np.gov.ua>

Пришляк Г. Я.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри права

Львівського інституту ПраТ «ВНЗ «МАУП»

КОНТРОЛЬ НАРОДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Перед українськими суспільством та державою постало завдання всебічного розвитку та вдосконалення всіх форм демократичного контролю в системі народовладдя, насамперед передбачених Конституцією. Особлива увага має надаватися розвитку тих форм контролю, за допомогою яких український народ може самостійно вирішувати найважливіші проблеми суспільного та державного життя.

Для сучасної юридичної науки розгляд значення форм безпосередньої та представницької демократії щодо організації демократичного контролю народу над органами держави є новим дослідженням наукового пошуку, враховуючи питання сьогодення.

На сьогоднішній день, демократія є однією з основоположних суперечливих рис сучасної цивілізації, як, наприклад, прогрес науки або технології. Демократія дає людству широкі можливості, але вона породжує низку проблем. Однак, поширення цінностей та духу демократії – це визначальна риса сучасності, один із виявів глобалізації цивілізаційних надбань. «Демократія, – говорить К. Поппер, – означає, що громадяни повинні мати можливість впливати на політику уряду тоді, коли вони цього захочуть, що політики мають розглядати себе як слуг народу, що закони уряду повинні відображати цінності, побажання більшості».

Демократія як форма держави можлива в країнах із демократичним режимом, а відтак, із демократичним принципом організації та діяльності всіх суб'єктів політичної системи суспільства (органи держави, державні організації, громадські об'єднання, трудові колективи), котрі одночасно є й суб'єктами демократії. Зрозуміло, що суб'єктами демократії є насамперед громадянин і народ.

У демократичній державі найповніше втілюється принцип народовладдя. Розуміння суті демократії як народовладдя, виводить нас на два інститути демократії – пряма (безпосередня) і представницька. Розмежування форм прямої та представницької демократії відбувається по лінії способів участі громадян у здійсненні публічної влади. Громадяни можуть брати безпосередню участь у здійсненні державної влади. Тоді народ як єдине джерело влади має найбільший вплив на діяльність органів держави. Отже, він здійснює свою владу безпосередньо. Таку форму народного суверенітету називають прямою (безпосередньою) демократією.

Якщо говорити глибше про інститути прямої демократії, то їх призначення (суть) розкривається через здійснення влади безпосередньо самим народом. Характерними ознаками безпосередньої демократії, на думку В. Ф. Погорілка і В. Л. Федоренка, є «пряме волевиявлення громадян, що не опосередковується будь-яким державним органом; єдність

волі й суб'єкта її викрадення; особливе коло суб'єктів, притаманне правовідносинам, що виникають в процесі безпосередньої реалізації народного суверенітету; безпосередня участь громадян у прийнятті державних рішень; надання права участі в прийнятті державних рішень усім правоздатним громадянам; імперативний характер рішень, прийнятих вільним волевиявленням громадян у формі голосуванні та відповідна форма їх правового закріплення».

Пряма (безпосередня) демократія у максимальній мірі забезпечує вирішальну участь народу в соціальному управлінні, дає простір прояву громадянської ініціативи. Вона дозволяє народу самостійно й повновладно виражати волю в політико-правових актах.

Вочевидь, що без інститутів представницької демократії не обійтися. Б. О. Кістяківський народне представництво вважав найважливішою інституцією правової держави: «...престиж державної влади полягає не в її недосяжності або височині, а в тім, що вона дістає підтримку і підпір в народі. У такій державі влада і народ не протистоять один одному як щось вороже і чуже, разом з тим, і не зливаються цілком і не становлять щось неподільно існуюче. Їхня солідарність впливає зі спільності їхніх цілей, завдань та інтересів».

Але з усією впевненістю можна стверджувати, що сама сутність (квінтесенція) концепції народного самоврядування полягає у підпорядкуванні та підконтрольності усіх представницьких інститутів та посадових осіб волі народу через пряму участь всіх або більшості громадян в прийнятті найважливіших рішень, у поглинанні державної влади суспільством.

У зв'язку з цим видається вдалою формула К. Поппера: «Нам давно вже час зрозуміти, що питання «Хто повинен мати владу у державі?» є малозначущим порівняно з питанням «Як здійснюється влада?» і «Чи не багато влади зосереджено у руках тих, хто її має?». Ми повинні зрозуміти,

що всі політичні проблеми врешті-решт мають інституційний характер, через те у політиці важливі не стільки особисті думки, скільки юридичне оформлення політичних проблем, і що прогрес на шляху до рівності можна забезпечити тільки з допомогою інституційного контролю над владою».

Слід зазначити, що саме цьому питанню політичні інститути, які забезпечують здійснення влади, недостатньо уваги приділяли за радянських часів і приділяють досі. Тому народовладдя часто-густо має спрямованість, протилежну змісту, який в нього закладено.

Згідно нашим конституційним установленням, носієм суверенітету та єдиним джерелом влади є народ. Народ здійснює державну владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування (ч. 1 ст. 5 Конституції України).

У Декларації про державний суверенітет України (прийнята Верховною Радою України 16 липня 1990 р.) про це було сказано так: «Повновладдя народу України реалізується як безпосередньо, так і через народних депутатів, обраних у Верховну і місцеві Ради Української РСР».

Явним прикладом і одним із основних способів поєднання прямої та представницької демократій, є здійснення народом контролю над діяльністю парламенту, законодавчих органів суб'єктів Української держави, їх депутатів. Цей контроль може здійснюватися як усіма громадянами безпосередньо, так і через масові громадські об'єднання, органи територіального громадського самоврядування, органи самоорганізації населення тощо.

На наш погляд, принцип підконтрольності представницьких органів державної влади безпосередньо народові та їх відповідальність перед ним має отримати більш чітке закріплення у нашому конституційному законодавстві.

Однак через об'єктивні та суб'єктивні причини нам не вдається створити дієвий політико-правовий механізм забезпечення повної

підконтрольності державних структур народові, а також забезпечити його визначальну участь у соціальному управлінні.

Таким чином, хочеться підсумувати, що інститути безпосередньої та представницької демократії мають вплив на організацію контролю народу над органами держави, тому є необхідність формування надійних інституціональних та інших гарантій, що забезпечують вираження в управлінських рішеннях волі народу, ефективний контроль «знизу» над представницькими органами держави.

Русаль Л. М.

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри права

Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРИПИНЕННЯ ВЛАСНИХ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Будь-який юридичний факт є єдністю його змісту і форми. Зміст юридичного факту становлять фактичні обставини, з якими закон пов'язує виникнення, зміну чи припинення власних трудових правовідносин. Його форма є зовнішнім виявом цього змісту. Юридичні факти за своєю природою є такими, що, як правило, не можуть існувати в неоформленому вигляді. Правильно зазначено в науковій літературі з теорії права, що у процесі встановлення юридичних фактів досить часто виявляються недоліки. У багатьох випадках ці дефекти викликані помилками в зовнішній формі їх вираження і закріплення. Ще 1992 р. Г. Чанишева, розглядаючи значення правильного оформлення трудового договору, наголошувала, що воно має велике значення для захисту прав та інтересів працівника. Вважаємо таке твердження правильним і для характеристики тих юридичних фактів, що спричиняють припинення власних трудових правовідносин. Адже лише належне оформлення припиненого трудового договору гарантує законність його припинення, що, своєю чергою,

створює гарантію охорони прав суб'єктів власних трудових правовідносин. Оформлення припинення трудового договору розуміємо як видання наказу про звільнення працівника з роботи та внесення в документи, які мають правове значення, точних відомостей про обставини, що спричинили припинення трудового договору.

Неналежне оформлення припинення трудового договору може мати наслідком незаконне припинення власних трудових правовідносин, а неналежне встановлення такого факту – їхнє відновлення (так, неналежна фіксація прогулу, якщо у зв'язку з цим працівника було звільнено, має наслідком поновлення його на роботі).

Погоджуємося з думкою, яку було висловлено в літературі з теорії права про те, що конкретна життєва ситуація лише тоді породжує правові наслідки, коли вона зафіксована чи встановлена законними засобами у правозастосовній практиці. Невідповідність займаній посаді, прогул, систематичне невиконання працівником своїх трудових обов'язків тощо не можуть слугувати підставою припинення власних трудових правовідносин без належного їх встановлення, а також процедурного оформлення у встановленому законом порядку.

У фаховій літературі зауважено, що правила оформлення припинення трудового договору мають технічний характер. Можливо, з таких позицій і виходив законодавець, оскільки в чинному КЗпП України немає норм, які регулювали б порядок фіксації юридичних фактів, що є підставою припинення, зміни чи виникнення власних трудових правовідносин. Видається, що така позиція не зовсім точна. Правила оформлення припинення трудового договору мають не технічний характер, а правовий, оскільки їх невиконання може призвести до порушення прав працівника і зумовити застосування до працедавця заходів матеріальної або іншої відповідальності.

Питання фіксації юридичних фактів досі малодосліджене, і в загальнотеоретичному аспекті, і в галузевій літературі. Були лише спроби дослідження системи фіксації тих юридичних фактів, які мають значення для динаміки відповідних правовідносин. Зокрема, систему фіксації юридичних фактів вивчали лише у зв'язку з розглядом трудових спорів, щоб доказати законність чи незаконність звільнення працівника або притягнення його до дисциплінарної чи матеріальної відповідальності.

Вказану проблему добре досліджено в науці процесуальних галузей права, оскільки від належної фіксації юридичного факту залежить процес доказування, що є підставою для винесення відповідного рішення юрисдикційним органом.

Фіксація юридичних фактів, що спричиняє припинення власних трудових правовідносин, є переважно реєстраційною діяльністю, документальним закріпленням фактичних обставин. І цей вид діяльності, як правило, здійснює працедавець. Від імені працедавця дії щодо встановлення та закріплення юридичних фактів здійснюють уповноважені органи чи особи. Саме працедавець, як сторона трудового договору, має право видавати наказ на припинення трудового договору; на нього також покладається відповідальність за неналежне оформлення припинення власних трудових правовідносин. Щодо інших видів юридичних фактів у трудовому праві таким правом наділені інші суб'єкти.

Свого часу елементи системи фіксації та встановлення юридичних фактів визначив В. Ісаков. На думку науковця, сюди входять, передусім, органи, організації та посадові особи, які уповноважені фіксувати фактичні обставини. Другим елементом є встановлені законом засоби фіксації та стандартні процедури роботи з ними (видання наказів, які оформляють ті чи інші факти; внесення записів в особові справи, трудові книжки, реєстрація тих чи інших фактів, складання актів тощо). І, нарешті, третім

елементом є дії щодо видання інформації про юридичні факти (свідоцтва, копії, виписки, довідки тощо).

Органом, що встановлює фактичні обставини, які мають юридичне значення для припинення власних трудових правовідносин, є працедавець. Якщо працедавцем виступає фізична особа, то вона самостійно встановлює та фіксує юридичні факти. Якщо ж нею є юридична особа, то юридичні факти встановлює і фіксує орган цієї юридичної особи, на який покладено обов'язок укладення чи припинення трудового договору, а також який має повноваження, відповідно до ст. 147-1 КЗпП України, застосовувати дисциплінарні стягнення. На відміну від працедавця-юридичної особи фізична особа не може видавати наказ про звільнення працівника. Згідно з Типовою формою трудового договору між працівником і фізичною особою, припинення такого договору відбувається шляхом зняття його з реєстрації. При цьому фізична особа – працедавець зазначає про це у трудовому договорі, з покликанням на відповідні статті КЗПП України.

Правом прийому/звільнення наділений керівник підприємства. Водночас це право можуть мати й інші органи та посадові особи. Такі повноваження можуть бути передбачені установчими документами чи правилами внутрішнього трудового розпорядку. У літературі висловлювалася думка, що таке право може бути надане керівником підприємства. Ця думка видається нам спірною з таких міркувань. Відповідно до ст. 92 ЦК України, юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи. Повноваження цих органів визначаються установчими документами та законом.

Припинення власних трудових правовідносин може мати наслідком обмеження права на працю. Конституція України гарантує право на працю, зокрема заборону незаконного звільнення. Відповідно до ст. 43 Конституції України, громадянам гарантується захист від незаконного звільнення. Однією з гарантій від незаконного звільнення вбачаємо

законодавче визначення кола осіб, які можуть звільнити працівника. Зважаючи на те, що в законі неможливо передбачити усі повноваження керівників, видається правильним, тих осіб, які мають право прийому/звільнення працівників, встановлювати установчими документами або правилами внутрішнього трудового розпорядку. Відсутня вказівка на тих, хто в змозі видавати наказ про припинення трудового договору і в типовій формі наказу про припинення трудового договору¹, також немає. Тому до цієї типової форми пропонується внести відповідні зміни, якими передбачити коло осіб, що мають право видавати наказ про припинення трудового договору.

Працедавець фіксує юридичні факти у визначених законодавством процедурах: 1) встановлення фактичних обставин, що є підставою для припинення трудового договору, а отже, й власних трудових правовідносин; 2) видання наказу про звільнення працівника; 3) видання трудової книжки і проведення розрахунку. Законодавчо встановлено загальні і спеціальні процедури припинення власних трудових правовідносин. Загальні процедури можуть застосовуватись щодо усіх підстав припинення трудового договору, спеціальні ж – лише щодо окремих підстав.

Важливо відзначити, що законодавчо не врегульовано низки процедур, які вчиняє працедавець, коли звільняє працівника. Зокрема, щодо видання наказу і вручення його копії працівникові є вказівка в чинному КЗпП України, однак такої вказівки немає стосовно процедур, які встановлюють підставу для припинення трудових правовідносин. Не закріплено їх і в підзаконних нормативно-правових актах. Це, зокрема, стосується встановлення факту нетверезого стану, прогулу чи іншого порушення трудової дисципліни. На практиці в цьому випадку часто

---

¹ Затверджений наказом Державного комітету статистики України від 05.12.2008 № 489 «Про затвердження типових форм первинно-облікової документації зі статистики праці».

складають акт про прогул чи інше порушення трудової дисципліни, а нетверезий стан працівника встановлюється або актом, або медичним висновком. Видається, що у проекті Трудового кодексу України потрібно вказати на те, що дисциплінарний проступок працівника оформляється актом або доповідною запискою (рапортом) безпосереднього керівника, а також встановити загальні вимоги до такого акта чи рапорту. Законодавче встановлення загальних вимог до цього виду процедур дасть змогу на практиці уникнути багатьох порушень трудових прав працівників, а також захистить інтереси працедавця.

Правовим процедурам щодо фіксації юридичних фактів, які зумовлюють припинення власних трудових правовідносин, властиві такі риси: 1) мета: встановлення юридичного факту для припинення власних трудових правовідносин і видання відповідного наказу про припинення трудового договору; 2) вольовий характер процедури, який поєднує два компоненти: волі суспільства, яка виражена у відповідній моделі правомірної поведінки, та волі суб'єкта, який здійснює процедуру. Працедавець, здійснюючи процедуру фіксації юридичного факту, реалізує свою волю на виявлення законної підстави для припинення власних трудових правовідносин; 3) переважна присутність профспілки в особі виборних органів, утворених відповідно до їхніх статутів. Зокрема, виборний орган первинної профспілкової організації у випадках, передбачених ст. 43 КЗпП України, дає згоду на звільнення працівника; 4) урегульованість нормами трудового права.

У галузевій літературі наголошується, що під час здійснення правових процедур виникають трудові процедурні правовідносини. Суб'єктами їх є працедавець і працівник. При здійсненні процедур у зв'язку із припиненням трудових правовідносин суб'єктами трудових процедурних відносин можуть бути також виборний орган первинної профспілкової

організації чи інші органи, які встановлюють факт, що є підставою для їх припинення, або в іншій формі беруть участь у їх припиненні.

Розрізняємо види трудових процедурних правовідносин: а) зі встановлення юридичних фактів, що є підставою для припинення матеріальних трудових відносин; б) щодо забезпечення гарантій при звільненні працівників; в) щодо оформлення звільнення працівника.

Особливістю процедур у трудовому праві є те, що частина з них встановлена і централізованим законодавством, і на локальному рівні. Чимала кількість процедур у трудовому праві регулюється на локальному рівні на основі норм конститутивного характеру (типові і рекомендаційні норми). Як зауважує Р. Кондратьєв, прийняття законодавцем уповноважувальних норм в підсумку зумовлено чинниками об'єктивного порядку. Оптимальне правове опосередкування конкретних суспільних відносин може бути досягнуте лише за допомогою локальних норм. Тобто локальне регулювання дозволяє врахувати специфіку підприємства, що сприяє кращому встановленню обставин, які мають правове значення. Так, процедура припинення трудового договору може бути врегульована правилами внутрішнього трудового розпорядку в межах, визначених КЗпП України.

Серед ознак правової процедури щодо встановлення і фіксації юридичних фактів, що спричиняють припинення власних трудових правовідносин, потрібно виділити також її структурованість: 1) одна процедура передуює іншій, а нова процедура є продовженням попередньої; 2) може складатися з декількох елементарних процедур, які не є самостійними, але служать для реалізації основної процедури. Як вказує С. Передерін, кожна процедура передбачає етапи її реалізації, які встановлюються або в нормативному, або в договірному порядку.

Скажімо, порядок припинення трудового договору умовно можна поділити на декілька етапів:

- встановлення фактичних обставин, які є законною підставою для припинення власних трудових правовідносин;

- здійснення процедур щодо забезпечення гарантій для працівника у разі припинення трудового договору (згода виборного органу первинної профспілкової організації, пропозиція іншої роботи у випадках, передбачених законом тощо);

- видання наказу чи розпорядження про припинення трудового договору;

- передача працівникові копії наказу про звільнення, проведення розрахунку та видача йому трудової книжки.

У випадку порушення послідовності елементарних процедур основна процедура може бути визнана незаконною. Так, порушення встановленого порядку звільнення працівника призводить до визнання в судовому порядку такого звільнення незаконним, що має наслідком поновлення працівника на роботі.

Припинення власних трудових правовідносин оформляється наказом чи розпорядженням працедавця. У теорії права були спроби проаналізувати особливості документів і їх роль у механізмі правового регулювання.

Основні риси наказу чи розпорядження про припинення трудового договору: виражається в документальному вигляді; має вольовий характер; закріплює юридичний факт припинення трудового договору.

Законодавство не встановлює обов'язкових вимог до наказу чи розпорядження про припинення трудового договору. Однак, аналізуючи відповідні правила, можна дійти висновку про існування деяких обов'язкових елементів цього документа. Зокрема, у наказі чи розпорядженні необхідно зазначити законну підставу припинення трудового договору з посиланням на закон, дату припинення трудового договору, констатувати факт узгодження припинення трудового договору з

виборним органом первинної профспілкової організації, доручити бухгалтерії провести з працівником розрахунок, а відділу кадрів – видати працівникові належно оформлену трудову книжку.

Незважаючи на те, що типова форма наказу про припинення трудового договору затверджена, на практиці зазвичай трапляються помилки під час його оформлення. Слушно зазначала Г. Чанишева, що порушення в оформленні наказів призводять до інших порушень. В. Ісаков зауважував, що система фіксації і встановлення юридичних фактів потребує удосконалення. Важливі фактичні обставини закріплюються абияк, з великим запізненням, що істотно ускладнює захист прав і законних інтересів працівників.

А тому вважаємо за доцільне закріпити загальні вимоги щодо змісту наказу про припинення трудового договору, а також до порядку його видання в новому Трудовому кодексі України.

Працедавець зобов'язаний ознайомити працівника з наказом про прийом на роботу під розписку. У випадку відмови працівника ознайомлюватися з наказом, про це складається акт. Знову ж таки, в Типових правилах внутрішнього трудового розпорядку потрібно передбачити основні вимоги до акта про відмову працівника ознайомитися з відповідним наказом чи розпорядженням працедавця.

Підтвердження юридичних фактів, які є підставами припинення власних трудових правовідносин, необхідне у випадках виникнення трудового спору, пов'язаного з незаконним звільненням працівника з роботи. Воно полягає в діяльності компетентних органів для збору даних про істинність юридичних фактів та їх існування. Зокрема, у випадку виникнення спору з приводу незаконного звільнення з роботи, суб'єкти збиратимуть і надаватимуть суду докази наявності або відсутності фактичних обставин, які є підставою припинення трудового договору.

Такий обов'язок, відповідно до цивільно-процесуального законодавства, покладається на сторони трудового спору.

На підставі проведеного аналізу можемо висновувати, що встановлення та підтвердження юридичних фактів, які зумовлюють припинення власних трудових правовідносин або виникають у процесі такого припинення, є реєстраційною діяльністю працедавця, документальним закріпленням фактичних обставин.

Процедура встановлення юридичних фактів, що спричиняють припинення власних трудових правовідносин у трудовому праві, має юридичне значення, оскільки її недотримання може слугувати підставою для поновлення працівника на роботі.

Цій процедурі властиві такі особливості: службовий характер, структурованість, ієрархічність, вольовий характер, наявність окремих етапів, урегулювання нормами трудового права. Вона завершується ухваленням рішення у вигляді наказу чи розпорядження та видачею його копії працівникові.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Головистикова А. Н. Проблемы теории государства и права : ученик / А. Н. Головистикова, Ю. А. Дмитриев. – Москва : Эксмо, 2005. – 832 с.
2. Мельничук Н. О. Правове регулювання випробування при прийнятті на роботу за законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Н. О. Мельничук. – Харків, 2006. – 20 с.
3. Данилюк О. В. Юридичні факти як підстави виникнення індивідуальних трудових правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук / О. В. Данилюк. – Одеса, 2008. – 20 с.

Слюсарчук Х. Т.
*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу
Національного університету «Львівська політехніка»*

БІНАРНА ОПОЗИЦІЙНІСТЬ У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА

Бінарна опозиційність є однією із найважливіших напрямків в рамках розвитку сучасного культурно-історичного мислення – це критика класичної постановки та вирішення проблеми раціональності. Центральна увага в ній приділяється виявленню логіки бінарних (структурних) опозицій, тобто подвійних протиставлень. Сьогодні критика подібного роду бінарної логіки стала дуже популярна. І причина цього, швидше за все, якраз і криється в тому, що відбувається в даний час переосмислення традиційних способів вирішення проблеми раціональності, в тому числі ідеї «бівалентного», «дуального» мислення, хоча важко заперечувати, що міркування дихотомічного характеру присутні в будь-якому типі раціональності, яку б історичну епоху європейської філософії і культури ми не взяли.

Поняття «бінарна опозиційність» виникло відносно недавно і в основному розглядається у лінгвістиці та структуралізмі. Зважаючи на це, застосування даного принципу при розгляді двох правових явищ у філософії права є новим. Однак, вважається, що структурування картини навколишнього світу на основі принципу протиставлення було притаманне вже архаїчному суспільству. Так, ще первісна людина намагалася впорядкувати своє уявлення про світ, розділяючи його окремі явища за допомогою бінарних опозицій. Крім того, в основі суспільного життя на архаїчних стадіях розвитку культури лежало бінарне уявлення про устрій суспільства (поділ на чоловіче/жіноче, верх/низ і т.д.), а тому й весь розумовий світ такого суспільства був організований за принципом протиставлення та об'єднання в пари протилежностей, тобто дуально [1].

Двобічність сприйняття навколишнього світу обумовлена чисто фізіологічними причинами, насамперед тим, що мозок людини розділений на дві півкулі (ліва частина опозиції – позитивна, права – негативна), які виконують кожна свою функцію, а також тим, що у нас два ока, два вуха, дві ніздрі, дві руки і ноги. Було встановлено, що в описі будь-якої картини світу лежить бінарна опозиційність, причому вона носить універсальний характер: життя – смерть, щастя – нещастя, правий – лівий, хороше – погане, близьке – далеке, минуле – майбутнє, тут – там [2].

Згідно з П. В. Кікелем, бінарна опозиція – це зв'язка двох явищ або понять, пов'язаних загальною спорідненістю, вимічених однієї і тієї ж мірою: зовнішнє і внутрішнє, частина і ціле, необхідне та випадкове, сутність і явище, суб'єкт і об'єкт і т. п. [3].

Я вважаю, що найбільш вичерпне поняття бінарної опозиційності надає О. А. Кривенко. Так, бінарна опозиційність, на її думку, – це подвійні протиставлення, що представляють собою спосіб визначення просторових, тимчасових, соціальних тощо характеристик досліджуваної реальності, засновані на дуалістичному принципі протиставлення двох, що суперечать одна одній ознак, які виступають граничними станами аналізованого явища. Тобто сенс поняття «друг» виявляється через поняття «ворог»; «життя» – через «смерть», «минуле» – через «майбутнє» і т. д. [4].

Поняття бінарності набуває широкого дискурсу в дослідженнях, адже завдяки принципу протиставлення бінарність дає можливість розкрити особливості опозиції, побачити її спільність і відмінність до протилежної пари.

Отже, бінарна опозиційність застосовує принцип протиставлення. В логіці принцип протиставлення конкретизується двома законами: законом виключення третього для широкого протиріччя, і для вузького – законом протиріччя (точніше ж – протилежності). Принцип протиріччя, який говорить, що суперечливі думки не можуть бути одночасно істинними,

однаковою мірою відноситься як до широкого протиріччя, так і до його особливому виду – протилежності. Різниця ж полягає в тому, що якщо суперечать в широкому сенсі, то думки в один і той же час не можуть бути не тільки щирими, але й помилковими, то протилежні думки (теж суперечать, але у вузькому сенсі, і теж не істинні одночасно) можуть бути одночасно хибними. Отже, закон виключеного третього звучить так: суперечливі думки не можуть бути одночасно ні істинними, ні хибними, тобто якщо одна із думок, що суперечать є істинна, то інша буде обов'язково помилкова, і навпаки. Третього в цьому відношенні немає: або істина, або брехня. Закон протиріччя (протилежності) говорить наступне: думки не можуть бути одночасно істинними, щонайменше одна з них помилкова, по більшій же мірі обидві можуть бути помилковими [5].

До ознак бінарної опозиційності можна віднести наступні: характеризується двобічністю сприйняття правової реальності; це завжди відношення між парою протилежностей; характеризується опозиційністю – не сприйняттям поглядів, рішень, думок, чи поведінки протилежного правового явища; опозиція виникає лише між дуалістичними явищами; опозиційні правові явища не можуть бути тотожними чи рівними, однак вимірюються однією і тією ж мірою; характеризується дуалістичним принципом протиріччя.

Отже, бінарна опозиційність у філософії права – це принцип пізнання правової реальності, який базується на протиставленні дуальних правових явищ, внаслідок чого виникають бінарні концепти та відносини протиріччя, що характеризуються боротьбою між розглядуваними правовими явищами чи компромісом або ж позитивними трансформаціями.

Яскравим прикладом бінарної опозиційності може виступати протиставлення між лібералізмом та комунітаризмом як філософсько-правовими течіями [6].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бакулина А. В. Бинарность как основная черта методологии Клода Леви-Стросса [Электронный ресурс] / А. В. Бакулина. – Режим доступа : <http://www.viaregina.ru/sites/default/files/u5/documents>
2. Руднев В. П. Словарь культуры XX века / В. П. Руднев. – Москва : Аграф, 1999. – 384 с.
3. Кикель П. В. Краткий энциклопедический словарь философских терминов [Электронный ресурс] / П. В. Кикель, Э. М. Сороко. – Минск : БГПУ, 2006. – 266 с. – Режим доступа : <http://terme.ru/dictionary>
4. Кривенко О. А. Бинарные оппозиции в творчестве К. Н. Леонтьева (на примере произведений «Дитя души» и «Одиссей Полихрониадес») / О. А. Кривенко // Армия и общество. – 2014. – № 1 (38). – С. 43-46.
5. Кобзарь И. Логика : учеб. пособ. для студентов гуманитарных факультетов / И. Кобзарь. – Санкт-Петербург : СПбГУ, 2001. – С. 43-44.
6. Грищук О. В. Лібералізм та комунітаризм у філософсько-правовому вимірі : монографія / О. В. Грищук, Х. Т. Слюсарчук. – Хмельницький, 2018. – 276 с. – С. 42.

ЯВОРСЬКА В. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ВІДПОВІДНО ДО КПК

Прийняття Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) змінило на краще ситуацію зі зловживанням запобіжними заходами. Однак статистика свідчить, що повністю відбити бажання слідчих органів брати під варту особу за першої-ліпшої нагоди ще не вдалося.

Прийняття КПК, крім іншого, було зумовлене необхідністю зміни практики обрання запобіжного заходу, пов'язаного з позбавленням волі. Водночас правова освіченість пересічного громадянина в Україні залишає бажати кращого. Тому про розуміння положень конвенції наразі не йдеться. Це автоматично створює цілу низку ризиків, пов'язаних із маніпуляцією суспільною свідомістю. Адже обрання запобіжного заходу сприймається як вирок у справі, що призводить до непорозумінь та може погано позначитися не тільки на ставленні громадян до суду, а й на репутації обвинувачуваного.

Чи мають судді враховувати цей нюанс при обранні запобіжного заходу? Чи слід уважати таке ставлення елементом тиску на суд? Все це питання стандартизації підходу до проблеми запобіжних заходів [1].

Під заходами забезпечення кримінального провадження прийнято розуміти передбачені КПК заходи примусового характеру, які застосовуються за наявності підстав та в порядку, встановленому законом, з метою запобігання і подолання негативних обставин, що перешкоджають або можуть перешкоджати вирішенню завдань кримінального провадження, забезпеченню його дієвості.

Підставами для застосування заходів забезпечення кримінального провадження КПК визначає: існування обґрунтованої підозри щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження; потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться у клопотанні слідчого, прокурора; може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, прокурор звертається із клопотанням.

При цьому слідчим суддям та суду слід враховувати, що обов'язок доведення існування зазначених обставин КПК покладає на слідчого, прокурора, який звертається із відповідним клопотанням.

Позитивні риси заходів забезпечення кримінального провадження за КПК:

1. Покращення статистики. Якщо у перші роки після реформування вітчизняного кримінального процесу слідчі судді задовольняли 82 % клопотань про тримання під вартою, то у 2015-му цей показник значно знизився і становив 53 %. При цьому загальна кількість клопотань, навпаки, збільшилася з 37 до 60 %. Відповідну статистику було оприлюднено під час щорічного форуму Національної асоціації адвокатів та Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ, присвяченого захисту прав людини.

2. Визначеність підстав для застосування запобіжного заходу. Стандарти обґрунтування ризиків, що визначають застосування запобіжних заходів та дають достатні підстави слідчому судді вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може учинити дії, передбачені ч. 1 ст. 177 КПК, і їх доведення змінюються під час провадження в першій інстанції, а після винесення вироку судом запобіжний захід у вигляді тримання під вартою використовується з метою виконання остаточного рішення суду. Особливо важливим у доведенні наявності відповідних обставин є дотримання загального принципу правової визначеності, який гарантує забезпечення легкості з'ясування змісту будь-якого права, зокрема права на свободу та особисту недоторканність, і можливість скористатися цим правом у разі необхідності. Якщо застосувати цей принцип і зосередитися на наявності вказаних у процесуальному законодавстві підстав тримання під вартою, на думку експертів, репутація України в ЄСПЛ покращиться.

3. Передбачено главу «Відсторонення від посади», яка враховує проблемні питання призначення заходу забезпечення кримінального провадження.

Негативні риси заходів забезпечення кримінального провадження за КПК:

1. Неправильне застосування заходів забезпечення кримінального провадження є приводом для оскарження в міжнародних інстанціях.

З огляду на те, що незаконність затримання разом з невиконанням судових рішень залишаються найактуальнішими причинами поскаржитися на Україну до Страсбурга, захист прав людини в кримінальному провадженні є однією з найгарячіших тем для обговорення. Особливо, коли йдеться про доведення обставин, передбачених ст. 177 КПК України.

Як відомо, міжнародні та європейські стандарти визначають тримання під вартою як винятковий запобіжний захід, що застосовується лише у випадках, прямо передбачених законодавством, а також за наявності обґрунтування щодо недоцільності застосування інших запобіжних заходів. Разом з тим аналіз статистичних показників щодо кількості відповідних клопотань свідчить про прогалини в імplementації певних європейських стандартів в українську правову свідомість.

2. Невизначеність понять у законодавстві.

З огляду на те, що поняття «обґрунтована підозра» не визначене у національному законодавстві та зважаючи на положення, закріплені у ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», слідчим суддям слід враховувати позицію Європейського суду з прав людини [2].

3. Динаміка зменшення взяття під варту та збільшення альтернативних запобіжних заходів.

Правове регулювання заходів забезпечення кримінального провадження впливає на практику їх застосування, зокрема за даними Центру політико-правових реформ кардинально зменшилась кількість осіб в СІЗО, випадки затримань, обшуків, а з іншого боку – у збільшення

кількості випадків застосування домашнього арешту та інших альтернативних запобіжних заходів, укладання угод про примирення.

Так, аналіз кримінальної статистики за перший квартал 2013 року у порівнянні з відповідними даними за 2012 рік показує, що кількість осіб в СІЗО зменшилась на 35 % або 11 000 осіб.

Кількість клопотань про взяття під варту зменшилась на 45 % (з 2 500 щомісячних подань у 2012 році до 1 350 щомісячних клопотань у першому кварталі 2013 року).

Також збільшилась кількість випадків застосування альтернативних запобіжних заходів. Щомісяця до 40 осіб застосовують особисту поруку, до 250 осіб – домашній арешт і до 2 100 осіб – особисте зобов'язання [3].

Відповідно до загальних показників здійснення судочинства у 2017 р. взято під варту 874 особи, звільнено з-під варти 931 особа. За результатами апеляційного розгляду з-під варти звільнено 241 особа. Не розглянутих справ, за якими особи тримаються під вартою понад 6 місяців – 171 справа, 234 особи.

Таким чином взяття під варту, як захід забезпечення кримінального провадження застосовується з кожним роком менше, проте клопотань у декілька разів більше, ніж прийнятих ухвал судом.

В Україні відзначимо такі проблеми застосування взяття під варту:

1. при продовженні строку тримання під вартою, крім кваліфікації, слід визначати ризики (ст. 177 КПК);
2. в окремих випадках суди без жодної мотивації на підставі ч. 3 ст. 315 КПК продовжують застосування тримання під вартою «автоматично»;
3. застосування ст. 331 КПК (обрання, скасування або зміна запобіжного заходу в суді) на стадії підготовчого провадження є помилковим;
4. суди в ухвалах про продовження строку тримання під вартою не співвідносять доцільність подальшого застосування тримання під вартою з особливістю тих дій, які слід провести для завершення провадження.

Новий захід забезпечення кримінального провадження – домашній арешт застосовують до 6 тисяч осіб кожного року, проте виникають питання при застосуванні цього заходу забезпечення кримінального провадження.

Проблеми застосування домашнього арешту:

1. в ч. 2 ст. 181 КПК передбачено застосування до особи, яка підозрюється у вчиненні злочину, за вчинення якого законом передбачено позбавлення волі, проте немає межі покарання;
2. не прописана процедура скасування дії домашнього арешту, а в ч. 6 ст. 181 КПК ухвала припиняє дію автоматично;
3. здійснення контролю за виконанням містить недоліки, зокрема немає контролю спілкування;
4. не чітко передбачено відповідальність за втручання в роботу електронного пристрою з метою ухилення від контролю;
5. в ст. 181 КПК передбачено право, а не обов'язок працівників органу національної поліції з'являтися в житло особи.

Застава в Україні запроваджена в 1996 році, проте не позбавлена недоліків при застосуванні на практиці.

У КПК передбачено більші розміри застави, як заходу забезпечення кримінального провадження, які вказані в мінімальних розмірах заробітної плати (п. 5 ст. 182 КПК) [4, с. 89]. На практиці в 2017 р. внесена застава у розмірі 7 500 916 грн., проте на користь держави звернено – 113 740 грн.

Проблеми застосування застави:

1. потрібно враховувати реальний, а не формальний майновий та сімейний стан особи;
2. застава полягає у внесенні коштів у грошовій одиниці України, проте це недолік, адже в Законі України «Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні» вказано, що майном є об'єкти в матеріальній формі, будівлі та споруди та ін.

У кримінальному процесуальному законодавстві об'єктивно відображено один із найбільш суворих заходів забезпечення кримінального провадження – затримання особи за підозрою в учиненні злочину.

Затримання особи у КПК має певні тенденції. Визначено випадки затримання особи, як заходу забезпечення кримінального провадження (ст. 207-213 КПК). Зменшився строк затримання особи відповідно ч. 1 ст. 191 зазначено: затримана на підставі ухвали слідчого судді, суду особа не пізніше тридцяти шести годин з моменту затримання повинна бути звільнена або доставлена до слідчого судді, суду, який постановив ухвалу про дозвіл на затримання з метою приводу [4]. Пошук доказів стане оперативнішим, зменшиться кількість порушень при проведенні допитів під час затримання.

У середньому кожен четвертий підозрюваний у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів затримується в порядку, передбаченому ст. 208 КПК (лише у 2016 році затримано 8,1 тис. осіб із 36,7 тис. осіб, підозрюваних у вчиненні тяжких та особливо тяжких злочинів).

Затримання обмежує конституційне право на недоторканість, тому процесуальний механізм його застосування має виключати можливість різноманітного тлумачення відповідних норм Кримінального процесуального кодексу у правозастосовній практиці [5, с. 190].

Назва «законне затримання» в ст. 207 КПК викликає запитання, незаконне затримання можна кваліфікувати за нормою ст. 146 КК (незаконне позбавлення волі або викрадення людини), ст. 147 КК (захоплення заручників), ст. 149 (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини).

Відтак здійснення посадовою особою правоохоронних органів неправомірного затримання неминуче заподіює істотну шкоду інтересам правосуддя, перешкоджає прийняттю законного й об'єктивного рішення по кримінальному провадженню. Більше того, подібне протиправне діяння

дискредитує конституційну ідею побудови правової держави. Як приклад, серед затриманих у 2014 році звільнено майже кожен четверту особу (2,7 тис.), в тому числі 2,1 тис. – через відмову суду в обранні запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Аналогічно у 2015 році звільнено 1,5 тис. осіб.

Відповідно до КПК, затримання є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується з підстав і в порядку, передбаченому КПК (ч. 2 ст. 176 КПК), та входить до системи заходів забезпечення кримінального провадження (ч. 2 ст. 131 КПК). Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2003 р. № 12-рп/2003 визначає затримання як тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний захід, застосування якого обмежує право на свободу й особисту недоторканність індивіда (абз. 5 п. 6 мотивувальної частини).

Аналіз норм КПК засвідчує встановлення в кримінальному процесуальному законі таких різновидів затримання особи:

- 1) затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. ст. 187–191 КПК);
- 2) законне затримання (ст. 207 КПК);
- 3) затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК);
- 4) затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України (ст. 582 КПК).

Окрім цього, відповідно до норм Закону України «Про боротьбу з тероризмом», здійснюється превентивне затримання в районі проведення антитерористичної операції осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години.

Усі названі різновиди затримання розрізняються за суб'єктами їх здійснення, підставами та процесуальним порядком.

Кримінальне процесуальне законодавство не містить чіткого визначення цілей затримання. Водночас затримання лише для з'ясування

причетності особи до вчинення злочину й вирішення питання про застосування до неї запобіжного заходу за відсутності бажання в підозрюваного зникнути, продовжити злочинну діяльність або сховати (знищити) докази не зовсім виправдане [6, с. 193].

Потрібно також враховувати вразливу категорію затриманих, щодо яких у національному законодавстві не розроблено дієвого захисту прав і свобод.

Це вагітні жінки або жінки, у яких на вихованні знаходяться діти дошкільного віку. Передбачені законодавцем норми кримінального процесу не враховують потреб цієї категорії затриманих. Під час обрання запобіжного заходу обвинуваченій, підозрюваній вагітній жінці або жінці, яка має дітей дошкільного віку, слідчому, судді або суду слід урахувати низку обставин, пов'язаних із виконанням такою обвинуваченою соціальної ролі матері, виконанням обов'язків зі збереження життя дитини та її виховання [7, с. 210].

Найбільш проблемні питання застосування заходів забезпечення кримінального провадження й надалі залишаються невирішеними, неоднозначно врегульованими та потребують свого подальшого правового унормування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про що не скаже статистика [Електронний ресурс] // Закон і бізнес. – 16-22.07.2016. – № 29 (1275). – Режим доступу : <http://zib.com.ua>

2. Узагальнення Вищого спеціалізованого Суду з розгляду цивільних і кримінальних справ судової практики щодо розгляду слідчим суддею клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження від 07.02.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

3. Після набрання чинності новим Кримінальним процесуальним кодексом України засвідчена тенденція до гуманізації сфери кримінальної юстиції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : law-tarasova.com.ua

4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р., зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Чернова А. Вимоги сучасної практики як передумови до перегляду кримінально-процесуальної регламентації затримання особи, підозрюваної у скоєнні злочину / А. Чернова // Право України. – 2010. – № 3. – С. 190-195.

6. Фаринник В. Затримання особи в новому Кримінальному процесуальному кодексі України: окремі питання відповідності міжнародним стандартам і практиці Європейського суду з прав людини / В. Фаринник, Д. Мірковець // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 6. – С. 192-196.

7. Панасюк М. Проблеми застосування заходів забезпечення кримінального провадження до вагітних жінок і жінок, які мають дітей дошкільного віку / М. Панасюк // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 9. – С. 207-210.

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

Бурчин Ю. М.

студентка IV курсу

*науковий керівник: ст. викл. кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Гринишин М. З.

СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ

Аліменти (від латинського *alimentum* – їжа, утримання) – кошти, які в установлених законом випадках один член сім'ї зобов'язаний сплачувати на другого. Підставою для стягнення аліментів завжди є сімейні відносини – шлюб, спорідненість, усиновлення.

Тобто аліменти – це кошти особливого призначення – на їжу, утримання того, на ім'я кого вони стягнуті, а не на того, в користування кого вони передані за рішенням суду.

Актуальність даної теми обумовлена тим що, батьки зобов'язані утримувати своїх дітей не залежно від того, чи знаходяться в шлюбі батьки дитини, розлучені вони або взагалі не перебували в ньому.

Аліменти на дитину стягуються на користь одного з батьків, з яким проживає дитина, є його власністю і повинні використовуватися за цільовим призначенням, тобто саме на утримання дитини. Аліменти є одним із способів виконання батьками обов'язку по утриманню дітей. Згідно ч. 3 ст. 181 СК України за рішенням суду кошти на утримання дитини присуджуються в частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі [1, с. 59].

Останніми змінами в законодавство України запроваджено нові правові механізми, що забезпечують додатковий захист дітей в частині отримання аліментів.

До платників аліментів, що мають заборгованість за останні 6 місяців, передбачена відтепер можливість застосування соціальних робіт.

Соціальними роботами є оплатні суспільно корисні роботи, які виконуються у вільний від роботи чи навчання час. Судом соціальні роботи можуть бути призначені на строк від 120 до 240 годин і відбуваються не більше восьми годин на день. Якщо особа ухиляється від виконання соціальних робіт, вони можуть бути замінені адміністративним арештом із розрахунку одна доба арешту дорівнює п'ятнадцяти годинам соціальних робіт.

Крім цього, у таких випадках злісний неплатник позбавляється права брати участь у вирішенні питання щодо тимчасового виїзду за межі України – без отримання згоди іншого з батьків має право вивезти дитину за кордон. Також у разі такої заборгованості до боржника може бути встановлено тимчасове обмеження у праві керування транспортними засобами, полювання, користування вогнепальною мисливською зброєю та пневматичною зброєю.

Для примусового стягнення аліментів необхідно звертатися до суду з відповідною позовною заявою. Дана категорія справ не є складною і, як правило, розглядається досить швидко в порівнянні з іншими судовими справами. Мати, яка пред'явила позовну заяву про стягнення аліментів на дитину, є не тільки законним представником цієї дитини, а й розпорядником аліментів, стягнутих на дитину. Стягуючи, наприклад, з батька аліменти, суд у рішенні зазначає, що вони стягуються на дитину, але на користь матері дитини, бо малолітня дитина (до 14 років) недієздатна і не має права самостійно одержувати аліменти та розпоряджатися ними [2, с. 34].

Не багато хто знає, що отримання аліментів на дитину не завжди пов'язане з судом. Відповідно до ст. 189 СК України батьки можуть укласти договір про сплату аліментів на дитину, в якому самостійно визначити розмір та строки їх виплати. Такий договір посвідчується

нотаріально та його умови не можуть порушувати права дитини, встановлені законом.

З прийняттям статті 179 СК тепер дитина відповідно до свого віку, стану здоров'я має можливість контролювати використання коштів, які стягнуті на її ім'я (утримання) і, на випадок їх нецільового використання, якщо мати не прислухається до зауваження і пропозиції дитини щодо цільового використання аліментів, а вона (дитина) відповідно до статті 171 СК має на це право і мати повинна її вислухати, дитина має право звернутися до органу опіки та піклування зі скаргою. Орган опіки та піклування повинен вислухати дитину з цього приводу, провести перевірку. У разі нецільового витрачання аліментів платник має звернутися до суду про зменшення розміру аліментів або про внесення частини аліментів на особистий рахунок дитини.

Дитина, якій виповнилося чотирнадцять років, має право безпосередньо брати участь у розпорядженні стягнутих на її утримання аліментів. Це означає, що одержувач аліментів повинен не тільки радитися з неповнолітньою дитиною, як краще використати аліменти, але й залучати її до розподілу цих коштів. Тепер мати не зможе використати аліменти на свої особисті цілі [3, с. 74].

Розмір аліментів індивідуальний і він визначається судом в кожному конкретному випадку з урахуванням таких обставин, як стан здоров'я та матеріальне становище дитини; стан здоров'я та матеріальне становище самого платника аліментів; наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки чи сина; а також інших обставин, що мають важливе значення.

З урахуванням останніх змін мінімальний розмір аліментів збільшено. Відтепер суд не може визначити на дитину розмір аліментів менше ніж 50 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку (до цього було 30 %). Наприклад, у 2018 році на дитину до 6 років мінімальний розмір

аліментів становитиме 746 грн/місяць, на дитину від 6 років – 930 грн/місяць.

Отже, розмір аліментів може бути визначений: в частці від доходу матері, батька дитини або у твердій грошовій сумі. Частка заробітку одного з батьків, яка стягуватиметься як аліменти на дитину, визначається судом. У твердій грошовій сумі аліменти стягуються якщо платник аліментів має мінливий, нерегулярний дохід, або при наявності інших обставин, що мають істотне значення. Визначена судом сума підлягає індексації.

Відповідно до ст. 192 СК України розмір аліментів, визначений за рішенням суду або домовленістю між батьками, може бути змінений [4, с. 52].

Підставами для зміни розміру аліментів є наступні обставини:

1) Зміна матеріального стану платника або одержувача аліментів (наприклад, перехід на іншу більш оплачувану роботу, або навпаки – звільнення з роботи, втрата стабільного джерела доходів).

2) Зміна сімейного стану платника або одержувача аліментів (наприклад, одруження вдруге, народження у новому шлюбі дітей).

3) Інші випадки передбачені Сімейним кодексом України.

Аліменти після 18 років (на повнолітню дитину):

Українським законодавством передбачено випадки, при яких батьки зобов'язані сплачувати аліменти на утримання своїх повнолітніх дітей.

Згідно ст.ст. 198, 199 СК України такий обов'язок виникає в двох випадках:

1) відносно непрацездатних дочки і (або) сина, які потребують матеріальної допомоги, за умови, що батьки можуть таку матеріальну допомогу надавати;

2) якщо повнолітня дитина продовжує навчання і в зв'язку з цим потребує матеріальної допомоги, знову ж таки, за умови, що батьки

можуть надавати таку допомогу (другий випадок – до досягнення двадцяти трьох років) [5, с. 70].

Підсумовуючи, слід звернути увагу на той факт що, в українському законодавстві запроваджено механізм можливості відходу від презумпції рівності часток у спільній власності у разі ухилення одного із подружжя від участі в утриманні дітей.

Суд при вирішенні питання про поділ майна між подружжям має право зменшити частку у спільній сумісній власності того з подружжя, хто ухилявся (ухиляється) від обов'язку утримувати своїх дітей. Іншими словами за допомогою перерозподілу часток між подружжям, на користь того з батьків, хто самостійно здійснює утримання дитини, законодавець дозволяє забезпечити додаткову матеріальну компенсацію такій особі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільно-процесуальний Кодекс України від 23.06.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-41, 42. – Ст. 492.
2. Громадянське процесуальне законодавство. – Коментар. – Москва : «Юридична література», 1991.
3. Коментар до Сімейному кодексу України / під ред. І. М. Кузнєцова. – Москва : БЕК, 1996.
4. Каратиш Р. М. Стягнення аліментів / Р. М. Каратиш. – Москва, 1964.
5. Гришин І. П. Право на аліменти / І. П. Гришин. – Москва : 1988. – 63 с.

Грабовинська І.-М. Ф.

студентка IV курсу

*науковий керівник: викл. кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Неборачок О. І.

ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛКИ З ПРАВ ЛЮДИНИ (ЄСПЛ)

Питання, що виникають при реалізації ст. 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [1] стосовно «права на повагу до приватного життя» є основою різноманітних обговорень та дискусій. При розгляді з наукової точки, саме в даному випадку виникає питання про розмежування права людини в полі обрання де, з ким і як особи можуть вести життя, і внаслідок сфери, яка буде контролюватися і регулюватися державною владою. Більшість громадян, зазвичай, не повинні турбуватися про те, що влада їх покарає, чи у випадку кримінального переслідування, позбавить доступу до правосуддя, але безперечно вони потенційно та безпосередньо пов'язані з будь-якою діяльністю держави. З огляду на розвиток сучасних технологій, способи втручання у приватне життя та відносини особи розширюється та внаслідок цього виникає потреба у моніторингу актуальної судової практики у даній сфері.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Різноманітні аспекти даної теми досить часто та активно розглядались та вивчались вітчизняними, та зарубіжними науковцями, а саме Копейченко А. В., Ільченко С. А., Клімовський С. С., Кучук А. М., Кунцевич М. П., Уоррен С., Страссер М.

Наукова доктрина кожної держави зазначає про різні елементи приватності можливо внаслідок керування особистим конституційним правом. Спроби визначити єдиний перелік критеріїв права на приватність пов'язаний із результатами технічного прогресу, що розширює можливості для самовираження та становлення особи, так й загроз для її приватності. Європейським судом ще не визначено чіткого поняття «приватного

життя», оскільки надається перевага зосередженню на конкретній проблематиці. Кількість випадків, пов'язаних із правом на «приватне» життя (конфіденційність) є невеликою. Дана концепція має тісний зв'язок із іншими питаннями, що передбачаються та підпадають під захист статті 8 Конвенції, наприклад: листування, сімейне життя, житло.

У справі «*Mentes and others v Turkey*» (1997 р.) Суд постановив, що навмисне знищення спецслужбами житла та майна заявників впливає на всю сферу прав людини, що захищаються статтею 8: сімейне життя, приватне життя та житло. Суд постановив, що немає необхідності їх розділяти. Якщо розглядати спробу виділити сферу, яку охороняє стаття 8 ЄКПЛ, то необхідно зазначити, що вона передбачає: право на повагу до «приватного життя», охоплює також повагу до «сімейного» життя, «кореспонденції» та «житла». Розглядаючи поняття «Житло» – це те місце, де люди проживають та судом встановлюється ряд таких запитань: визначення приміщення національним законодавством як житла, наявність права володіння майном, наявність наміру перетворення даного приміщення на місце постійного проживання, наявність у цієї людини будь якого іншого «житла» (справа «*Gillow v UK*» (1986 рік) та «*Buckley v. UK*» (1996 рік)).

Право на повагу до «кореспонденції» – визначається як право спілкуватися з іншими людьми, яке не переривається і не підлягає цензурі, але дане право припиняє свою дію, як тільки лист доходить до адресата. Термін «листування» включає, принаймні, листи та телефонні повідомлення (справа «*Klaass and others v. Germany*» (1978)). При цьому, захист стосується засобів зв'язку, а не їхнього змісту (справа *A. v. France* (1993 рік)). Вимога поваги до приватного життя втрачає свою автентичність, у випадку якщо людина займається соціальною діяльністю («*Freddie v. Austria*» (1994)), оскільки судом встановлено баланс між індивідуальними та суспільними інтересами у сфері «конфіденційності».

Якщо конфіденційна інформація зберігається в державних установах, то існує можливість виникнення спору щодо відмови у наданні доступу до неї. Найбільш показовою щодо цього питання є справа «Gaskin v. UK» (1989 р.), де йдеться про те, що позивач, який з дитинства був під опікою держави, звернувся до місцевої влади з проханням надати доступ до документів, в яких містилась інформація про нього, але міською радою Ліверпуля було надано лише частину відомостей, посилаючись на відсутність законодавчо визначеного порядку розкриття конфіденційних даних про особу. Хоча статтею 8 ЄКПЛ встановлюється позитивний обов'язок держави надавати доступ до подібних матеріалів.

Медицина також одна із важливих сфер, де фіксуються особисті дані, наприклад, ведення інформації в медичних документах (ведення протоколу психічного здоров'я після виписування пацієнта) також є втручанням в приватність, тобто конфіденційне життя особи, проте дане протиріччя може бути виправдано, якщо медичний заклад суворо дотримується режиму конфіденційності, що в свою чергу виключає доступ громадськості, система обліку відповідає законним інтересам лікарні та захищає права пацієнтів [2].

Контактуючи із зовнішнім світом, особа постійно стикається з необхідністю підтвердити свою особу, хоча самоідентифікація з однією групою дає змогу самопротиставлення іншій спільноті й вивільнення з-під її тиску, хоча чим вужче «мале» коло (сім'я, друзі), тим воно більш значуще для індивіда, але одночасно воно обмежує його індивідуальність [3].

У свою чергу відсутність документів, які відповідно до національного законодавства слугують для ідентифікації особи, може становити порушення права на приватність, як це показано у справі «Smirnova v. Russia», де ЄСПЛ констатував, що вилучення у заявниці паспорту з огляду

на розслідування кримінальної справи є порушенням права, гарантованого статтею 8 ЄКПЛ.

Статеве життя особи теж визначається як важливий аспект її особистого життя, хоча держава може вчиняти втручання у приватне життя, якщо такі дії відповідають другому параграфу статті 8, та взагалішому. Суд висловлює думку, що приватне життя охоплює ту сферу, де люде можливість встановлювати різноманітні стосунки, у т.ч. – сексуальні й таким чином, статева ідентифікація підпадає під захист статті 8 [4].

Інтимна сфера сексуального життя людини посідає важливе й особливе місце в її особистому житті, тому втручання у неї повинне бути обґрунтоване й виникати внаслідок появи серйозних причин.

Демократичне суспільство характеризується широтою поглядів і наявністю толерантності. Наслідком сексуальної революції 60-х років ХХ ст. стало трансформування поглядів на сімейне життя та як результат зняття табу щодо сексуальної поведінки [5]. Відтак, сексуальна ідентичність та сексуальна недоторканість ставали предметом розгляду ЄСПЛ. Як приклад, варто навести справу «Söderman v. Sweden», у якій заявниця стверджувала, що держава не виконала свій обов'язок за статтею 8 Конвенції надати їй засоби юридичного захисту проти порушення її вітчимою її особистої недоторканності, коли він намагався таємно зафільмувати її оголеною в їхній ванній кімнаті, коли їй було 14 років. У справі «Christine Goodwin v. UK» заявниця стверджувала, що вона зіткнулася із проблемами та зневагою на роботі в період зміни статі. У неї виникли труднощі зі сплатою внесків на соціальне страхування, оскільки юридично вона все ще вважалася чоловіком, та беззаперечним був її обов'язок сплачувати страхові внески до 65-річного віку. Якщо б її офіційно визнали жінкою, такий обов'язок припинився б у момент досягнення нею 60 років. Заявниця також стверджувала, що збереження за

нею попереднього номеру соціального страхування створювало для її роботодавця можливість встановити те, що раніше вона працювала під іншим ім'ям і з іншою статтю, а це означало б переслідування і приниження її гідності. У вищенаведених справах ЄСПЛ констатував порушення статті 8 ЄКПЛ.

При проведенні аналізу інших випадків, коли ЄСПЛ визнавав порушення права особи на приватність, можна виділити такі випадки:

- 1) обшук особи і її приватного помешкання (*Murray v The United Kingdom, Chappell v. the United Kingdom, Funke v. France*);
- 2) прослуховування телефонних розмов та інші випадки зняття інформації з каналів зв'язку, незалежно від вжитих для цього засобів (*Bykov v. Russia*);
- 3) відмова у видачі дозволу переселенцям на повернення до їх домівок (*Cyprus v. Greece*);
- 4) затримка і перегляд кореспонденції в'язнів (*Campbell and Fell v. the United Kingdom, Voloha v. Ukraine*);
- 5) залишення в силі особливого правового режиму, який допускає втручання у приватне життя осіб (*Schonberger & Durmaz v. Switzerland*);
- 6) невиконання органами державної влади судових рішень, які гарантують охорону від особи, яка агресивно поводить себе (*A v. Croatia*);
- 7) звільнення службовця з посади, з причин, пов'язаних із його приватним життям (*Özpinar v. Turkey*);
- 8) розповсюдження зображень засудженого за згодою поліції (*Toma v. Romania*);
- 9) існування неприємного запаху від звалища відходів, розташованого поруч із місцями позбавлення волі (*Brânduș v. Romania*);
- 10) фотографування новонародженого без попередньої згоди на це батьків або зберігання таких фотографій (*Reklos & Davourlis v. Greece*);

- 11) відсутність механізму, що забезпечує відшкодування шкоди у випадку медичної помилки у лікувальному закладі державної форми власності (*Codarcea v. Romania*);
- 12) безрезультативність процедур отримання доступу до особових справ, створених таємними службами (*Haralambie v. Romania*);
- 13) примусове лікування без згоди особи або проти її етнічних переконань (*Matter v. Slovakia, V.C. v. Slovakia*);
- 14) доступ до персональних даних про особу, в тому числі медичної інформації, без її згоди на це (*I. v. Finland*);
- 15) неможливість видалення власного прізвища особою із списків осіб, що постійно проживають у даній місцевості (*Babylonová v. Slovakia*);
- 16) відмова у продовженні дійсності або видачі посвідчення особи (*M. v. Switzerland*);
- 17) вислання переселенця, який постійно проживав на території держави (*A. A. v. the United Kingdom*) [7].

Таке широке тлумачення дозволяє ЄСПЛ реагувати на нові питання, пов'язані із захистом права на приватне життя, які можуть бути похідними від нових явищ у галузі технології, політики або суспільного життя. Зазначене ще раз підтверджує, що Конвенція є «живим» механізмом для захисту прав кожного [6].

Підсумовуючи вищесказане, варто зробити висновок, що питання «недоторканості приватного життя» повинно співвідноситись як із правами осіб так і правами спільнот. Судом тлумачиться стаття 8 шляхом пояснення того, що дана стаття вводить заборону на необґрунтоване втручання та позитивне зобов'язання забезпечити захист від втручання інших осіб. Також Європейським судом поняття «сімейного життя» та «особистого життя» розглядаються під егідою «приватного життя». У своїх висновка суд зазначає, що термін «приватне життя» є широким поняттям, що охоплює також право на житло, недоторканість кореспонденції, захист

персональних та медичних даних, сексуальну ідентифікацію та орієнтацію, що в себе включає зміну статі й фізичну недоторканність особи. У своїй практиці ЄСПЛ визначив та встановив складові приватного життя: 1) особисте життя (особиста ідентичність); 2) статеве життя; 3) соціально-професійне життя; 4) життя у соціальному середовищі. Поняття приватного життя також охопило сферу сімейного життя, вона в свою чергу, виходячи з практики ЄСПЛ, теж має широке обґрунтування і трактування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 01.06.2010 р. [Електронний ресурс] / Рада Європи ; Конвенція, Міжнародний документ від 04.11.1950. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>

2. Мазур Л. До питання про співвідношення індивідуальної і колективної ідентичності: самоідентифікація індивіда як механізм соціальної пам'яті [Електронний ресурс] / Л. Мазур. – Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua>

3. Зиммель Г. Социальная дифференциация. Социологические и психологические исследования / Г. Зиммель // Избранное ; пер. с нем. – Москва : Юрист, 1996. – Т. 2 : Созерцание жизни. – С. 301-465.

4. Віткаускас Д. Право на повагу до приватного життя відповідно до ст. 8 Європейської Конвенції захисту прав та основних свобод [Електронний ресурс] / Д. Віткаускас // Виступ на міжнародному просвітницькому семінарі «Нові аспекти права на приватність та удосконалення українського законодавства» (Київ, 6-7 жовт. 2003 р.). – Режим доступу : <http://khpg.org/index.php>

5. Качур К. Л. Трансформаційні процеси в сучасній сім'ї: філософсько-антропологічний аналіз : дис. канд. філос. наук : 09.00.04 / К. Л. Качур. – Київ, 2016. – 194 с.

6. Паліюк В. П. Застосування судами загальної юрисдикції України Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у разі «неякісного» законодавства (положення ст. 8 Конвенції щодо права на повагу до приватного і сімейного життя) / В. П. Паліюк // Часопис цивільного і кримінального судочинства. – 2013. – № 1 (16). – С. 73-88.

7. Кунцевич М. П. Критерії допустимості втручання органів державної влади у приватне життя особи у практиці Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] / М. П. Кунцевич // Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу: теоретичні та практичні аспекти : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Полтава, 23 лист. 2017 р.) : у 2 ч. – Полтава : Россва, 2017. – Ч. 1. – С. 59-61. – Режим доступу : <http://pli.nlu.edu.ua>

Зошій Ю. Ю.

студент I курсу кваліфікації магістр з права

*науковий керівник: ст. викл. кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Павлюк Н. М.

СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ТА ЙОГО РОЗВИТОК В УКРАЇНІ

Темп сучасного життя вимагає інновацій у будь-яких галузях. Чималою мірою це торкається й освіти. Згідно із Законом України «Про вищу освіту» потрібно в досить стислі строки впровадити помітну кількість нововведень, одним із яких є впровадження нової парадигми навчання, що заснована на студентоцентризмі, компетентістному підході до структури та виконання освітніх програм, інтеграції сучасних рамок

кваліфікацій, модерній структурі вищої освіти, теперішнього покоління навчальних програм та часткових навчальних дисциплін.

Тобто, повинен абсолютно трансформуватися підхід до навчального процесу, зокрема, потрібно переключатися від передачі знань викладача студенту та пропозицій сучасних курсів і програм до створення навчальних ситуацій, середовищ, просторів, у яких би студенти незалежно продукували структуру своїх знань та організовували особистий досвід і досягали успіху [6]. Таким повинен бути стан сучасного освітнього простору, потрібно зробити все можливе, щоб випускник університету був підготовлений до виходу у глобалізований світ високих компетентностей і глибокої конкуренції.

Для вирішення даної проблематики потрібно вести наукову дискусію з проблем імплементації Закону України «Про вищу освіту», інтеграції сьогоденного законодавства про освіту в європейський освітній простір, вдосконалення юридичної освіти, застосування інтерактивних технологій та сучасних методологічних підходів до вивчення навчальних дисциплін юридичного циклу, впливу рівня наукових досліджень на забезпечення якості навчального процесу [2].

В умовах модернізації системи освіти сформульовано нові стратегічні цілі, тенденції й домінанти оновлення навчання та виховання. У документі «Про Національну доктрину розвитку освіти» провідною метою признано створення умов для особистісного розвитку й творчої самореалізації кожного громадянина України, формування покоління, яке спроможне навчатися протягом життя, продукувати й удосконалювати значущості громадянського суспільства; підтримувати консолідації української нації, інтеграції України в європейський та світовий простір як конкурентноздатної та процвітаючої держави [4].

Правовий освітній простір України зіткнувся із новими викликами, пов'язаними з функціонуванням вищих навчальних закладів і наукових

установ, переміщених із зони проведення антитерористичної операції (16 вищих навчальних закладів і 10 наукових установ), звертають увагу на необхідність посилення уваги органів державної виконавчої влади до питань їх функціонування та вирішення низки нагальних та науково-педагогічних працівників, поселення студентів; перегляд нормативно-правових документів щодо спрощення системи звітності, процедури ліцензування та акредитації переміщених навчальних закладів, врегулювання питань навчання іноземних студентів-переселенців [9].

Щодо реформування та нововведень у сфері юридичної освіти, відмічаємо ряд найнеобхідніших завдань. Перше – це якісна підготовка абітурієнтів, їх професійне спрямування та відбір при вступі у юридичні вищі навчальні заклади. Потрібно звернути увагу на виключення з переліку предметів, за якими проводиться зовнішнє тестування, основ правознавства. Бути юристом може не кожен, тому, найперше, необхідно мінімізувати або взагалі унеможливити входження в юридичну професію випадкових людей. Для цього потрібно розробити тестування, яке б могло визначити стан морально-психологічної та правової свідомості майбутнього фахівця у сфері права.

Ще один напрям даної проблеми – надання абітурієнтам-контрактникам право вступати до юридичних вищих навчальних закладів без вступних іспитів або зовнішніх оцінювань, а конкурсний відбір проводити вже за результатами першого року навчання [8].

Така практика застосовується у вузах європейських країн. Тим більше, що це відповідатиме вимогам чинного законодавства та ставитиме громадян України в однакове положення з іноземними громадянами.

Друге, на чому необхідно зупинитися – це подолання корупції в освіті. За даними соціологічного дослідження фонду «Демократичні ініціативи» за грудень 2014 року, 44,1 % українців вважають, що основною проблемою освіти є корупція у вищих навчальних закладах [6]. Боротьба з

цим передбачає, найперше, включення таких механізмів, як лідерство та політична воля, прозорість й відкритість, підзвітність, громадський контроль і, звичайно ж, мотивація та зацікавленість самих студентів, які хочуть здобути знання.

Третє, на чому необхідно акцентувати увагу – належне фінансування освіти надзвичайно необхідне, щоб рухатись, йти в ногу з часом. Є зрозумілим, що університети, навіть при задекларованій повній автономії, не зможуть забезпечити матеріально-технічну базу, що відповідає вимогам часу.

В даному випадку частково можна розраховувати на допомогу наших зарубіжних партнерів. Візьмемо до прикладу фінансування ініціативи Європейського Союзу «EAT Connect», що означає надання країнам-учасникам європейського партнерства, зокрема, й Україні, великої спроможності широкопasmового інтернету [7]. Це стане підтримкою інтеграції України у віртуальний простір Європейського Союзу та міжнародних наукових спільнот, створить всі можливості для наукової співпраці, а також для проведення спільних наукових досліджень та підвищення мобільності науковців.

Підготовка та прийняття концептуально нового Закону України «Про освіту» створять правові передумови для розширення доступності та підвищення ефективності освіти [3].

Отже, під час розроблення проектів законів у сфері освіти необхідно забезпечити:

- відповідність Конституції України;
- інтегрованість освітнього простору шляхом законодавчого встановлення права студентів змінювати рівень підготовки та перехід на інші спеціалізації без відрахування з вищого навчального закладу;
- обов'язкове проведення перед розробленням кожного законопроекту системного дослідження цільових і зацікавлених груп.

Зважаючи на викладене, для успішного правового забезпечення реформи освіти в Україні потрібно:

1. Верховній Раді України:

1) прискорити розгляд проектів законів з питань освіти та науки;
2) законодавчо закріпити правовий статус внутрішньо переміщених вищих навчальних закладів і наукових установ.

2. Міністерству освіти і науки України:

1) вжити додаткових заходів щодо розширення доступу до освіти, поліпшення її змісту, оновлення державних стандартів, упорядкування обсягів підготовки та перепідготовки кадрів із вищою освітою, надання державної підтримки підготовці фахівців за напрямками, що стимулюють розвиток пріоритетних галузей економіки;

2) прискорити розроблення нормативно-правової бази реформування національної системи освіти відповідно до Закону України «Про вищу освіту»;

3) відповідно до підпункту 5 пункту 2 розділу XV «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про вищу освіту» затвердити особливості ліцензування освітньої діяльності з підготовки фахівців освітньо-професійного ступеня молодшого бакалавра;

4) забезпечити розроблення методології та методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів освітньої діяльності, стандартів вищої освіти, стандартів професійно-технічної освіти з метою підвищення якості освіти та конкурентоспроможності випускників, мобільності здобувачів освіти, доступності переміщення різними освітніми траєкторіями з урахуванням Національної рамки кваліфікацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004.
3. Про освіту : Закон України від 23.03.1996 р. // Відомості Верховної Ради. – 1991. – № 34. – Ст. 451.
4. Про Національну доктрину розвитку освіти [Електронний ресурс] // Указ Президента України від 17.04.2002 р. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua>
5. Інновації як основа змін освітньої практики : інформаційно-методичний збірник / упоряд. Г. О. Сиротенко. – Полтава : ГІОППО, 2005. – 160 с.
6. Квієк М. Університет і держава: вивчення глобальних трансформацій / М. Квієк. – Київ : Таксон, 2009. – 380 с.
7. Модернізація освіти України у контексті євроінтеграційних процесів: історико-педагогічний аспект : монографія / за заг. ред. Н. Г. Сидорчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – 300 с.
8. Сидоренко С. А. Правова освіта та правове виховання : наук.-метод. посіб. для навчальних закладів та викладачів правознавчих дисциплін / С. А. Сидоренко, Т. М. Ткачова, О. В. Карпушина. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2010. – 375 с.
9. Цимбалару А. Д. Моделювання інноваційного освітнього простору загальноосвітнього навчального закладу: наукові підходи [Електронний ресурс] / А. Д. Цимбалару. – Режим доступу : <http://journal.iitta.gov.ua>

Ковалишин О. Я.
студентка V курсу
науковий керівник: к.ю.н., доц.,
доцент кафедри права
Львівського інституту ПраТ «ВНЗ «МАУП»
Пришляк Г. Я.

ПРОБЛЕМА ТЛУМАЧЕННЯ УМОВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО ДОГОВОРУ

Тлумачення права є необхідним та важливим елементом правозастосування.

Адже перш ніж застосовувати ту чи іншу норму права, необхідно з'ясувати її реальний зміст, а бувають випадки, що потрібно і роз'яснити. Отже, тлумачення – це складна та багатоаспектна діяльність різних суб'єктів, яка має інтелектуально-вольовий характер і спрямована на пізнання та пояснення змісту правових норм.

Вивчаючи теорію, не можливо не згадати і про практику, адже вміння юриста правильно тлумачити Конституцію, закони, підзаконні нормативно-правові акти є важливим показником його професіоналізму. Професія юриста потребує хисту якісно тлумачити норми права протягом усієї кар'єри, усього життя. Доречними будуть слова відомого дореволюційного правознавця Є. Васьковського, що юрист, який не вміє тлумачити й застосовувати закони, такий же безпорадний, як і лікар, що не має навичок лікування хворих і призначення ліків.

Проблематичним на сьогоднішній день є питання про тлумачення умов цивільно-правових договорів. Сучасна юридична література мало приділяє цьому питанню уваги, але на наш погляд, воно є дуже важливим. Адже, скажімо, навіть беручи кредит в банку, потрібно укласти з ним договір, і цікаво нам було б знати, які наші права та обов'язки згідно з цим нормативним актом.

Отже, розглядаючи цю проблему, доцільно буде розпочати її з питання нормативно-правового договору, який являється взаємним актом – документом, що містить створені норми права, які встановлюються по взаємній домовленості між правотворчими суб'єктами (результат двосторонньої чи багатосторонньої згоди) з метою врегулювання якого-небудь життєвого випадку, і забезпечується державою.

Одним із видів нормативно-правового акта є цивільно-правовий. Згідно ч. 2 ст. 626 ЦК України договором є домовленість двох або більше сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Також договору притаманні певні ознаки: в договорі виявляється воля не однієї особи (сторони), а двох чи кількох, причому волевиявлення учасників за своїм змістом повинно збігатися і відповідати одне одному; договір – це така спільна дія осіб, яка спрямована на досягнення певних цивільно-правових наслідків: на становлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків. Ця ознака і відрізняє цивільно-правовий договір від інших договірних форм, що використовуються в галузях права (наприклад, трудовий договір).

В конкретному аналізі юридичних явищ слід обов'язково розкривати їх сутність, встановити, зокрема, що розуміється під поняттям «договір» у тому чи іншому випадку.

Отже, договір як юридичний факт належить до правомірних дій, що вчиняються з волі його учасників і спрямовуються на виникнення, припинення чи зміну цивільних прав та обов'язків. Проте роль договору не обмежуються тільки тим, щоб створювати, припиняти чи змінювати правовідносини, а й врегульовувати поведінку сторін у цивільних правовідносинах.

Скажімо, перехід до ринкової економіки, який незабаром здійснить наша держава, і саме функціонування ринкового механізму можливі лише за умов, що основна його діяльність буде на договірних засадах.

При укладанні цивільно-правових договорів, а найчастіше при їх виконанні і вирішенні спорів, пов'язаних з порушенням зобов'язань, виникає потреба у з'ясуванні змісту договору в цілому або окремих його умов, тобто в тлумаченні договору.

В дореволюційні часи російське цивільне законодавство передбачало можливість буквального тлумачення договору, коли його зміст визначався із словесного значення термінів, навіть якщо із всіх обставин було видно, що зміст договору не відповідає справжнім намірам контрагентів. І лише в разі важливого сумніву, викликаного словесним розумінням, законодавство давало право суду з'ясувати зміст договору, виходячи з намірів сторін та їх доброї совісті. На відміну від російського, французьке законодавство встановило головне правило тлумачення договорів – виходячи із загального наміру сторін.

У чинному законодавстві не має відповідної норми права, яка б тлумачила умови цивільно-правового договору, але у практиці застосовують тлумачення змісту правочину, оскільки договір являється одним із його видів. І згідно ч. 1 ст. 213 ЦК України зміст правочину може бути витлумачений стороною (сторонами), отже, при цьому вживається метод буквального тлумачення, який відноситься до тлумачення за обсягом. Тобто, тлумачення цивільно-правового договору має за мету з'ясувати дійсний зміст нормативно-правового акта, що мав на увазі сам законодавець. Результатом тлумачення повинна бути однозначність і повна ясність змісту умов договору. Особливість буквального тлумачення обумовлена його зв'язком із кінцевим результатом з'ясування та роз'яснення змісту, ці два елементи і складають увесь процес тлумачення.

Але, бувають випадки, що після укладання цивільно-правового договору між сторонами виникає спір. У такому випадку, тлумачення здійснюється судом (ч. 2 ст. 213 ЦК України). Цей вид тлумачення називається офіційним, тобто здійснюється компетентними на те суб'єктами – державними органами, посадовими особами та закріплюється в спеціальному акті, що має загальнообов'язковий характер для всіх суб'єктів, які реалізують ці норми.

Офіційне тлумачення за характером і юридичними наслідками може бути нормативним та казуальним. У нашому випадку використовується офіційне казуальне тлумачення, тобто роз'яснюються суб'єктивні права та обов'язки та інші юридичні факти й обставини у конкретній справі. Воно поширює свою дію тільки на конкретну ситуацію, хоча і може враховуватися при вирішенні аналогічних справ. Казуальне тлумачення є обов'язковим для осіб, стосовно яких воно приймається. Казуальне тлумачення може бути судовим та адміністративним. Недодержання нотаріальної форми, якщо відсутні підстави, передбачені ч. 1 ст. 219 ЦК України, тягне за собою недійсність угоди.

Отже, проблема тлумачення умов цивільно-правового договору є актуальною на сьогоднішній час.

Адже скільки договорів укладаються кожного дня в Україні: молоді сім'ї у нашій державі користуються послугами банків, беручи кредити для будівництва житла, укладаються договори купівлі-продажу квартир, набуває популярності договір страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортів, а чіткої і відповідної норми цивільного законодавства, яка б тлумачила зміст цивільно-правових договорів, немає.

Тому правознавцям нашої країни і дослідникам варто звернути увагу на проблематичні питання тлумачення цивільно-правових договорів.

Корпало Н. Р.

студентка IV курсу

*науковий керівник: ст. викл. кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Павлюк Н. М.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

В міжнародному приватному праві розірвання шлюбів займає значне місце. Перш за все це пов'язано з розбіжностями, які є у внутрішньому матеріальному праві різних держав. А також національними та релігійними традиціями, особливостями економіки та побуту і специфікою правового регулювання.

Дану тему досліджували такі дослідники: Кисіль В. І., Довгерт А. С., Мережко О. О., Грабовська О. О., Бурлай О. Є.

У багатьох держав існує принцип свободи розлучення. Але в тих країнах, де на формування права чинився вплив католицької церкви, розлучення заборонені. До таких країн належать Ірландія, Аргентина, Колумбія. У Конституції Ірландії не дозволяється приймати законодавчі акти, які б надавали дозвіл на розлучення. Сімейним законодавством Аргентини та Колумбії розлучення також не передбачене. Право розірвання шлюбу було надано Італії у 1970 році, Португалії у 1976 році, Іспанії у 1981 році [1, с. 254].

В багатьох країнах розірвання шлюбу дозволено, у тому числі за взаємною згодою подружжя (Англія, Бельгія, Данія, Німеччина, Норвегія) [2, с. 273].

Ось приклади законодавства декількох держав, яке дозволяє розірвання шлюбу на чітко встановлених підставах.

Закон Італії про розлучення 1970 року передбачає такі підстави для розірвання шлюбу як: засудження одного з подружжя до серйозного кримінального покарання, окреме проживання не менше п'яти років на

умовах сепарації, нездатність до шлюбного життя, отримання одним із подружжя розлучення за кордоном [2, с. 273].

Закон Франції 1975 року встановив можливість розірвання шлюбу за взаємною згодою подружжя, а також на таких легальних підставах як винна поведінка одного з подружжя у розладі шлюбного життя, тобто подружня зрада, жорстоке поводження, засудження до кримінального покарання [2, с. 273].

В Англії відповідно до закону 1971 року розлучення можливе за взаємною згодою після дворічної сепарації [2, с. 273].

У Німеччині відповідно до закону 1976 року передбачено можливість розірвання шлюбу за умови кінцевого і непоправного розладу шлюбного життя [2, с. 273].

У Швейцарії, Мексиці та деяких штатах США розлучення дозволене без зазначення будь-яких підстав [2, с. 273].

У державах із мусульманською правовою системою розлучення проводиться за рішенням суду переважно з ініціативи чоловіка (повнолітнього, повністю дієздатного), і тільки іноді за взаємною згодою подружжя. Хоч останнім часом у Єгипті, Лівані, державах Південно-Східної Азії, де проживають мусульманські громади, право звертатися до суду за розлученням надано тільки дружині [1, с. 256].

Підставами для звернення до суду в мусульманських державах є: *хвороба чи фізичні вади подружжя; тривала (1-2 роки) відсутність чоловіка без достатніх підстав, що заподіює моральну шкоду дружині; конфлікт між подружжям чи заподіяння одним з них моральної шкоди іншому*. Специфічними підставами для звернення до суду з вимогою про розлучення в окремих державах із мусульманською правовою системою може бути: *укладення чоловіком нового шлюбу без дозволу суду; нездатність чоловіка належно утримувати всіх дружин (Ємен)* [1, с. 257].

Особливістю припинення шлюбу за ініціативою чоловіка є його право тричі давати розлучення дружині. Причому перші два розлучення можуть не припиняти шлюбних відносин, якщо протягом певного терміну чоловік повертає дружину. Але якщо навіть за перших двох розлучень сплив цей строк і шлюб припинено, подружжя має право знов узяти шлюб між собою, не поновлюючи шлюбного договору. Третє розлучення остаточно припиняє шлюб у його правовому розумінні [1, с. 257]

Розірвання шлюбу за взаємною згодою осіб у мусульманських правових системах може відбуватись у договірній формі. Суттєвою умовою такого договору є матеріальне відшкодування дружиною чоловікові грошової суми, яка еквівалентна вартості шлюбного подарунка чоловіка [1, с. 257].

Згідно зі статтею 63 Закону України «Про міжнародне приватне право» припинення шлюбу та правові наслідки припинення шлюбу визначається правом, яке діє на цей час щодо правових наслідків шлюбу [3].

У ч. 1 ст. 60 Закону України «Про міжнародне приватне право» зазначено, що правові наслідки шлюбу визначаються спільним особистим законом подружжя, а за його відсутності – правом держави, у якій подружжя мало останнє спільне місце проживання, за умови, що хоча б один з подружжя все ще має місце проживання у цій державі, а за відсутності такого – правом, з яким обидва з подружжя мають найбільш тісний зв'язок іншим чином [3].

У ч. 2 ст. 60 Закону України «Про міжнародне приватне право» вказано, що подружжя, яке не має спільного особистого закону, може обирати право, що буде застосовуватися до правових наслідків шлюбу, якщо подружжя не має спільного місця проживання або якщо особистий

закон жодного з них не збігається з правом держави їхнього спільного місця проживання [3].

Частина третя цієї статті обмежує такий вибір права лише правом особистого закону одного з подружжя без застосування частини другої статті 16 цього Закону. Угода про вибір права припиняється, якщо особистий закон подружжя стає спільним [3].

В міжнародно-правовому регулюванні щодо припинення шлюбу, важливу роль відіграє Гаазька Конвенція про визнання розлучень та рішень про роздільне проживання подружжя 1970 року. Дана Конвенція застосовується тільки щодо законних рішень про припинення шлюбу, прийнятих у результаті судового чи іншого провадження, а також щодо встановлення режиму роздільного проживання подружжя. Конвенція містить систему колізійного регулювання [4, с. 271].

У міжнародному приватному праві постає проблема (не) визнання іноземних розлучень, у зв'язку з чим виникає проблема «шкунтильгаючих» правовідносин. Вони виникають при застосуванні територіальної прив'язки, коли іноземне подружжя прагне визнання свого розлучення за своїм національним законодавством, а останнє його не визнає на основі публічного правопорядку, або на основі власних норм про визнання іноземних розлучень, в яких зазначені певні умови [2, с. 276].

У підсумку проведеного дослідження ми прийшли до таких висновків. Проблема розлучень полягає у застосуванні колізійного регулювання будь-яких відносин, які виникають у даній сфері та у міжнародному приватному праві загалом.

Тому дане питання не буде вирішене ще на протязі довгого часу, у зв'язку з багатьма розбіжностями внутрішнього матеріального права, релігійними традиціями і звичаями, а також іншими особливостями різних держав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фединак Г. С. Міжнародне приватне право : підручник / Г. С. Фединак, Л. С. Фединак. – 4-те вид., переробл. і доповн. – Київ : Атіка, 2009. – 500 с.
2. Міжнародне приватне право : навч. посіб. / за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 368 с.
3. Про міжнародне приватне право : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.
4. Міжнародне приватне право : підручник / В. П. Жушман, І. А. Шумійло. – Харків : Право, 2015. – 319 с.

Марків Л. Л.

студент IV курсу

*науковий керівник: викл. кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Неборачок О. І.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ ТА ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ

Актуальність даної теми на жаль, торкається більшої половини українських сімей. Аналізуючи це питання стає зрозуміло, що на роботу за кордон українці їдуть не від хорошого життя.

За кордон у 2017 році виїхало мільйон українців. За даними компаній, які працевлаштовують за кордоном, серед мігрантів удвічі зросла частка студентів та людей старшого віку. Найбільше громадян України перебувають на заробітках в Польщі, Чехії, Угорщині, Італії та Німеччині.

Статистика свідчить про те, що найбільше українських громадян прямують до Польщі (36 %) та Росії (25 %). При цьому 77 % заробітчан їдуть на сезонну роботу, а 15 % на постійну. Здебільшого люди їдуть працювати на будівництво (43 %) та сезонні польові роботи (23 %), а

також виконувати домашні роботи (10 %). Також 90 % українців влаштовуються на роботу, що не потребує спеціальної кваліфікації. Часто людям за короткий термін доводиться опанувати новий фах. Наразі в середньому 100 тисяч українців щомісяця стають трудовими мігрантами, зазначає міністр закордонних справ Павло Клімкін. Десятки автобусів до ЄС щодня відправляються із автовокзалів Києва, а найбільше – із західних областей. Їдуть чоловіки, жінки, сімейні пари, студенти. Збільшилася кількість людей після 50 років, які хочуть працювати, адже розуміють, що вони є опорою для своїх сімей, повідомила менеджер компанії з працевлаштування за кордом [8].

Сьогодні третина українців своє краще майбутнє пов'язує із переїздом до іншої країни. Ще два роки тому ця цифра була майже наполовину меншою. При цьому шанси успішно працевлаштуватися тоді були вищими. За даними аналітиків Міжнародного кадрового порталу HeadHunter, в Україні почався кадровий голод. Тож усе більше українських компаній заманюють фахівців більшими зарплатами. За останній рік додали в середньому 10 %. Аналітики прогнозують, що 2018 року це зростання буде ще більшим [8].

Конституція України проголошує: «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Також ст. 25 Конституції України передбачає: «Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами» [1].

Наразі за кордоном консульське забезпечення захисту прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб України здійснює Департамент консульської служби Міністерства закордонних справ України. Найбільш розповсюдженими проблемами, з якими стикаються неурегульовані мігранти, що працюють без офіційного дозволу, є відмова

роботодавців виплатити зарплатню, письмово скласти трудовий договір, заниження обіцяної винагороди, понаднормова праця, шантаж, відбирання документів. У таких ситуаціях юристи радять: якщо хтось наважується взятися за роботу, не підписуючи контракту, то має подбати про «збирання доказів» своєї праці. Це можуть бути sms, листи, фото, – все, що може довести, що саме ця людина працювала для конкретного працедавця в конкретний період [8].

Сьогодні для України питання гарантованості прав її громадян, які працюють за кордоном, набуває надзвичайної актуальності, адже держава, яка не дбає про своїх громадян, ні в якому разі не може бути визнана правовою, соціальною та демократичною. Приведення свого законодавства у відповідність до міжнародних стандартів є тим критерієм, за яким оцінюється можливість України посісти гідне місце серед інших країн. Зважаючи на європейську спрямованість, звичайно, українське законодавство зокрема, й у сфері захисту прав трудящих-мігрантів, повинно відповідати, в першу чергу, європейським стандартам прав людини. Важливість даної проблеми підтверджується багатьма міжнародно-правовими актами, прийнятими на регіональному рівні, численним конференціями, розробками відповідних концепцій.

В основі міжнародного законодавства про права людини лежить «Загальна декларація прав людини», головна мета якої – домогтися визнання всіма державами прав людини і, відповідно, ввести принципи прав людини в національні конституції і закони всіх держав [3].

Права трудящих-мігрантів також гарантують такі міжнародно-правові акти: Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р.; Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4.11.1950 р.; Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р.; Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16.12.1966 р.; Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих та членів їхніх сімей

від 18.12.1990 р.; Конвенція про працівників-мігрантів (переглянута 1949 р.) № 97; Конвенція про зловживання в галузі міграції і про забезпечення працівникам-мігрантам рівних можливостей і рівного ставлення № 143 від 24.06.1975 р.; Рекомендація щодо працівників-мігрантів № 151 від 24.06.1975 р.

Щодо трудових правовідносин з іноземним елементом варто зазначити, що міждержавна міграція працівників, тимчасові відрядження за кордон, виконання робіт на фіксованих морських устаткуваннях із видобування корисних копалин, переміщення працівників транспорту територіями різних держав, виконання представницьких функцій, зайняття підприємницькою діяльністю в інших державах привели до необхідності врегулювати трудові відносини з «іноземним елементом». Останній у цивільних відносинах виявляється в:

1) їх суб'єктивному складі (наприклад, громадянин України працює за трудовим контрактом за кордоном);

2) об'єкті (скажімо, працівник авіакомпанії укладає з цією компанією договір про працю за кордоном);

3) юридичному факті (приміром, праця за кордоном як юридичний факт може бути оцінена з позицій законодавства різних держав, зокрема під час визначення пільг, обчислення стажу тощо).

Трудові відносини поділяються на індивідуальні (які складаються між наймачем та працівником) і колективні (між наймачем та працівниками з приводу укладення й виконання колективних договорів). Джерелами регулювання трудових відносин з «іноземним елементом» є: національне законодавство; міжнародні акти; звичаєве право, судова практика, правова наука; трудові договори (контракти), колективні договори; інші угоди [9].

Національним законодавством виступають трудові кодекси, які є основним джерелом регулювання відносин у багатьох державах. Вони включають як матеріально-правові норми, спрямовані на регулювання

вказаних відносин (Кодекс праці Франції), так і колізійні (Трудовий кодекс Болгарії). У трудових кодексах може міститися вказівка на застосування їх положень до трудових відносин саме з «іноземним елементом» (польський Кодекс праці, Трудовий кодекс Угорщини) [9].

Розглядаючи питання праці українських громадян за кордоном і іноземців в Україні, відповідно до Конституції України, кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст. 43). Для реалізації цього принципу громадяни України мають право, зокрема, укласти трудові договори з іноземними наймачами як на території України, так і за кордоном, а також з українськими наймачами для праці за кордоном, а іноземці мають право працювати на території України на українських підприємствах, установах, організаціях або займатися іншою трудовою діяльністю у відповідності із законодавством України [1].

Для визначення права, яке буде регулювати подібні трудові відносини у КЗпП в ст. 8 закріплена норма про те, що трудові відносини громадян України, які працюють за її межами, а також трудові відносини іноземних громадян, регулюються законодавством держави, в якій здійснюється працевлаштування (наймання) працівника, і міжнародними договорами України [2].

Таким чином, для українських громадян, які працюють за кордоном з іноземним наймачем вітчизняне колізійне право встановлює прив'язку до права країни працевлаштування. Це означає, що трудові відносини українських громадян за кордоном залежать від політики іноземної держави у сфері працевлаштування іноземців (допуск іноземців на ринки праці, заснування квот, встановлення відповідальності тощо), і регулюються відповідно до міжнародних договорів про працевлаштування, трудового законодавства конкретної країни, статуту відповідного підприємства, колективного і індивідуального трудових договорів, і інших

локальних нормативних актів. Від них залежать у тому числі права і обов'язки у сфері праці українських громадян, їх правовий статус у трудових відносинах як іноземців у певній країні. Українське матеріальне право в даних питаннях не компетентне. Відповідно, у випадку працевлаштування українських громадян з іноземними наймачами на території України за загальним правилом ст. 8 КЗпП буде діяти українське право [2].

Наявність договорів України з Республікою Польщею складає договірно-правову базу між Україною та РП, яка налічує 129 чинних міжнародних договори та регулює переважну більшість напрямків українсько-польської співпраці, а також забезпечує належний розвиток двостороннього співробітництва на рівні стратегічного партнерства.

Базовим документом українсько-польського співробітництва є Договір між Україною і Республікою Польща про добросусідство, дружні відносини і співробітництво, укладений 18 травня 1992 року. Серед ключових двосторонніх документів можна виділити наступні: Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про пункти пропуску через державний кордон 18.05.1992 р.; Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про взаємне заохочення та захист інвестицій 12.01.1993 р.; Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах 24.05.1993 р.; Угода між Урядом України та Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі охорони навколишнього середовища 24.01.1994 р.; Угода між Урядом України і Урядом Республіки Польща про співробітництво в галузі культури, науки і освіти 20.05.1997 р.; Угода між КМУ та Урядом Республіки Польща про економічне співробітництво 04.03.2005 р.; Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про правила місцевого прикордонного руху

28.03.2008 р.; Угода між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення 18.05.2012 р.

Важливою складовою українсько-польської договірної-правової бази є двосторонні домовленості між суб'єктами адміністративно-територіального устрою України та Республіки Польща, яких загалом налічується понад 470.

Для подальшого розвитку стратегічного партнерства між Україною та Республікою Польща важливе значення має подальше розширення та вдосконалення існуючої договірної-правової бази. На сьогодні ведеться активна робота щодо підготовки двосторонніх документів у сфері торговельно-економічного та енергетичного співробітництва, прикордонної співпраці, транспорту, екології, культурно-гуманітарного співробітництва, молодіжної політики та військово-технічної співпраці тощо [10].

Існує безліч міжнародних договорів укладених з іншими державами. Одним з таких є «Договір між Україною і Республікою Польщею про добросусідство, дружні відносини і співробітництво», в якому йдеться: «Україна і Республіка Польща, які надалі іменуються Сторонами, поважаючи цілі та принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй, Заключного Акта Наради з безпеки і співробітництва в Європі, Паризької Хартії для нової Європи, а також інших документів з питань європейського співробітництва, підтверджуючи повагу до прав людини і основних свобод, принципів демократії і справедливості, прагнучи зробити внесок у будівництво справедливого і мирного європейського ладу, що спирається на загально-європейські норми і механізми в галузі безпеки, високо оцінюючи значення дружніх українсько-польських відносин для досягнення європейської солідарності. Усвідомлюючи свою спільну відповідальність за мир, безпеку, взаєморозуміння і співробітництво в Центральній Європі і на європейському континенті в цілому, будучи

переконаними, що позитивні складові частини багатої історії українсько-польських відносин сприятимуть розширенню співробітництва між братніми народами, враховуючи, що на території обох Сторін українці і поляки, які проживають там з давніх часів, роблять суттєвий внесок у розвиток культур обох народів, а також Європи в цілому, усвідомлюючи, що із створенням незалежної української держави і відновленням повної політичної незалежності польською державою українсько-польські відносини вступають у якісно новий період, висловлюючи задоволення встановленням між ними дипломатичних відносин».

Як бачимо, відносини України з Польщею тісно пов'язані та врегульовані. Такі відносини є з багатьма іншими державами також.

Підсумовуючи вище сказане варто зазначити, що основними причинами виїзду Українців за кордон є:

- тяжка економічна ситуація в країні;
- низькооплачуваність роботи;
- проблеми з робочими місцями;
- нестабільна політична ситуація;
- нема можливостей повністю себе реалізувати.

Правове регулювання трудової діяльності українських працівників за кордоном є недосконалим, а механізми ефективної реалізації правових норм, що регулюють працю трудівників-мігрантів знаходяться на стадії розробки, тому для України доцільно орієнтуватися на світовий досвід у цій сфері, ратифікувавши відповідні міжнародно-правові акти. Захисту прав громадян, що працюють за кордоном, також сприятиме підвищення правової культури населення. Знання своїх прав, шляхів їхнього захисту, надасть громадянам можливості впевненіше почуватися на території чужої країни та звертатися за захистом своїх прав.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року, в редакції від 30.09.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради. – 1971. – Дод. до № 50. – Ст. 375.
3. Загальна Декларація Прав Людини від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>
4. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4.11.1950 р. – Конвенцію ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.97 р.
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 р. – Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII від 19.10.73 р.
6. Міжнародна конвенція про захист прав всіх трудящих та членів їхніх сімей від 18.12.1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_203
7. Конвенція про працівників-мігрантів (переглянута 1949 р.) № 97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>
8. Права громадян України за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrinform.ua>
9. Трудові відносини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.br.com.ua>
10. Договірно-правова база між Україною та Польщею [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://poland.mfa.gov.ua/ua/ukraine-pl/legal-acts>

Пилипів І. Т.

студентка IV курсу

*науковий керівник: ст. викл. кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Гринишин М. З.

ОДНОСТАТЕВІ ШЛЮБИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ

З 2016 року Україна увійшла до складу Європейського Союзу. Однією з умов вступу було проведення правових реформ, які привели б вітчизняне право до європейського рівня. На жаль, однією з актуальних проблем сьогодення було і залишається питання щодо врегулювання одностатевих шлюбів на законодавчому рівні та зміна ставлення українського народу щодо цього. Вперше поняття шлюбу запропонував римський юрист Модестін, який вказував, що шлюб – це союз чоловіка та дружини, спільність усього життя, єднання Божого та людського права [5, с. 129].

В дореволюційній літературі це поняття трактував такий вчений як Загоровський О. І. він зазначав, що шлюбом є внормований правом довічний статевий союз чоловіка та жінки [3, с. 56].

У законодавстві поняття шлюбу надається в статті 21 Сімейного Кодексу України, яка визначає поняття шлюбу як сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органах державної реєстрації актів цивільного стану. Отже, можна навести певні ознаки даного поняття: це сімейний союз; поєднує осіб протилежної статі; має формальну ознаку – реєстрацію у державному органі [2, с. 8].

Незважаючи на традиційність цього визначення, дане поняття потребує внесення певних змін через те, що воно порушує права і свободи людини і громадянина відповідно до Конституції України, яка зазначає у статті 23, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших

людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [1, с. 9].

У 21 країні світу на сьогоднішній день уже легалізовані одностатеві шлюби. Прихильники одностатевих шлюбів вважають, що реєстрація – це юридична дія, яка не повинна залежати від релігійних норм, а право та закон повинні слідувати за потребами суспільства. Противники, у свою чергу, заявляють, що таке визнання призведе до зміни принципів цивільного законодавства (повинні бути змінені слова такі як: «чоловік» і «дружина» на «чоловік1» і «чоловік2», «дружина1» і «дружина2», «батько» і «матір» – «батько1» і «батько2», «матір1» і «матір2»), що ускладнить цивільні та сімейні правовідносини.

Але це не єдина причина, чому законодавець не врегулює це питання на законодавчому рівні. Головною підставою для цього є менталітет, світогляд, релігія українського народу.

Дана проблема вперше отримала своє розголошення 14 вересня 2015 року, коли на сайті Президента України з'явилася петиція про підтримку шлюбу між людьми однієї статі. Автор запропонував внести зміни до законодавства, що регулюють шлюбні правовідносини. На наступний день після опублікування вищезазначеної петиції її підписали сорок осіб. Відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, яка передбачена до 2020 року, Кабінет Міністрів України до другого кварталу 2017 року повинен розробити та подати на читання до Верховної Ради України (далі ВРУ) законопроект про легалізацію одностатевих шлюбів.

У проекті будуть міститися положення, які регулюватимуть майнові та немайнові права осіб, зокрема, правоволодіння та отримання майна у спадок, утримання одного партнера іншим, а також конституційне право не давати свідчення проти свого партнера. Дані положення будуть вносити зміни до Конституції України, Сімейного Кодексу України, Цивільного Кодексу України, Кримінального процесуального Кодексу України,

Цивільного процесуального Кодексу України та інших нормативно-правових актів, які регулюють сімейні відносини.

Також до даного законопроекту потрібно в нести такі положення, що регулюють відносини щодо усиновлення та виховання дітей одностатевими парами. В Європі дане питання врегульовується окремими нормативними актами.

Так у січні 2008 року Європейський суд з прав людини наголосив, що одностатеві шлюби не можуть бути причиною відмови в усиновленні. Всі країни, що входять до Ради Європи зобов'язані виконувати це рішення. З цього випливає те, що громадяни таких країн, незалежно від їх орієнтації, сімейного стану можуть подавати запити про усиновлення.

В. Магун здійснив дослідження ціннісних орієнтацій населення України в порівнянні з жителями європейських та виявив величезні відмінності цінностей між ними [4, с. 22].

В той час, коли у розвинених правових країнах світу вирішується питання щодо того чи є правомірним поняття шлюбу, як союзу між чоловіком та жінкою, в Україні переважає дискримінація одностатевих стосунків. Через це законодавець мусить врегулювати це на законодавчому рівні, щоб підвищити правосвідомість українського народу, встановивши жорсткі санкції за дискримінацію, приниження, гоніння сексуальних меншин.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – № 30. – Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – № 25. – Ст. 135.

3. Лобашова О. Є. Особливості ціннісних орієнтацій подружжя залежно від типу шлюбу / О. Є. Лобашова // Вісник психології і соціальної педагогіки. – 2010. – № 3.

4. Магун В. Життєві цінності населення України: порівняння з 23 іншими європейськими країнами. Ст. перша / В. С. Магун, М. Г. Руднєв // Вестн. обществен. мысли: Дані. Аналіз. Дискусії.– 2007. – № 3. – С. 21-34.

5. Орач Є. М. Основи римського приватного права : навч. посіб. / Є. М. Орач, Б. Й. Тищик.– Львів : Ред.-вид. відділ Львів. ун-ту, 2000. – 238 с.

Пірус О. М.

студентка IV курсу

*науковий керівник: ст. викл. кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Гринишин М. З.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

В умовах розбудови соціально-орієнтованої економіки, де найбільш ефективним та потенційним фактором виробництва є людський капітал, а основною метою функціонування економіки стає повноцінний розвиток людського суспільства. Все більшого значення набуває питання захисту здоров'я і життя людини, підтримання умов нормальної життєдіяльності. На жаль, в Україні соціальній складовій економічного розвитку приділяється недостатньо уваги, що призводить до зниження життєвого рівня населення та уповільнення темпів економічного зростання. Ефективним рішенням цієї проблеми може стати повноцінна система страхування життя, яке дасть змогу захистити особу або її родину від економічної дестабілізації внаслідок смерті страхувальника та створить підґрунтя для повноцінної життєдіяльності кожної людини. Проте для досягнення максимальної ефективності від реалізації цього страхового

продукту необхідно провести його комплексне дослідження, визначити заходи для поширення страхування життя для пересічних громадян.

Страхування життя, в першу чергу, пов'язане з необхідністю захисту інтересів, що лежать у сфері життя і смерті особи, що страхується (страхувальника). Види:

1) Ризикове страхування. З двох основних видів страхування (ризикового і накопичувального) перший вибирають ті, хто вважає за краще укласти страховий договір на певний термін, оскільки побоюються померти або втратити працездатність. Якщо за цей час страхувальник помирає (чи настає інший страховий випадок), то страхову виплату отримують бенефіціари, тобто, особи, вказані в страховому договорі. Це дуже зручно у тому випадку, коли глава сім'ї, наприклад, бере кредит у банку на купівлю квартири.

Якщо з ним щось трапляється, просто кажучи, настає страховий випадок, усі фінансові зобов'язання перед банком бере на себе страхова компанія. Якщо страхувальник доживає до закінчення терміну дії договору, гроші автоматично переходять страховій компанії. Вартість такого полісу коливається в районі 400-600 гривень на рік.

2) Накопичувальне страхування. При накопичувальному страхуванні, договір укладається на 10-20 років, впродовж усього часу страхувальник зобов'язаний перераховувати страховикові певну суму грошей. Після закінчення терміну дії договору він отримує не лише усі накопичені кошти, але і інвестиційний дохід. В Україні була зафіксована максимальна ставка інвестиційного доходу у 18 %, а державою забезпечується її мінімальний розмір – 4 %.

Розмір страхових премій (сума щорічного платежу) може залежати від статі страхувальника, його віку, стану здоров'я тощо. Саме тому не варто дивуватися, якщо страховик попросить вас заповнити медичну карту або пройти медичний огляд. Якщо клієнт страхової компанії не відповідає

індивідуальним вимогам страхувальника, йому можуть або відмовити в страхуванні, або запропонувати нестандартний чи дорожчий варіант.

У страхових компаніях враховують абсолютно все: професію, хобі, вік, наявність хронічних захворювань, сімейний стан. Так, життя тих, хто постійно пов'язаний з ризиком через професійну діяльність (водії, дресирувальники, журналісти тощо), страхується набагато дорожче. Цій категорії страхувальників доведеться заплатити за страховий поліс не менше 201 грн в місяць, в той час, як вчителя або продавця в магазині одягу за аналогічну страховку попросять заплатити не більше 125 грн.

Як би дивно це не звучало, але про страхування життя і здоров'я багато жителів України навіть і не знають, адже серед населення проводиться недостатня роз'яснювальна робота, мало реклами і цікавих пропозицій. Якщо ж проявити ініціативу і спробувати вивчити це питання самостійно, то можна несподівано зіткнутися з певними складнощами. По-перше, приблизно в 7 випадках з 10, подзвонивши по телефону страховій компанії, вам відповідь робить, який при спілкуванні із співробітниками страховика «в живу» стикається з небажанням утримувати і зацікавлювати потенційних клієнтів. Нерідко складно навіть отримати відповідь на чітко поставлене питання. При такому відношенні до людей і при загальному небажанні українців вивчати цю сферу, говорити про масове страхування життя громадян країни не доводиться. Ніхто не бажає думати про свою смерть, а страховики не поспішають проводити роз'яснювальну роботу, пояснюючи необхідність створення гарантій для себе і своїх близьких. Здебільшого основний упор робиться на продаж полісів накопичувального страхування, адже тут клієнтові можна представити наочну статистику виплат і зацікавити його десятками мільйонів гривень, запланованими до виплати. Для порівняння: за полісами ризикового страхування в рік українцям виплачується лише декілька мільйонів.

Сьогодні в Україні створена Державна комісія з регулювання ринків

фінансових послуг України, основним завданням якої є контроль над діяльністю страхових компаній. Окрім іншого, права страхувальників захищені і на законодавчому рівні. Їх регламентує Закон України «Про страхування». Так і вибір страховиків надзвичайно великий, адже отримати страховку сьогодні можна навіть в українському представництві відомого іноземного страховика, що має відмінну репутацію багаторічного досвіду чесної праці. Проте, як відомо, у «страху очі великі» і поки що він сильніший, ніж раціональність населення. Країну не можна вважати стабільною і благонадійною державою, поки в ній немає цивілізованого страхування. Саме воно відрізняє розвинене і свідоме суспільство від того, яке відкладає гроші «під матрац».

До того ж цивілізоване страхування має дві безперечні переваги: накопичувальне страхування здатне забезпечувати стабільний, причому, дуже непоганий доход. Якщо людина доживає до закінчення терміну дії договору (а таких більшість), то отримує досить непогану надбавку до пенсії, яку потім може витратити на власний розсуд. Це саме той пенсіонер, який подорожує по всьому світу, а велику частину його капіталу складає саме виплата за договором накопичувального страхування. Якщо ж трапляється так, що страхувальник помирає раніше терміну закінчення дії договору, його близьким виплачується уся страховка повністю. І частенько ця сума значно більше тієї, чим витратив на страховку загиблій. При загибелі або втраті дієздатності годувальника його близькі будуть повністю захищені фінансово, адже від страхової компанії вони отримують непогану матеріальну підтримку.

Сучасне страхування цілком в змозі забезпечити українцям гідну старість і допомогу в найскладніших життєвих ситуаціях. Проте, експерти єдині в думці, що ще багато треба зробити для його розвитку і подальшого вдосконалення, а у свідомості населення сформувати стійку і надійну модель національного страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
2. Кодекс законів про працю України // Відомості Верховної Ради України. – 1971. – Дод. до № 50. – Ст. 375.
3. Про зайнятість населення : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 24. – Ст. 243.
4. Про страхування : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
5. Базилевич В. Д. Страхова справа / В. Д. Базилевич. – Київ : Знання, КОО, 2002. – 203 с.

Сливар М. М.

студентка V курсу

*науковий керівник: ст. викл. кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Гулій А. М.

ЦЕРКОВНО-ПРАВОВІ НОРМИ – ВНУТРІШНІ ПРАВИЛА ЦЕРКОВНОЇ СПІЛЬНОТИ

Церковне право виникло завдяки появі і поширення у світі християнської релігії, яка об'єднала своїх послідовників в особливу інституцію – Церкву. Саме поняття «Церква» носить винятковий характер, оскільки йдеться про релігійну інституцію, яка повністю відрізняється від решти суспільних упорядкувань, і проникла в свідомість та в життя народів одночасно з появою християнства.

Дохристиянська епоха не знала ані релігії, відокремленої від національності, ані релігійної спільноти, яка би різнилася від держави. Скільки було народів, стільки ж існувало і релігій [4, с. 211].

Первісні держави на Сході носили характер теократій: воля національних богів керувала всім громадським життям народу, диктувала

устами жреців закони, вирішувала питання про право і неправу. Таким чином, релігійне і політичне життя того часу спиралося на одні і ті самі засади, релігія і право становили одне і те ж саме.

Стародавній Рим створив, на противагу східним теократіям, світську, чисто правову державу, в якій релігія була вже не панівним, а підлеглим складником, підпорядкованим державним інтересам і цілям.

Рим, підкоряючи народи, підкоряв і їхніх богів, яким у часи імперії, тобто в епоху появи та розширення у світі християнства, надавав місце в своєму пантеоні, як і підкореним народам – право римського громадянства. Тому визнавалося за необхідне приносити місцевим (тобто римським) богам жертви і звершувати інші релігійні обряди. Відповідно до такої емансипації громадянського порядку від релігійного в римській державі християнство звільняється від вузьких форм національності і державності. В Християнстві Бог перестає бути національним божеством, держава не поглинає як раніше, всієї особи і всього духовного життя людини, а навпаки, в новій релігії окремі особи черпають такі ідеї, погляди і почуття, в силу яких вони усвідомлюють себе вже братами по вірі, дітьми одного спільного Отця Небесного.

В Біблії право постає як порядок, що керує усією сукупністю людських стосунків і забезпечує можливості для кожної особи [1]. Для Старого Завіту право окреслене терміном «мішпат», пов'язане із зовнішнім приписом, що впливає із Божественного закону. Фактично «мішпат» – це Божественне право, яке стало правом Ізраїля і виходить за межі особистого культу. Право в його біблійному розумінні нерозривно пов'язане з поняттям суду і соціальної справедливості. В Новому Заповіті акцент в розумінні права переноситься із соціального на моральне, в кінцевому результаті право спирається тільки на любов. Це пов'язано з меншою гостротою проблем соціальної справедливості в ранньохристиянській громаді [3, с. 344].

На перший погляд видається, що спочатку між християнами не існувало суспільного життя, з'єднаного правовими формами, все базувалося на любові, свободі та інших моральних чеснотах. Але досить скоро суспільне життя християн набуло форми правового існування. Так, Апостол Павло говорить: «На сором вам кажу: невже немає серед вас ні одного розумного, який міг би розсудити справи між братами своїми?» [1]. І в багатьох інших місцях в Апостольських посланнях мова йде про потребу в утворенні зовнішнього суспільного порядку. Таким чином, історично відкривається основа, на якій спирається потреба у залученні Церкви до правового порядку.

Церква Христова за походженням, метою і своїми засобами, за умовами свого зовнішнього існування, відмінна від інших людських, політичних або громадських інституцій. Церква в своєму реальному бутті є безпосередньо божественна інституція віх істот, що вірують в Христа Спасителя.

Щоб церковна спільнота, як стверджує Ципін В. А., могла зберігати твердий і правильний порядок, щоб мета, яка нею досягається, і засоби, якими вона володіє, не були віддані на розсуд одній, або багатьом особам, для того, щоб внутрішні і зовнішні стосунки не визначались лише якимись випадками, а найвища мета Церкви, як інституції – оберігати і поширювати християнське вчення, звершувати таїнства і богослужіння і керувати релігійно-моральним життям своїх членів, досягалась безперешкодно, тому для цього необхідна тверда зовнішня дисципліна, незалежна від особистої сваволі. Однак, крім релігійних заповідей і моральності, необхідні також правові норми, якими би забезпечувався правильний внутрішній лад і зовнішні стосунки Церкви із світом. Таким чином, право належить не до сутності Церкви, як божественної інституції, а до тієї зовнішньої спільноти, в якій Церква є зовнішнім релігійним

об'єднанням з встановленим у ньому порядком, який постійно розвивається [5, с. 325].

Церква, як зовнішня спільнота, живе особливим життям, і наглядаючи за потребами церковного життя, розвиває самостійне законодавство повністю відмінне від публічного і приватного права. Тільки тут, у цій новій спільноті, її стосунки з іншими суспільними об'єднаннями, релігійного чи політичного характеру і витворили церковне право.

В церковному праві не всі норми володіють однаковим характером і не однією якістю визначається їхня належність до церковно-правової сфери. Церква за своєю природою, є моральне об'єднання, звідси і її право більше ніж всяке інше, проникнуте моральними засадами.

Межа між моральністю і правом в церкві, лежить не там, де закінчується сфера морального примусу, а там, де починається зовнішній видимий лад і устрій церковного життя. Тому суспільно-церковним правам і обов'язкам притаманний більш юридичний характер, ніж власне церковним.

Від моралі право відрізняється переважно суспільним характером, в той час як мораль, не позбавлена суспільного змісту, несе все ж таки в основному індивідуальний характер. Ще одна важлива відмінність права від моралі полягає в тому, що в його компетенцію входять, головним чином, зовнішні дії, вчинки людей, а не їх внутрішні мотиви, і нарешті, правовим нормам властивий обов'язковий і навіть примусовий характер, який забезпечується використанням санкцій до порушників цих норм.

Стосунки між членами «церковного тіла» регулюються не тільки внутрішніми мотивами людей і моральними заповідями, але і загальнообов'язковими нормами, порушення яких тягне за собою використання санкцій, хоча і особливого характеру, які не збігаються з санкціями, що їх передбачає державне право.

Церковному праву, як і всякому іншому, притаманний примус, в тому розумінні, що воно підноситься над особистою волею, діє на неї з необхідності. Церква не може примушувати фізично, як це робить для виконання своїх законів держава. Але існування законів примусу в Церкві не суперечить християнському вченню про свободу волі, бо хто визнає себе членом Церкви, той тим самим виявляє волю і приймає на себе обов'язок підкорятися її законам і зберігати існуючий в ній порядок. Немає й не може бути жодного примусу до вступу в Церкву, але хто вже належить до неї, той конче підпорядковується її законам, оскільки вони спираються на божественну волю і поставлені умовами, при дотриманні яких і можливе для окремих осіб досягнення мети, яка відкривається для них в церковній інституції. Таким чином, примусова сила церковно-юридичних норм походить не з простої необхідності церковного порядку, а із становища окремих осіб в цьому порядку. Він існує не сам для себе, не для Церкви, як цілого, а для того, для чого існує і сама Церква, тобто щоб надати окремим її членам, за яких пролита кров Боголюдини, можливість досягнення ними релігійної мети. Звідси очевидно, що в церковному праві, на відміну від світського, моменти зовнішнього примусу і внутрішньої особистої свободи повністю збігаються.

Таким чином, як ми бачимо, Церква входить в царину права з двох сторін: як зовнішнє суспільство, що має своє впорядкування і встановлений лад, який підтримується для досягнення найвищої мети християнства; тому що вона, як видима спільнота, живе і розвивається в тій зовнішній царині, в тих земних умовах, в яких існують і інші політичні, релігійні і суспільні об'єднання, отже вона не може не вступати з ними у стосунки, які повинні регулюватися певним порядком.

Звідси випливає і необхідність права в Церкві, – воно являє собою сукупність всіх норм або законів, якими керується її життя і стосунки з іншими інституціями. Іншими словами, церковне право являє той

зовнішній, необхідний і незалежний від особистої волі порядок, який повинен в об'єктивному розумінні панувати в релігійному об'єднанні, утвореному для досягнення мети Християнства. В розумінні ж суб'єктивному, воно є сукупність різних прав і обов'язків, які належать членам Церкви, відповідно до того стану, який вони посідають в цьому об'єднанні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту. – Українське біблійне товариство, 1992.
2. Кураев А. Православие и право: Церковь в светском государстве / А. Кураев. – Изд. Сретинского монастыря, 1997. – 64 с.
3. Новий Завіт Господа нашого Ісуса Христа. – Київ : Вид. Екзарха всієї України, митрополита Київського і Галицького, 1988. – 532 с.
4. Релігієзнавство / за ред. С. А. Бублика. – Київ : Юрінком Інтер, 1998. – 410 с.
5. Цыпин В. А. Церковное право / В. А. Цыпин. – Москва : Круглый стол по религиозному образованию в русской православной церкви, 1996. – 442 с.

Смоляк Х. Б.

студентка III курсу

*науковий керівник: ст. викл. кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Марунин І. В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗАСУДЖЕНОГО

Особистість – складне і багатогранне поняття, вивчення якого входить у завдання різних наук: філософії, педагогіки, психології, соціології, права та ін. Дослідженням особистості займається і виконавча психологія.

Чи можна вважати особистістю злочинця? Більшість юристів вважають, що так. Це відповідає законодавству і знайшло переконливе підтвердження в роботах багатьох авторів.

Злочинець (обвинувачений, підсудний, засуджений) – це людина, яка вчинила злочин.

Злочинці слабо контролюють свою поведінку, імпульсивні, схильні до ризику, прагнуть реалізувати свої потреби у що б то не стало, нехтують правовими нормами, морально-етичними правилами, часто не відчують страху перед покаранням.

Виконавча психологія розробляє і активно впроваджує в процес перевиховання засуджених численні методи, вибір яких залежить від характеру вчиненого злочину, режиму та умов відбування покарання, психофізіологічних властивостей особистості. Перерахуємо найважливіші з них:

1) метод вивчення матеріалів особової справи засудженого та інших документів (наприклад, щоденника, листування та ін.);

2) метод бесіди (допиту) – отримання від засудженого відомостей про його життєвий шлях, особистісної позиції і установках, відношенні до скоєного злочину та ін.;

3) метод об'єктивного і включеного спостереження (одержання відомостей, що безпосередньо проявляються засудженим особистісних якостях в умовах режиму ізоляційних умов, їх аналіз);

4) метод аналізу медичних даних (результатів фізичного та психотерапевтичного обстеження засудженого);

5) метод аналізу впливу різних заходів впливу на засудженого з метою його перевиховання і діагностика його особистих змін;

6) метод аналізу динаміки розвитку особистості під впливом різних засобів виховного впливу;

7) метод незалежних характеристик, що дозволяють вивчити характерологічні особливості особистості за матеріалами, отриманими з різних джерел, для цілеспрямованого впливу на неї.

Зазначений перелік не є вичерпним. У процесі індивідуально-виховної роботи з засудженими можуть застосовуватися й інші ефективні способи психологічного впливу на його особу (метод переконання, метод регулювання психологічних спілкувань, метод передачі інформації, метод навіювання і т.д.) [2, с. 153-155].

Психологія засудженого в чому визначається його ставленням до кримінального покарання, властивостями особистості, віковими особливостями, кількістю судимостей і т.п. На його психіку впливають:

- а) порушення соціальних зв'язків (з рідними, близькими, товаришами по службі та ін.);
- б) обстановка вимушеного неробства;
- в) обмеження можливостей для задоволення потреб;
- г) збереглися подекуди ритуали зустрічі новачків, перевірка їх обізнаності про злочинні звичаях, термінології та ін.

Знаходження в установі виконання покарань (особливо в перший час) супроводжується великими психологічними навантаженнями. Після прибуття засудженого в ізоляційні умови за нього починається боротьба. Адміністрація і ув'язнені-активісти намагаються допомогти йому обрати правильний шлях, а негативно налаштовані засуджені прагнуть залучити новачка в свої ряди [4, с. 70].

На психіку засудженого серйозно впливають вид колонії з огорожею з колючого дроту, системою охорони, суворі умови режиму утримання, обов'язкова участь у суспільно корисній праці, суворі заходи відповідальності, знижена норма харчування і специфічна одяг.

Одноманітність, монотонність та інші негативні сторони життя засуджених викликають стан апатії (байдужність до усього, байдужість,

відсутність пізнавальної діяльності). Позбавлення волі може сковувати на деякий час розумову діяльність у вперше засуджених і, навпаки, активізувати особливу витонченість думки у неодноразово судимих. У міру того як людина звикає до умов життя в колонії, відновлює перервані соціальні зв'язки, його психіка поступово стабілізується, врівноважується, образи, гострі переживання вщухають, змінюються тверезою оцінкою подій минулого й сьогодення.

Режим уособлює кару, частково позбавляє засудженого матеріальних і духовних благ. Категоричність вимог, що пред'являються адміністрацією ізоляційних умов, постійна звітність засудженого за свої дії і вчинки породжують напруженість і конфліктність. Проте режим виховує і позитивні поведінкові звички. Він організовує, спрямовує і коригує спосіб життя засудженого. Систематично повторювані заходи з розпорядку дня поступово переходять у потребу, формують характер, поведінку, шанобливе ставлення до законів, звичку дотримуватися їх. У той же час внутрішній розпорядок позбавляє засудженого індивідуальності, відучує від прийняття самостійних рішень.

На психологію засудженого певний вплив має суспільно корисна праця, в процесі якої він усвідомлює себе як особистість, як член суспільства. Завдяки праці формуються колективістські звички та інтереси, що звужують, а згодом повністю витісняють егоїстичні риси особистості. Праця виховує робочу гордість, ощадливість, серйозне ставлення до зароблених грошей, змушує поважати працю інших людей. Правильно організовані працю і навчання в місцях позбавлення волі формують у засудженого спеціальні знання, вміння і навички [3, с. 36-37].

У засуджених, які у виконавчих колоніях, виникають певні психічні стани: стресу, очікування, надії, тривоги, туги, депресії та ін. Наприклад, багато неповнолітніх злочинців, перебуваючи в ув'язненні, відчувають стресові стани. Проведені дослідження показали, що у неповнолітніх

засуджених стрес викликаний самим фактом засудження, умовами відбування покарання, боязню втратити своє престижне становище. Стресовий стан не проходить по мірі адаптації до засудження, хоча сама адаптація займає всього кілька днів. Таким чином, підтверджується висновок світової пенітенціарної педагогіки про те, що будь-яка установа виконання покарань не здатна перевиховати неповнолітнього злочинця. Постійний контакт з особами, які скоїли більш тяжкі злочини, перебування в замкнутому середовищі в поєднанні зі стресом збільшують вірогідність ще більшої десоціалізації і рецидиву.

Стан очікування виникає перед відправкою в установу виконання покарань, умовно-достроковим звільненням, звільненням по відбудування терміну покарання, перед побаченням з рідними. У цьому стані засуджений може відчувати почуття страху, боязні, тривоги, нетерпіння і т.д. Відомі випадки, коли почуття нетерпіння штовхало засудженого на здійснення втечі з установи виконання покарань.

Надія на краще майбутнє властива багатьом засудженим (надія на амністію, умовно-дострокове звільнення, на перехід в колонію-поселення та ін.). На противагу надії окремі засуджені відчують безнадійність і приреченість. Особливу тривогу викликає у деяких засуджених реадаптація до життя на волі (побутова невлаштованість, відсутність житла, настороженість рідних, близьких і т.д.).

Таким чином, психічні процеси, психічні стани і психічні властивості особистості індивідуально проявляються і в психології особистості, і в діяльності засудженого [1, с. 155].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бедь В. В. Пенітенціарна психологія / В. В. Бедь // Юридична психологія : навч. посіб. – Львів : «Новий Світ-2002». – С. 153-163.

2. Бедь В. В. Юридична психологія : навч. посіб. / В. В. Бедь. – Львів : «Новий Світ – 2002». – С. 153-163.

3. Марчук А. І. Практичні питання реалізації вторинної класифікації засуджених до позбавлення волі / А. І. Марчук // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 4. – С. 36-39.

4. Федоришин Г. М. Місце пенітенціарної психології у системі наукового знання / Галина Федоришин // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ : ВДВ ЦІТ, 2011. – Вип. 16. – Ч. 1. – С. 68-80.

Хміль М.-М. В.

студентка IV курсу

*науковий керівник: ст. викл. кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Павлюк Н. М.

ГАРАНТІЇ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ

Кожен громадянин в Україні наділений певним обсягом прав, свобод і обов'язків, які забезпечують йому належний рівень життєдіяльності, реалізуючи їх. Усі люди мають рівні права і свободи та є рівними перед законом, вони гарантуються законодавством, є непорушними і не можуть бути скасовані. На сьогодні виступає також важливим право власності, зокрема і на землю. Так, як земля виступає основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави, то це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону та потребує його гарантування.

Дослідженню інституту права власності на землю в Україні приділялася значна увага науковцями, серед яких вагомий внесок у науку внесли В. І. Семчик, В. І. Андрейцев, О. О. Погрібний, А. П. Гетьман, В. К. Гуревський, Ю. С. Шемшученко, Н. І. Титова, В. З. Янчук, М. В. Шульга, В. М. Єрмоленко, І. І. Каракаш, М. Я. Ващишин, А. В. Луня-

ченко, В. В. Носік, В. П. Яніцький, Ю. В. Шевцова, О. В. Єлісеєва та інші вчені.

Нормативно-правовими актами українського законодавства чітко передбачено поняття, види прав власності на землю, суб'єктів, які можуть набувати ці права та на яких підставах. Передбачено також засоби врегулювання та процес забезпечення гарантій прав на землю.

Відповідно до ст. 13 Конституції України, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону.

Власність зобов'язує. Власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству.

Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом.

Статтею 14 Конституції України зазначено, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави.

Право власності на землю гарантується. Це право набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону [1].

Цивільним кодексом України визначено 3 форми власності та суб'єктів, яким притаманна та чи інша форма. Згідно ч. 1 ст. 325 ЦК України суб'єктами права приватної власності є фізичні та юридичні особи, ч. 2. ст. 326 ЦК України від імені та в інтересах держави Україна

право власності здійснюють відповідно органи державної влади, ч. 2, ст. 327 ЦК України управління майном, що є у комунальній власності, здійснюють безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування [3].

У земельному законодавстві термін «гарантія» застосовується щодо забезпечення прав на володіння, користування та розпорядження землею всіх без винятку суб'єктів, які є учасниками земельних правовідносин.

Гарантії прав на землю передбачені розділом V Земельного кодексу України. Умовно їх можна поділити на три різновиди: гарантії захисту прав на землю; гарантії, пов'язані з відшкодуванням збитків власникам землі та землекористувачам; гарантії, пов'язані з розв'язанням земельних спорів [5].

Захист суб'єктивного права на землю – це захист правомочностей (деяких або взятих разом) та інтересів власника земельної ділянки чи землекористувача. Право на захист становить надану уповноваженій особі можливість застосувати заходи правоохоронного характеру для відновлення її порушеного чи оспорюваного права. Сутність права на захист полягає у можливості його володільця самому вчиняти юридично значущі активні дії. Воно має конституційну природу та існує у межах відносин держави суб'єкта [6].

Згідно ст. 152 ЗК України держава забезпечує громадянам та юридичним особам рівні умови захисту прав власності на землю. Власник земельної ділянки або землекористувач може вимагати усунення будь-яких порушень його прав на землю, навіть якщо ці порушення не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою, і відшкодування завданих збитків.

Захист прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки здійснюється шляхом:

- а) визнання прав;

б) відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, і запобігання вчиненню дій, що порушують права або створюють небезпеку порушення прав;

в) визнання угоди недійсною;

г) визнання недійсними рішень органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування;

г) відшкодування заподіяних збитків;

д) застосування інших, передбачених законом, способів.

Гарантії права власності на земельну ділянку визначено у ст. 153 ЗК України, де вказано, що власник не може бути позбавлений права власності на земельну ділянку, крім випадків, передбачених цим Кодексом та іншими законами України. У випадках, передбачених ЗК України та іншими законами України, допускається викуп земельної ділянки. При цьому власникові земельної ділянки відшкодовується її вартість. Колишній власник земельної ділянки, яка викуплена для суспільних потреб, має право звернутися до суду з позовом про визнання недійсним чи розірвання договору викупу земельної ділянки та відшкодування збитків, пов'язаних з викупом, якщо після викупу земельної ділянки буде встановлено, що земельна ділянка використовується не для суспільних потреб [2].

Відшкодування збитків власникам земельних ділянок і землекористувачам є важливою гарантією захисту прав власників і землекористувачів. Збитки власникам земельних ділянок і землекористувачам відшкодовують особи, які їх заподіяли, добровільно або у судовому порядку.

Заподіяні збитки можуть бути результатом правомірних чи неправомірних (протиправних) дій органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, інших органів, а також громадян і юридичних осіб. Відшкодування їх – важливий захід правової відповідальності особи за вчинені нею земельні правопорушення, тобто за її неправомірні дії. При

заподіянні земельно-правових збитків правомірними діями особи відшкодування їх є самостійною гарантією реалізації земельних прав суб'єктів [6].

У ст. 156 ЗК України передбачено підстави відшкодування збитки власникам землі та землекористувачам. Зокрема, власникам землі та землекористувачам відшкодовуються збитки, заподіяні внаслідок:

а) вилучення (викупу) сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для потреб, не пов'язаних із сільськогосподарським і лісгосподарським виробництвом;

б) тимчасового зайняття сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників для інших видів використання;

в) встановлення обмежень щодо використання земельних ділянок;

г) погіршення якості ґрунтового покриву та інших корисних властивостей сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників;

ґ) приведення сільськогосподарських угідь, лісових земель та чагарників у непридатний для використання стан;

д) неодержання доходів за час тимчасового невикористання земельної ділянки.

Коло суб'єктів, на яких закон покладає обов'язок відшкодувати збитки власникам землі та землекористувачам, визначає ст. 157 ЗК України. Згідно з цією нормою земельно-правові збитки відшкодовують органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, які використовують земельні ділянки, а також органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування, громадяни та юридичні особи, діяльність яких обмежує права власників і землекористувачів або погіршує якість земель, розташованих у зоні їх впливу, в тому числі внаслідок хімічного і радіоактивного забруднення території, засмічення промисловими, побутовими та іншими відходами і стічними водами.

Особливості відшкодування збитків, заподіяних власникам землі та землекористувачам внаслідок створення чи зміни меж природних заповідників, біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних парків, зоологічних парків, визначаються Законом України «Про природно-заповідний фонд України».

Порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі і землекористувачам встановлюється Кабінетом Міністрів України [2].

Ще одним важливим способом забезпечення земельних прав суб'єктів є вирішення земельних спорів компетентними органами у встановленому порядку.

Земельні спори – це спори, що виникають між фізичними чи юридичними особами з приводу володіння, користування чи розпорядження земельною ділянкою, яка перебуває у них на праві власності чи користування, і які вирішують виключно суди, органи місцевого самоврядування та органи виконавчої влади з питань земельних ресурсів. Крім того, земельні спори – це особливий вид правовідносин щодо розв'язання конфлікту, який виникає у зв'язку з порушенням прав і законних інтересів власників земельних ділянок, землекористувачів, у тому числі й орендарів земельних ділянок та інших суб'єктів земельних правовідносин.

Земельні спори неоднорідні за своїм складом. Серед сукупності земельних спорів самостійне місце займають спори:

- з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності;
- щодо розмежування територій сіл, селищ, міст, районів та областей;
- що виникають внаслідок незгоди власників землі або землекористувачів з рішенням органів державної влади з питань земельних ресурсів чи органів місцевого самоврядування;

- з приводу оренди земельних ділянок.

Враховуючи зміст, суб'єктів спору та інші підстави, їх можна класифікувати на окремі групи. Зокрема, за суб'єктним складом: спори, що виникають між громадянами, юридичними особами, територіальними громадами, адміністративно-територіальними одиницями, між громадянами і юридичними особами, спори за участю державних та інших органів, яких наділено повноваженнями щодо вирішення земельних спорів [6].

Згідно ст. 158 ЗК України земельні спори вирішуються судами, органами місцевого самоврядування та центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин.

Виключно судом вирішуються земельні спори з приводу володіння, користування і розпорядження земельними ділянками, що перебувають у власності громадян і юридичних осіб, а також спори щодо розмежування територій сіл, селищ, міст, районів та областей.

Органи місцевого самоврядування вирішують земельні спори у межах населених пунктів щодо меж земельних ділянок, що перебувають у власності і користуванні громадян, та дотримання громадянами правил добросусідства, а також спори щодо розмежування меж районів у містах.

Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, вирішує земельні спори щодо меж земельних ділянок за межами населених пунктів, розташування обмежень у використанні земель та земельних сервітутів.

У разі незгоди власників землі або землекористувачів з рішенням органів місцевого самоврядування, центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, спір вирішується судом [2].

Ст. 159 ЗК України визначає, що Земельні спори розглядаються центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у

сфері земельних відносин, та органами місцевого самоврядування на підставі заяви однієї із сторін у тижневий строк з дня подання заяви.

Земельні спори розглядаються за участю зацікавлених сторін, які повинні бути завчасно повідомлені про час і місце розгляду спору. У разі відсутності однієї із сторін при першому вирішенні питання і відсутності офіційної згоди на розгляд питання розгляд спору переноситься. Повторне відкладання розгляду спору може мати місце лише з поважних причин.

Відсутність однієї із сторін без поважних причин при повторному розгляді земельного спору не зупиняє його розгляд і прийняття рішення.

У рішенні органу місцевого самоврядування або центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, визначається порядок його виконання.

Рішення передається сторонам у триденний строк з дня його прийняття [2].

Ст. 160 ЗК України передбачено, що Сторони, які беруть участь у земельному спорі, мають право знайомитися з матеріалами щодо цього спору, робити з них виписки, брати участь у розгляді земельного спору, подавати документи та інші докази, порушувати клопотання, давати усні і письмові пояснення, заперечувати проти клопотань та доказів іншої сторони, одержувати копію рішення щодо земельного спору і, у разі незгоди з цим рішенням, оскаржувати його.

Заключним етапом вирішення земельного спору є виконання рішення повноважних органів. Відповідно до ст. 161 ЗК України рішення центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин, органів місцевого самоврядування вступає в силу з моменту його прийняття. Оскарження зазначених рішень у суді призупиняє їх виконання.

Виконання рішення щодо земельних спорів здійснюється органом, який прийняв це рішення.

Виконання рішення не звільняє порушника від відшкодування збитків або втрат сільськогосподарського та лісгосподарського виробництва внаслідок порушення земельного законодавства.

Виконання рішення щодо земельних спорів може бути призупинено або його термін може бути продовжений вищестоящим органом або судом [2].

Таким чином, у земельному законодавстві термін «гарантія» застосовується щодо забезпечення прав на володіння, користування та розпорядження землею всіх без винятку суб'єктів, які є учасниками земельних правовідносин.

Гарантії прав на землю передбачені розділом V Земельного кодексу України. Умовно їх можна поділити на три різновиди: гарантії захисту прав на землю; гарантії, пов'язані з відшкодуванням збитків власникам землі та землекористувачам; гарантії, пов'язані з розв'язанням земельних спорів.

Провівши аналіз законодавства, яке встановлює та надає гарантії прав на землю, то можна зробити висновок, що на законодавчому рівні забезпечено їх високий рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>

2. Земельний кодекс від 25.10.2001 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua>

3. Цивільний кодекс від 16.01.2003 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>

4. Про охорону земель [Електронний ресурс] : Закон України від 19.06.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 349. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua>

5. Шульга М. В. Земельне право України [Електронний ресурс] / М. В. Шульга. – Режим доступу : <http://uristinfo.net/agropravo/110-shulga-zemelne-pravo-ukrayini>.

6. Корнєєв Ю. В. Земельне право України [Електронний ресурс] / Ю. В. Корнєєв. – Режим доступу : <http://pidruchniki.com>

Хрущ І. В.

студентка IV курсу

*науковий керівник: ст. викл. кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Гринишин М. З.

ПРАВО НА МАТЕРИНСТВО ТА БАТЬКІВСТВО

Набрання чинності новим Сімейним Кодексом України стало одночасно і результатом певних соціальних змін, що мали місце за останні роки в нашому суспільстві, і підставою подальшого розвитку правового регулювання сімейних відносин. Роки чинності нових законодавчих норм демонструють позитивні, рушійні зміни, і водночас – величезні проблеми, що виникли в практиці регулювання сімейних відносин в сучасних умовах.

Право на материнство, батьківство є природним правом жінки (чоловіка), воно має бути забезпечене примусовою силою держави. Від визначення правової природи вказаних прав буде залежати, способами якої саме галузі буде здійснюватися захист цих прав. Природа права на материнство та батьківство на сьогодні є мало дослідженим питанням.

Вперше на законодавчому рівні Сімейний кодекс України закріпив праводружини та чоловіка на материнство та батьківство. На перший погляд, здається, що вище означена проблема є вирішеною – право на материнство, батьківство повинно охоронятися нормами Сімейного

Кодексу України, але проти цього існують багато заперечень. Аналіз змісту вказаних прав та їх особливостей дозволить з'ясувати їх правову природу.

На думку ряду вчених-юристів таких як В. П. Мироненко [1, с. 186], А. М. Нечаєва [2, с. 104], «материнство – це стан жінки, яка має дитину». Цей стан виникає у момент народження дитини і припиняється з її загибеллю або смертю самої матері. Це визначення не можна вважати задовільним, оскільки за медичним трактуванням жінка стає матір'ю з моменту зачаття та до моменту пологів теж потребують захисту з боку законодавства [3, с. 7].

Проте у навчальній літературі останнім часом зустрічається визначення материнства як забезпеченої законом можливості жінки здійснювати репродуктивну функцію – народжувати дітей, утримувати та виховувати.

Можливість жінки мати чи не мати дитину частіше за все забезпечується її власною волею та станом її здоров'я. Законодавче ж забезпечення вказаної можливості не впливає на можливість мати дитину. Я вважаю, у цьому визначенні змішані поняття «право на материнство» та «материнство». Але на мій погляд, поняття материнство має дещо інший характер, ніж право на материнство. Воно включає в себе і фізіологічний стан жінки під час вагітності, і її соціальне становище.

Отже, материнство – це фізіологічний та соціальний стан жінки з моменту зачаття або (застосування репродуктивних технологій) до смерті дитини або смерті самої матері.

Батьківство в праві визначається як факт походження дитини від певного чоловіка, юридично посвідчений записом про народження дитини в актах державних органів РАЦС. Відмінності в реалізації правах чоловіка та дружини зумовлюються фізіологічними особливостями жінки та чоловіка та соціальним станом жінки-матері. Але, слід зауважити, що

батьківство не обмежується юридично посвідченим записом в органах РАЦС про народження. Із змісту статей 49 та 50 СК України випливає, що батьківство визнається з моменту зачаття і є соціальним станом чоловіка, оскільки він має певні права та обов'язки в той час, коли його дружина є вагітною [4, с. 15].

Слід визначити, що специфіка права на материнство та право на батьківство полягає в тому, що вказані права важко здійснити самотійно, а по-друге оскільки посадові і службові особи не є суб'єктами сімейних правовідносин, то вони і не можуть бути зобов'язаними особами у вказаних правовідносинах.

Здійснюючи право на материнство та батьківство, батьки мають право на захист своїх особистих немайнових прав від протиправних посягань інших осіб способами, встановленими главою 3 ЦК і статтею 18 СК України, а також іншими способами відповідно до змісту цього права, способу його порушення та наслідків, що їх спричинило це порушення [5, с. 7; 4, с. 7].

Право на батьківство знаходиться у тісному зв'язку з правом на материнство і також складається з трьох правомочностей. Ці правомочності полягають у тих самих можливостях, які має жінка-мати, але з певними особливостями. Так, чоловік так само, як і дружина, має право вирішувати, мати чи не мати йому дитину, вимагати від кожного певної поведінки, яка б не перешкоджала здійсненню його права на батьківство, а також можливість захисту своїх батьківських прав у суді.

Розглядаючи права на материнство та батьківство у подружжя, необхідно звернути увагу на те, що, відповідно до статті 54 СК України, усі найважливіші питання життя сім'ї мають вирішуватися подружжям спільно, на засадах рівності. Це означає, що дружина і чоловік, здійснюючи своє право на материнство та батьківство, обмежені відповідним правом один одного, тобто, по-перше, питання, мати чи не

мати дитину, повинно вирішуватися ними спільно, а по-друге, дії, спрямовані на здійснення кожним з них своєї репродуктивної функції, мають здійснюватися ними щодо один одного, а не щодо сторонніх осіб.

Право на материнство, батьківство є природнім правом жінки та чоловіка. У своїй переважній більшості природні права людини, такі як право на життя, здоров'я, ім'я, честь, гідність тощо, виникають з моменту її народження. Але цього не можна сказати про право на материнство, батьківство, оскільки з моменту народження людина ще не здатна зачати, виносити, народити та виховувати дитину і навіть вирішити питання про те, мати її чи не мати. Отже, можна стверджувати, що підставою виникнення права на материнство, батьківство є факт досягнення жінкою чи чоловіком статевої зрілості. Статева зрілість не стосується соціальних факторів, зокрема здатності виховувати дитину і матеріальної спроможності утримувати її, а є природним станом людини і настає у кожної особи при досягненні певного віку. Саме з цього віку і виникає право на материнство, батьківство у повному обсязі.

Таким чином, право на материнство, батьківство можна визначити як особисте немайнове право, яке виникає з приводу здійснення жінкою та чоловіком їх репродуктивної функції з моменту досягнення ними статевої зрілості та є забезпеченими законом можливостями самостійно вирішувати питання, мати чи не мати дитину, вимагати від усіх та кожного поведінки, яка сприятиме здійсненню цього права, звертатися за захистом своїх прав від протиправних посягань інших осіб способами, встановленими чинним законодавством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мироненко В. Охорона сім'ї, материнства, дитинства – основа удосконалення шлюбно-сімейного законодавства України / В. Мироненко // Українське право. – 1998. – № 1. – С. 186.

2. Нечаева А. М. Семья как самостоятельный объект правовой охраны / А. М. Нечаева // Государство и право. – 1996. – № 12. – С. 104.

3. Вороненко Ю. В. Медичне право в системі права України / Ю. В. Вороненко, Я. Ф. Радиш // Український медичний часопис. – 2006. – № 5 (55). – С. 25-67.

4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.

5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.

Худзін А. В.

студентка IV курсу

Національного університету «Львівська політехніка»

*науковий керівник: ст. викл. кафедри права
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»*

Павлюк Н. М.

ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР В УКРАЇНІ: ЙОГО МІСЦЕ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

Україна вже протягом тривалого часу переймає західний досвід практично зі всіх питань, тож питання шлюбних відносин не виняток. Необхідність складання шлюбного договору диктується нестільки недовірою подружжя одне до одного, скільки бажанням при можливому розірванні шлюбу не шукати істини в судах і не виставляти подробиці особистого життя на загальний огляд. Однак цікавим залишається те, що інститут шлюбного договору існує в Україні ще з 1992 року, проте широких обертів він не набув одразу, а лише зараз набуває популярності застосування такого договору у практичній діяльності.

Можливість укладення шлюбного контракту в Україні існує з 1992 р. (в Кодексі про шлюб та сім'ю України, який втратив чинність у 2010 році), яка в подальшому була закріплена Сімейним кодексом у Главі 10 «Шлюбний договір» [1].

Шлюбний договір – це цивільний правочин, що базується на домовленості наречених або подружжя відносно встановлення майнових прав та обов'язків подружжя на період існування та припинення шлюбу.

В силу менталітету більшість громадян вважають шлюбний контракт проявом недовіри і не знаходять об'єктивних причин його укладення, а тому так і не знають, для чого він власне і потрібен.

Серед країн Західної Європи поділ спільного майна між чоловіком та дружиною є звичайною практикою, адже в європейських країнах подружжя часто укладають такі договори, щоб у разі розірвання шлюбу не виникало зайвих проблем при поділі майна.

Якщо ж брати вітчизняну систему законодавства яка регулює відповідного роду відносини то воно передбачає, що все те, що набуто чоловіком та дружиною у шлюбі, є їх спільною власністю. Звідси можна зробити висновок, що все нажите у шлюбі є спільним починаючи від найменших дрібниць закінчуючи будинком, квартирою, автомобілем тощо. Така система сприяє близькості подружжя, тому що вона вимагає співробітництва і взаємної довіри в управлінні активами сім'ї. Якщо ж брати статистику в Україні, то шлюбний договір тут укладається вкрай рідко. Однією з найбільш поширеною причиною укладення шлюбного договору в Україні є нерівність партнерів в статусі та в матеріальній спроможності [2].

Якщо порівнювати, наприклад, із США, де наявність шлюбного контракту сприймається як невід'ємна частиною подружніх відносин, то в Україні визначене лише те коло питань між подружжям, які зачіпають відносини в якихось конкретних галузях, наприклад, фінансів, грошових зобов'язань, майна, користування майном тощо. Ніякі особисті стосунки не можуть бути врегульовані шлюбним договором, наприклад такі як, виконання «подружнього обов'язку», розвитку розумових здібностей

одного з подружжя, підтримки тіла в спортивній формі, поваги, любові тощо.

Відповідно до СК України до умов які можна включити до шлюбного договору є:

- що і кому буде належати на праві власності;
- режим спільного майна;
- режим майна, подарованого на весілля;
- що і кому дістанеться у випадку розірвання шлюбу;
- долю подарунків, подарованих один одному під час сімейного життя;
- порядок несення витрат, внесок кожного в сімейний бюджет;
- розміри і порядок несення витрат на утримання непрацевдатних батьків і догляд за ними;
- порядок проживання їхніх родичів у спільній квартирі (будинку).

У свою чергу шлюбним договором не може бути передбачено:

- яке прізвище обере кожен з наречених при реєстрації шлюбу, яке прізвище і ім'я буде надано дітям, які народяться у подружжя;
- пріоритет чоловіка або жінки у вирішенні питань сім'ї, ці питання повинні вирішуватись спільно чоловіком і жінкою;
- обмеження у праві кожного подружжя стосовно навчання і закінчення того чи іншого навчального закладу;
- обов'язок одного з подружжя щодо прийняття тієї чи іншої віри;
- обов'язок вінчання після реєстрації шлюбу;
- працю на присадибній або дачній ділянці;
- обмеження кількості дітей у подружжя тощо [3].

Безумовно, шлюбний договір не вічний та може бути визнаний недійсним за таких умов: 1) порушення нотаріальної форми договору, а також укладення шлюбного договору неповнолітніми особами, які беруть шлюб без згоди їх батьків або піклувальника; 2) неналежний суб'єктний склад (укладення договору недієздатними особами, або такими, що не

мають необхідного обсягу дієздатності); 3) зменшення обсягу прав дитини, які встановлені СК України; 4) включення умов, які ставлять одного з подружжя у надзвичайно невігідне матеріальне становище; 5) укладення договору під впливом обману, насильства; 6) помилка однієї зі сторін договору; 7) порушення шлюбним договором норм закону (наприклад, включення в договір положень, що стосуються особистих прав і обов'язків подружжя або їх неповнолітніх дітей) тощо. Варто зазначити, що визнання шлюбного договору недійсним не впливає на долю шлюбу: він продовжує своє існування незалежно від цього [4].

Отже, проаналізувавши викладене можна дійти висновку, що шлюбний договір виступає особливим способом врегулювання наявних між подружжями майнових відносин або майнових відносин, які можуть виникнути у майбутньому, захистом майнових прав подружжя, а також засобом здійснення майнових обов'язків. Також особливість шлюбного договору полягає у його укладенні та у самому його змісті. Зокрема у тому, що укладення такого договору є правом подружжя, він укладається у письмовій формі та підлягає обов'язковому нотаріальному засвідченню, його може укладати подружжя, яке вже перебуває у шлюбі, так і наречені, які подали заяву до органів реєстрації актів цивільного стану.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс про шлюб та сім'ю України : затв. Законом від 20 черв. 1969 р. // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1969. – № 26. – Ст. 204 (втрата чинності від 27.07.2010).

2. Сімейний кодекс України від 10 січ. 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.

3. Мальцев И. Брачный контракт: заключение брачного контракта: экзотика или необходимость / И. Мальцев // Юридическая практика. – 2001. – 11 янв. – С. 9.

4. Римаренко І. В. Шлюбний договір в Україні: за і проти / І. В. Римаренко // Сучасні питання економіки і права. – 2013. – № 1. – С. 102-105.

ЗМІСТ:

ЛЕЛИК Л. І.	
ВСТУПНЕ СЛОВО.....	4

СУСПІЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ І ПРАВО: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

АПОШ І. В.	
ОСОБЛИВОСТІ РОЗДРІБНОЇ КУПІВЛІ-ПРОДАЖУ НА РИНКУ.....	5

БАЇК О. І.	
ЩО СЛІД РОЗУМІТИ ПІД ЮРИДИЧНИМИ ФАКТАМИ В ПОДАТКОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ?.....	11

ГУЛІЙ А. М.	
СПІВВІДНОШЕННЯ КАНОНІЧНОГО ТА ЦЕРКОВНОГО ПРАВА ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ (З ПОЗИЦІЇ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ).....	16

ЗАДОРЖНА М. І.	
МОРАЛЬ ЯК ОСНОВА ПРАВОСВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН.....	25

КАБЛАК П. І., ЗАХАРЧУК О. З.	
ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ: НОВІТНЯ ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ.....	42

КОТОРМУС Т. І.	
СИСТЕМА НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ГАРАНТІЙ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В РАЙОНАХ ПРОВЕДЕННЯ АНТИТЕРОРИСТИЧНОЇ ОПЕРАЦІЇ.....	51

ЛЕПЕХ Ю. С.	
ПИТАННЯ ПРО ПРИНЦИП ДЕМОКРАТИЗМУ В ПРАВОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ.....	57

МАНДЮК О. О.	
СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС» ТА «АДМІНІСТРАТИВНА ПРОЦЕДУРА» В КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРИЙНЯТТЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ АКТІВ.....	62
МАРУНИН І. В.	
СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ.....	68
МЕЛЬНИЧЕНКО Б. Б.	
ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК УЧАСНИКА ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД.....	72
НЕБОРАЧОК О. І.	
СУД ПРИСЯЖНИХ В УКРАЇНІ.....	78
ОЛІХОВСЬКА М. В., ЛЕЛИК Л. І., ОЛІХОВСЬКИЙ В. Я.	
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПРАВОПОРУШЕННЯ ПОДАТКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА.....	90
ПАВЛЮК Н. М.	
РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСОБІВ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЮ ПОЛІЦІЄЮ УКРАЇНИ	99
ПРИШЛЯК Г. Я.	
КОНТРОЛЬ НАРОДУ ЗА ДІЯЛЬНІСТЮ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ.....	105
РУСАЛЬ Л.М.	
ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ПОРЯДОК ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ ПРИПИНЕННЯ ВЛАСНИХ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН.....	109
СЛЮСАРЧУК Х. Т.	
БІНАРНА ОПОЗИЦІЙНІСТЬ У ФІЛОСОФІЇ ПРАВА.....	119

ЯВОРСЬКА В. Г.
ЗАХОДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ
ВІДПОВІДНО ДО КПК.....122

ТРИБУНА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО

БУРЧИН Ю. М.
СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ НА УТРИМАННЯ ДИТИНИ.....132

ГРАБОВИНСЬКА М.-І. Ф.
ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ У СФЕРІ
ДІЯЛЬНОСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ
(ЄСПЛ).....137

ЗОШІЙ Ю. Ю.
СУЧАСНИЙ СТАН ПРАВОВОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ТА
ЙОГО РОЗВИТОК В УКРАЇНІ.....144

КОВАЛИШИН О. М.
ПРОБЛЕМА ТЛУМАЧЕННЯ УМОВ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО
ДОГОВОРУ.....150

КОРПАЛО Н. Р.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ В
МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.....154

МАРКІВ Л. Л.
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН ГРОМАДЯН
УКРАЇНИ ЗА КОРДОНОМ ТА ІНОЗЕМЦІВ В УКРАЇНІ.....158

ПИЛИПІВ І. Т.
ОДНОСТАТЕВІ ШЛЮБИ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ПРАВОВЕ
РЕГУЛЮВАННЯ.....167

ПІРУС О. М.
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В
УКРАЇНІ.....170

СЛИВАР М.М.	
ЦЕРКОВНО-ПРАВОВІ НОРМИ – ВНУТРІШНІ ПРАВИЛА ЦЕРКОВНОЇ СПІЛЬНОТИ.....	174
СМОЛЯК Х. Б.	
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЗАСУДЖЕНОГО.....	179
ХМІЛЬ М.-М. В.	
ГАРАНТІЇ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ.....	184
ХРУЩ І. В	
ПРАВО НА МАТЕРИНСТВО ТА БАТЬКІВСТВО.....	193
ХУДЗІК А. В.	
ШЛЮБНИЙ ДОГОВІР В УКРАЇНІ: ЙОГО МІСЦЕ ТА ЗАСТОСУВАННЯ.....	197

Шановні колеги!

Львівський інститут

**Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом»**

щорічно проводить науково-практичну конференцію

за темою:

«Актуальні питання юридичної науки»

У **квітні 2019 року** на базі Львівського інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом буде проведена чергова конференція на зазначену тему. До участі у конференції запрошуються провідні науковці та фахівці в галузі права з різних регіонів України, аспіранти, здобувачі, практичні працівники.

З метою участі в конференції просимо надсилати матеріали для публікації.

Дату проведення конференції буде зазначено на Web-сайті Львівського інституту МАУП (www.li-maup.edu.lviv.ua).

Вимоги до оформлення тексту доповіді:

Доповідь повинна бути виконана на актуальну тему, містити результати наукового дослідження.

Обсяг доповіді (тез) до 12 сторінок при форматі сторінки А4 (297x210 мм), орієнтація – книжкова. Поля: верхнє – 1,5, нижнє – 1,5, правє – 1,5, лівє – 2,0, шрифт – Times New Roman, кегель – 14, міжрядковий інтервал – 1,5, стиль – Normal.

Текст може містити лише кінцеві зноски (у квадратних дужках вказується номер джерела з переліку, який наведений у кінці доповіді, і сторінка, на якій викладене відповідне положення).

Матеріали надсилати за адресою:
79058, м. Львів, вул. Гетьмана Мазепи, 29
Львівський інститут ПрАТ «ВНЗ «МАУП»
Кафедра права
або електронною поштою за адресою:
kplimaup@ukr.net

тел./факс (032) 294-00-81.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**«Актуальні питання
юридичної науки – 2018»**

Матеріали доповідей та статей
Всеукраїнської науково-практичної конференції
(м. Львів, 21 березня 2018 року)

Матеріали видрукувані в авторській редакції

Голова організаційного комітету *В. Г. Яворська*

Упорядники *В. Г. Яворська, Т. О. Попович*

Підписано до друку 17.04.2018 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Тираж 300 прим.

Надруковано у Львівському інституті
ПрАТ «ВНЗ «МАУП».
79058, м. Львів, вул. Гетьмана Мазепи, 29
www.li-maup.edu.lviv.ua